

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study And Support Foundation

ปัจจัย ๒๔

เล่ม ๑

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

สารบัญ

หน้า

ความเป็นอนัตตากับเรื่องของปัจจัย	๑
การศึกษาเรื่องปัจจัย ๒๔ เพื่อพิจารณาให้เข้าใจ	๑
ปัจจัยที่ ๑ เห-ตูปัจจัย	๒
ผัสสเจตสิกไม่ใช่เห-ตูปัจจัย	๓
ปัจจัยที่ ๒ อารัมมณปัจจัย	๓
จิตปราศจากอารมณ์ไม่ได้	๔
สภาพธรรมทุกอย่างเป็นอารัมมณปัจจัย	๕
ผัสสเจตสิกเป็นอารัมมณปัจจัยได้	๖
อภิปปัจจัย กับอภิปดี	๗
นามและรูปอาศัยกันเกิดขึ้นโดยปัจจัย	๘
จะต้องศึกษาปริยัติธรรมให้ละเอียดแค่ไหน	๙
ผัสสะ กับจิต เจตสิก รูป	๑๐
ความหมายของอภิป	๑๑
อภิปปัจจัย แบ่งเป็น ๒	๑๑
โลกียวิบากเป็นจิตที่ปราศจากกำลัง	๑๒
สหชาตอภิปกับกิจการงานในชีวิต	๑๔
อภิปปัจจัยกับกิจวัตรประจำวัน	๑๕
ถ้าสติไม่ระลึก ก็ไม่มีใครรู้ถึงอภิปปัจจัย	๑๖
อภิปปัจจัยกับอิทธิบาท ๔	๑๗
อภิปปัจจัยโดยนัยของสังขาริก	๑๘
อภิปปัจจัยกับความเป็นจริงของปรมัตถธรรม	๑๙
อารัมมณอภิปปัจจัย	๒๑
ผัสสะ กับอภิปปัจจัย	๒๒

สารบัญ

หน้า

กุศลเป็นอรัณมณาริบัติปัจจัยของโลภะได้	๒๔
กุศล อกุศล กับอรัณมณาริบัติปัจจัย	๒๖
อริบิบัติปัจจัยกับอิทธิบาท ๔	๒๗
รูปขันธไม่เป็นอรัณมณาริบัติปัจจัยของกุศลจิต	๒๘
อรัณมณปัจจัย กับ อรัณมณาริบัติปัจจัย	๓๐
หนทางให้สติระลึกรู้ตามความเป็นจริง	๓๒
จิต เจตสิก รูป – ปัจจัย – ชีวิตประจำวัน	๓๔
ประมวลสรุป – อริบิบัติปัจจัย	๓๕
ชวนจิต กับ สหชาตาริบัติปัจจัย	๓๖
ชวนจิตของผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์	๓๘
กามาวจรกุศลจิต ๘	๓๙
โลภียวิบาก กับ โลกุตตรวิบาก	๔๐
อเหตุกะ – สเหตุกะ – สหชาตาริบัติปัจจัย	๔๐
โลกุตตรมรรคจิตเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว	๔๑
โลภียวิบาก กับ สหชาตาริบัติปัจจัย	๔๒
กิริยาจิต กับ สหชาตาริบัติปัจจัย	๔๓
พอใจ ไม่พอใจ เฉยๆ ทั้งหมดเป็นชวนจิต	๔๔
... วิถีจิต ...	๔๕
กามาวจรกุศล	๔๖
กามาวจรกุศลจิต กับ สหชาตาริบัติปัจจัย	๔๗
อุปนิสสยปัจจัย	๔๙
ชอบก็ส่วนชอบ แต่ควรเห็นโทษ	๔๙
จิตตะ กับ สหชาตาริบัติปัจจัย	๕๐

สารบัญ

หน้า

วิมangsa หรือญาณสัมปยุตต์	๕๑
ฉันทะ วิริยะในกุศล อกุศล	๕๒
วิมangsaไม่เป็นอธิปัตติปัจจัยต่ออกุศล	๕๓
อ่านพระไตรปิฎกกับอ่านจิตวิทยา	๕๓
โทสมูลจิตเป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัย	๕๕
โมหมูลจิตไม่เป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัย	๕๕
การยืมของพระอรหันต์กับปุถุชน	๕๕
ชวนจิต – เหตุ ๒ – เจตสิก – สหชาตาทิปัตติปัจจัย	๕๗
เรื่องปัจจัยควรศึกษาในขณะที่มีชีวิตอยู่	๕๘
อาร์มมณาทิปัตติปัจจัย	๖๐
รูปเป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยแก่โลภะ	๖๓
ปรมัตถธรรม ๔ กับอาร์มมณาทิปัตติปัจจัย	๖๕
ชีวิตประจำวันกับการศึกษาปัจจัย	๖๘
ปัจจัยต่าง ๆ กับปัจจัยอุปันนธรรม	๗๐
อภิธัมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท	๗๒
ปฏิสนธิกาล กับ ปวัตติกาล	๗๓
วิญญานเป็นปัจจัยแก่นามรูป	๗๔
วิถิจิตแรกของทุกภพเป็นทางมโนทวาร	๗๕
ความต่างของปัจจัยเพื่อเน้นความเข้าใจ	๗๗
รูปเกิดก่อน วิถิจิตทางปัญจทวารจึงเกิดได้	๗๙
วิถิต่างปัญจทวารมีรูปเป็นอารมณ์	๘๐
ลักษณะรู้ เป็นธาตุรู้ อากาโรรู้ ไม่ใช่คิด	๘๒
ชวนจิตทางปัญจทวารของปุถุชน	๘๔

สารบัญ

หน้า

ผู้ศึกษาเรื่องปัจจัย ต้องมีความอดทนและใจเย็น	๘๗
เมื่อได้ศึกษาปัจจัยโดยละเอียด	๘๘
ฟังให้เข้าใจอรรถ และจำชื่อปัจจัยได้	๘๘
เหตุปัจจัยในชีวิตประจำวัน	๘๙
อาร์มมณปัจจัยเป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิก	๙๐
อโมหเหตุ เป็นอธิปัตติปัจจัย	๙๑
อธิปัตติปัจจัยเป็นปัจจัยให้รูปเกิดได้ใหม่	๙๓
โลกเจตสิก กับ สหชาตาริปัตติปัจจัย	๙๔
โลกมูลจิต กับ สหชาตาริปัตติปัจจัย	๙๕
โลกะ กับ อาร์มมณาริปัตติปัจจัย	๙๘
โทสะ กับ อาร์มมณาริปัตติปัจจัย	๙๙
ปัจจัยของโลกุตตรกุศลและนิพพาน	๑๐๐
โทสะ กับ สหชาตาริปัตติปัจจัย	๑๐๑
โมหะ กับ สหชาตาริปัตติปัจจัย	๑๐๑
อนันตรปัจจัยและสมันตรปัจจัย	๑๐๒
อนันตรปัจจัย	๑๐๓
อนันตรปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิก	๑๐๓
รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย	๑๐๔
อรุณมานชั้นสูงสุด ได้นิโรธสมาบัติ	๑๐๔
จิตและเจตสิกเป็นสหชาตาริปัตติปัจจัย	๑๐๕
รูปปรมาตถ์กับสหชาตปัจจัย	๑๐๗
มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาตปัจจัย	๑๐๘
วัตถุที่เกิดของจิตในภุมิที่มีชั้น ๕	๑๐๘
ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่กัมมชรูป ๓ กลุ่ม	๑๑๒

ความเป็นอนัตตากับเรื่องของปัจจัย

ถ้าได้ศึกษาเรื่องของสภาพธรรมโดยละเอียดยิ่งขึ้นเท่าที่จะสามารถเข้าใจได้ในตอนต้น ก็จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตายิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นในตอนนี้จะกล่าวถึงเรื่องของปัจจัยบ้างตามสมควร เพราะเหตุว่า ถ้าได้ทราบเรื่องของปัจจัยแล้ว ก็จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมทั้งหลายว่า สภาพธรรมแต่ละประเภทเกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นได้ลอย ๆ

สภาพธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นในขณะนั้นพร้อมกัน หรือว่าเป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นข้างหน้าในอนาคต แม้ในอีกแสนโกฏิกัป ผัสสะในขณะนี้เอง ก็จะเป็นปัจจัยได้ถึงอย่างนั้น

การศึกษาเรื่องปัจจัย ๒๔ เพื่อพิจารณาให้เข้าใจ

สำหรับเรื่องของปัจจัยนี้ ท่านผู้ฟังจะได้ยินได้ฟังตั้งแต่ต้นทีเดียวว่า สภาพธรรมที่เป็นสังขารธรรมต้องอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น ถ้าไม่มีปัจจัยก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย เพราะฉะนั้น ก็ได้ยินคำว่าปัจจัยบ่อย นับตั้งแต่ได้รู้ลักษณะของสังขารธรรม และสำหรับปรมัตถธรรม มี ๔ คือ จิตปรมัตถ์ เจตสิกปรมัตถ์ รูปปรมัตถ์ นิพพานปรมัตถ์

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมนี้นั่นเองเป็นปัจจัยที่ทำให้สภาพปรมัตถธรรมอื่นเกิดขึ้นพร้อมกันกับตน หรือว่าจะเกิดขึ้นภายหลังที่สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยนั้นดับไปแล้ว

ปัจจัยทั้งหมดมีโดยประเภทใหญ่ ๆ ๒๔ ปัจจัย ไม่จำเป็นที่จะต้องฟังแบบท่อง หรือว่าตั้งใจที่จะจำชื่อทั้งหมด แต่ควรที่จะเริ่มพิจารณา ศึกษาให้เข้าใจในเหตุผลของสภาพธรรมที่กำลังศึกษาให้ละเอียดขึ้น

การที่จะศึกษาเรื่องปัจจัย จะต้องศึกษาถึงลักษณะของจิตแต่ละดวงซึ่งเกิดดับสลับต่อกัน ถ้ายังไม่ทราบว่า จิตดวงไหนเกิด แล้วก็ดับไป แล้วก็ปัจจัยให้จิตดวง

ไหนเกิดต่อ ก็ไม่สามารถที่จะรู้ว่า ในจิตดวงก่อนซึ่งเกิดเป็นปัจจัยอะไรที่จะทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น การที่จะรู้ปัจจัยของจิต ก็จะต้องรู้ลักษณะของจิตแต่ละประเภท แต่ละดวงว่า ในจิตแต่ละประเภท แต่ละดวงนั้น เป็นปัจจัยอะไรแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน หรือว่าแก่สภาพของจิต เจตสิกซึ่งจะเกิดในภายหลัง

ในที่นี่จะพูดถึงเรื่องของปัจจัยโดยย่อ เพียงแต่จะให้คุ้นเคยกับชื่อ และก็ให้เข้าใจสภาพของปัจจัยนั้น ๆ ตามควร

ปัจจัยที่ ๑ เหตุปัจจัย

สำหรับปัจจัยทั้งหมด ๒๔ ปัจจัย บางปัจจัยจะชินหูมาก เช่น ปัจจัยที่ ๑ เหตุปัจจัย

ได้ยินคำว่าเหตุบ่อย ๆ และเมื่อศึกษาโดยปรมาตถธรรมก็ทราบว่า สภาพธรรมที่เป็นเหตุ ได้แก่เจตสิก ๖ ประเภทเท่านั้น

จิตทั้งหมดไม่ใช่เหตุ เป็น นเหตุ

รูปทั้งหมดไม่ใช่เหตุ เป็น นเหตุ

เมื่อกล่าวว่เจตสิก ๖ ดวงเท่านั้นเป็นเหตุ นิพพานก็ไม่ใช่เหตุ เป็น นเหตุ ด้วย และเจตสิกอื่นอีก ๔๖ ดวง ก็ไม่ใช่เหตุ เป็น นเหตุ

เพราะฉะนั้นเจตสิก ๖ ดวง คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ เป็น อกุศลเหตุ ๓

ถ้าโลกะเกิดขึ้นขณะใดจะทำให้จิตเป็นกุศลไม่ได้ เพราะโลกเหตุเป็นอกุศลเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ ก็เช่นเดียวกัน

สำหรับอโลกเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑ เป็นโสภณเหตุ ไม่ใช่คำแคบ ๆ ว่ากุศลเหตุ เพราะเหตุว่เจตสิก ๓ ดวงนี้สามารถจะเกิดกับกุศลจิตก็ได้ กุศลวิบากจิตก็ได้ หรือว่า กิริยาจิตซึ่งเป็นโสภณ คือ กิริยาจิตซึ่งดีงาม ประกอบด้วย

เหตุที่ดั่งาม เช่น จิตของพระอรหันต์ซึ่งไม่มีกุศลอีกต่อไป แต่จิตของท่านเป็นจิตประเภทที่ประกอบด้วยเจตสิกที่ดั่งาม ก็มี

เพราะฉะนั้น อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก เป็น โสภณเหตุ เพราะเหตุว่า เป็นกุศลก็ได้ เป็นกุศลวิบากก็ได้ เป็นกิริยาที่ได้

ผัสสเจตสิกไม่ใช่เหตุปัจจัย

เมื่อกล่าวถึงผัสสเจตสิก ซึ่งเป็นเจตสิกหนึ่งในอัญญสมานาเจตสิก ๑๓ หรือในสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง ก็จะทราบได้ว่าผัสสเจตสิกไม่ใช่เหตุปัจจัย เป็นปัจจัยอื่น แต่ไม่ใช่โดยความเป็นเหตุอย่างโลภะ โทสะ โมหะ หรืออโลภะ อโทสะ อโมหะ

เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าจะไม่ใช่เหตุ แต่เพราะผัสสะกระทบ จึงนำมาซึ่งผล เช่น เกิดความยินดี หรือความโกรธบ้าง ทำให้เกิดการประทุษร้ายบ้าง ทำให้เกิดอกุศลกรรมทางกาย ทางวาจาบ้าง หรือว่ากุศลกรรมทางกาย ทางวาจาบ้าง เพราะผัสสะเป็นผัสสาหาร เป็นอาหารปัจจัย แต่ไม่ใช่เป็นเหตุปัจจัย เพราะไม่ใช่เจตสิก ๖

ปัจจัยที่ ๒ อารัมมณปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ คือ อารัมมณปัจจัย โลกนี้เกิดขึ้นเป็นไป แล้วก็มีภพมีชาติสืบต่อไปเรื่อย ๆ เพราะยังไม่ได้ดับเหตุ เพราะยังมีเหตุปัจจัยซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญ เป็นปัจจัยแรกที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง

แต่ปัจจัยที่ ๒ ที่สำคัญ คือ อารัมมณปัจจัย ได้ยินได้ฟังบ่อย อารมณ คือ สิ่งที่จิตรู้ สิ่งที่จิตกำลังรู้ ทางตา สิ่งที่กำลังปรากฏ เป็นอารมณ์ของจักขุวิญญาณที่เห็น ทางหู เสียงที่กำลังปรากฏ เป็นอารมณ์ของโสตวิญญาณที่กำลังได้ยิน

ในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านปรารถนาอารมณ์ต่าง ๆ ทางตา ก็ต้องการเห็นสิ่งต่าง ๆ ทางหู ก็ต้องการอยู่เรื่อย ๆ ที่จะได้ยินเสียงต่าง ๆ ทางจมูก ก็ต้องการอยู่เรื่อย ๆ ที่จะได้

กลิ่นต่าง ๆ ทางลิ้น อร่อยอีกแล้ว ต้องการที่จะได้รสต่าง ๆ ทางกาย ก็ต้องการที่จะ
กระทบสัมผัสต่าง ๆ ทางใจ ก็คิดนึกอยู่เสมอด้วยความต้องการ

แม้จะไม่ว่าในขณะที่ยังคิด ก็เป็นโลภมูลจิตแล้วที่คิด โลภมูลจิตเกิดขึ้นเป็น
ประจำ ไม่ว่าจะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือแม้ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน
ไม่ได้กลิ่น ไม่ได้ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่ทางใจคิดขณะใด ถ้าขณะนั้นไม่ใช่
กุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ทั้งทาน หรือศีล หรือความสงบของจิต หรือสติปัญญา ให้
ทราบว่าเป็นโลภมูลจิต ยินดีในอารมณ์ที่กำลังปรากฏในขณะที่ยังคิด

ทุกท่านคิดเรื่องที่ท่านต้องการหรือเปล่า ไม่ทราบเลยว่า เพราะต้องการจึงคิด
เรื่องนั้น โดยทั่วไปในวันหนึ่ง ๆ ถ้าในขณะนั้นไม่ใช่โทสมูลจิตที่คิด ก็ต้องเป็นโลภมูลจิต
ให้เห็นความเกิดขึ้นบ่อย ๆ เนื่อง ๆ เพราะว่า ทุกท่านคิดบ่อย ๆ เนื่อง ๆ ด้วยโลภมูลจิต
ซึ่งเป็นเหตุ แต่ว่าเหตุนี้เองปรารถนาซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุว่าโลภะเป็นสภาพที่ยินดี
ต้องการอารมณ์ต่าง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ผัสสะ เป็นสภาพธรรมที่มีจริง เป็นอารมณ์ปัจจัยให้เกิดจิตและเจตสิกที่กำลัง
รู้ผัสสะ ได้ใหม่

การศึกษานี้พิจารณาในเหตุผล ถ้าเหตุผลถูก ตรวจสอบได้กับพระไตรปิฎก
แต่ถ้าเหตุผลไม่ถูก กลับไปตรวจสอบกับพระไตรปิฎก ก็ไม่ตรง

อารมณ์ปัจจัย หมายความว่าถึงสิ่งซึ่งเป็นอารมณ์ เป็นปัจจัยให้เกิดจิตและ
เจตสิกที่กำลังรู้อารมณ์นั้น หรืออีกนัยหนึ่ง จิตและเจตสิกกำลังรู้สิ่งใด สิ่งนั้นเป็น
ปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ เป็นอารมณ์ปัจจัยให้เกิดจิตและเจตสิกที่กำลังรู้อารมณ์นั้น

เพราะฉะนั้น อารมณ์ปัจจัยก็ไม่ใช่อื่นไกลจากสิ่งซึ่งกำลังเป็นอารมณ์ เพราะ
เหตุว่า สิ่งใดที่จิตกำลังรู้ สิ่งนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดจิตนั้น โดยเป็นอารมณ์ของจิตนั้น

จิตปราศจากอารมณ์ไม่ได้

จิตไม่มีอารมณ์ เกิดไม่ได้ จิตไม่รู้อารมณ์ เกิดไม่ได้ ข้อความในพระไตรปิฎก
อุปมาจิตเหมือนกับคนที่มีร่างกายอ่อนแอ จะลุกขึ้นก็ต้องอาศัยไม้เท้า หรือสิ่งที่จะช่วย

พยุง คือ อารมณ์ ฉันทะ จิตจะปราศจากอารมณ์ไม่ได้ ฉันทะนั้น แม้เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ แต่ก็ต้องรู้อารมณ์ จึงต้องอาศัยอารมณ์เกิดขึ้น ไม่มีอารมณ์เกิดไม่ได้

ถ้าเสียงไม่เกิด จะให้จิตได้ยินเกิด เป็นไปได้ไหม เป็นไปไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น ที่โสตวิญญานจะเกิด ก็เพราะเหตุว่า มีเสียงเป็นปัจจัยให้เกิดโสตวิญญาน โดยเสียงนั้นเป็นอารมณ์ปัจจัยของโสตวิญญาน

อารมณ์ปัจจัยเป็นปัจจัยที่สำคัญ เพราะเหตุว่า จิตเป็นสภาพที่เกิดขึ้นรู้ อารมณ์ และเมื่อจิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ ก็ต้องการอารมณ์ แสวงหาอารมณ์ไม่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น จึงทรงแสดงอารมณ์ปัจจัยเป็นปัจจัยที่ ๒ ซึ่งผัสสเจตสิกเป็นสภาพที่มีจริง และสามารถที่จะเป็นอารมณ์ปัจจัยของจิตที่กำลังรู้ลักษณะของผัสสเจตสิกในขณะนั้น

ท่านผู้ฟัง สามารถพิจารณาธรรมได้ว่า สำหรับตัวท่านเฉพาะตัวท่าน ผัสสเจตสิกเป็นอารมณ์ปัจจัยแล้วหรือยัง เวลาที่สติเกิด ระลึกรู้สภาพธรรมอะไร

ผู้ฟัง ก็รูปบ้าง นามบ้าง

ส. เคยระลึกรู้ลักษณะของผัสสะไหม

ชาญ ไม่เคย

ส. เพราะฉะนั้น ผัสสะก็ยังไม่เป็นอารมณ์ปัจจัยแก่จิต

ธรรมเป็นเรื่องที่จะต้องคิด ไม่ใช่เรื่องท่อง ท่องแล้ว ก็ไม่เข้าใจในเหตุผล เพียงแต่จำ แล้วก็ลืมได้ แต่ถ้าเข้าใจจริง ๆ พิจารณาจริง ๆ จะไม่ผิด

สภาพธรรมทุกอย่างเป็นอารมณ์ปัจจัย

สภาพธรรมทุกอย่าง เป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิกได้

ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิตปรมัตถ์ เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ มีจริง ๆ กำลังรู้ กำลังได้ยิน เป็นสภาพที่ได้ยิน เป็นสภาพที่รู้ เพราะฉะนั้น ถ้าสติระลึกตรงลักษณะของสภาพรู้ หรือธาตุรู้ ก็จะรู้ลักษณะของนามธรรมที่เป็นจิตได้

สำหรับเจตสิกต่าง ๆ มีลักษณะเฉพาะของเจตสิกแต่ละประเภท เช่น เวทนา เจตสิกเป็นสภาพที่รู้สึก สัญญาเจตสิกเป็นสภาพที่จำ โลภะเป็นสภาพที่ต้องการ โทสะเป็นสภาพที่หยาบกระด้าง เพราะฉะนั้น เมื่อเจตสิกแต่ละประเภท มีลักษณะอาการปรากฏขณะใด สามารถที่จะเป็นอารมณ์ คือ ให้จิตเกิดขึ้นรู้ลักษณะของเจตสิกนั้น ๆ ได้

จิตเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ เจตสิกทั้งหมดเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ รูปเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ นิพพานเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ ปรมัตถธรรมทั้งหมดเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ แม้นิพพานก็เป็นอารมณ์ปัจจัยของโลกุตตรจิต นอกจากนั้น ธรรมอื่นซึ่งไม่ใช่ปรมัตถธรรม เช่น บัญญัติต่าง ๆ ก็เป็นอารมณ์ปัจจัยได้ด้วย

เห็นอะไร กำลังเห็นอะไร จะตอบว่าอย่างไรดี เห็นแก้ว ก้อนแก้ว เป็นบัญญัติ สำหรับสิ่งที่มีรูปร่างสัณฐานที่ปรากฏทางตา ลักษณะที่ใช้คำว่าแก้ว นึกถึงคำว่าแก้ว ขณะนั้นไม่ใช่ปรมัตถธรรม เป็นบัญญัติ แต่ก็เป็นอารมณ์ของจิตได้ทางใจ ไม่ใช่ทางตา ที่เห็น ไม่ใช่ทางหูที่ได้ยิน

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมทุกชนิดทั้งปรมัตถธรรมและบัญญัติธรรม เป็นอารมณ์ปัจจัย ขณะที่จิตกำลังรู้สภาพธรรมนั้น ๆ

ที่กำลังคิดนึกทุกวัน ๆ คิดถึงอะไร คิดถึงปรมัตถธรรม หรือบัญญัติธรรม คิดถึงปรมัตถ์บ้างหรือเปล่า

เพราะฉะนั้น ให้ทราบว่า ขณะที่จิตกำลังมีสิ่งใด กำลังรู้สิ่งใดเป็นอารมณ์ ขณะนั้นสิ่งนั้น เป็นอารมณ์ปัจจัยแก่จิตนั้น

ผัสสเจตสิกเป็นอารมณ์ปัจจัย

เพราะฉะนั้น ผัสสเจตสิกเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ไหม ได้

เป็นหรือยัง ยัง

ต้องรู้ตามความเป็นจริง เป็นได้ แต่ว่า ยังไม่เป็น เพราะเหตุว่า สติยังไม่ได้ ระลึกถึงตรงลักษณะของผัสสเจตสิก เพียงเข้าใจเรื่องของผัสสะ และก็ใช้คำว่า ผัสสะ

และนึกถึงชื่อว่า ผัสสะ ในขณะที่นั้นให้ทราบว่า ยังไม่ได้มีผัสสะเจตสิกซึ่งเป็นปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ เพียงแต่ว่ามีบัญญัติธรรม คือ สัญญาความจำในเสียงของคำว่า ผัสสะ เป็นอารมณ์

นี่คือ สภาพธรรมตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน เสียงต่าง ๆ เป็นคำ เสียงต่าง ๆ เป็นชื่อ เพราะฉะนั้น เวลาที่ทุกท่านมีการคิดนึกเกิดขึ้น ก็คิดนึกถึงชื่อ คิดนึกถึงคำ คือ คิดนึกด้วยสัญญาความจำในเสียงต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการนึกคิดถึง สัตว์ บุคคลต่าง ๆ ตามเสียงต่าง ๆ นั้น

เช่น ได้ยินคำว่า “นก” คิดถึงสัตว์ชนิดหนึ่ง ได้ยินคำว่า “แมว” จะคิดถึงนก ไหม ไม่คิด เพราะฉะนั้น เสียงต่าง ๆ ก็เป็นคำที่ทำให้จำ หรือว่านึกถึงรูปร่างลักษณะ ของสิ่งต่าง ๆ วัตถุต่าง ๆ

อธิปัตติปัจจัย กับอธิบดี

ปัจจัยที่ ๓ คือ อธิปัตติปัจจัย

ชื่อของปัจจัยต่าง ๆ ท่านผู้ฟังคุ้นหูในภาษาไทย แต่ยังไม่ได้ทราบว่า โดยสภาพ ธรรมตามความเป็นจริงได้แก่อะไร เช่น “อธิปัตติ” ในภาษาไทยใช้คำว่า “อธิบดี” ธรรมที่เป็นปัจจัยโดยความเป็นใหญ่

โดยทั่วไปเวลาใช้คำว่า “เหตุ” “ปัจจัย” เป็นคำไวพจน์ได้ หมายความว่า มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ถ้าจะกล่าวแยก ปัจจัยมีหลายปัจจัย

ปัจจัย คือ สภาพธรรมที่อุปการะเกื้อกูล ให้สภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย หรือว่า เกิดขึ้นในภายหลัง หรือในภายหลังหน้าต่อจากปัจจัยนั้นก็ได้อีก โดยที่ว่า ปัจจัยบางปัจจัยนั้น ไม่ใช่เหตุ คือ ไม่ใช่เจตสิก ๖ ดวง

ถ้าพูดโดยกว้าง ๆ จะใช้คำว่า “เหตุ” หรือจะใช้คำว่า “ปัจจัย” ความหมาย เหมือนกัน เป็นไวพจน์ซึ่งกันและกันได้

แต่ถ้าจะกล่าวโดยแยก ปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมใด ๆ ก็ตาม ที่เกื้อกูลอุปการะ ให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น และปัจจัยนั้นมีหลายชนิด ไม่ใช่มีแต่เฉพาะเหตุเท่านั้น ซึ่ง

ได้แก่เจตสิก ๖ ดวง ที่เป็นเห-ตูปัจจัย แต่ยังมีปัจจัยอื่นซึ่งแม้ไม่ใช่เจตสิก ๖ ดวงก็สามารถที่จะอุปการะ ส่งเสริม อุดหนุน ทำให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นได้

นอกจากเจตสิก ๖ ซึ่งเป็น เห-ตูปัจจัย ธรรมอื่นทั้งหมด คือ ปรมัตถธรรมอื่น เช่น จิต เจตสิก รูป นิพพาน และแม้บัญญัติ ก็เป็นปัจจัยได้ แต่ว่าสภาพธรรมอื่นนอกจากเจตสิก ๖ ไม่ใช่เห-ตูปัจจัย

นามและรูปอาศัยกันเกิดขึ้นโดยปัจจัย

ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า สภาพธรรมทั้งหลาย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และสภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมซึ่งเป็นสภาพธรรมที่มีจริง ก็เป็นสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมบ้าง เป็นรูปธรรมบ้าง เท่านั้น

แต่ว่าสภาพธรรมที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นนามธรรม หรือรูปธรรมก็ตาม อาศัยกันและกันเกิดขึ้นโดยปัจจัยใด ปัจจัยหนึ่ง สภาพธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว จะไม่เป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นเกิด ไม่มี และสภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเกิดแล้ว จะเกิดโดยปราศจากปัจจัยที่จะทำให้เกิดขึ้น ก็ไม่มี

เพราะฉะนั้น ทั้งนามธรรมและรูปธรรมเป็นสภาพธรรมที่ต่างกันก็จริง แต่ว่าอาศัยกันและกันเกิดขึ้นเป็นไป โดยละเอียดย โดยสภาพของลักษณะของธรรมนั้น ๆ ซึ่งถ้าศึกษาโดยละเอียด ก็จะได้เห็นว่า ขณะจิตหนึ่ง ๆ ซึ่งเกิดขึ้น จะมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้เกิดขึ้น เช่น เห-ตูปัจจัย ที่ได้เคยกล่าวถึงแล้ว ได้แก่เจตสิก ๖ ดวง คือ

- อกุศลเจตสิก ๓ ที่เป็นเหตุ ได้แก่ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑
- ใสภณเหตุ ๓ คือ อโลภเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑

แสดงให้เห็นว่า โลกเจตสิกที่เกิดเป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย คือเป็นปัจจัยทำให้จิตที่เป็นโลภมูลจิตเกิด และทำให้อกุศลเจตสิกอื่น ๆ เกิดร่วมด้วย เช่น ทำให้ความเห็นผิดเกิดร่วมด้วยก็ได้ คือ ทิฏฐิเจตสิก หรือทำให้ความสำคัญตน คือ มานะ เกิดร่วมด้วยก็ได้

นอกจากนั้น เวลาที่โลกเจตสิกเกิดกับโลภมูลจิตและเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเป็นสัมปยุตตรวมเกิดขึ้นพร้อมกันแล้ว ยังเป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้นด้วย

แสดงให้เห็นว่า ทั้งนามธรรมและรูปธรรมซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปตามปกติในชีวิตประจำวันนี้ แต่ละขณะที่เกิดขึ้นและกดับไปอย่างรวดเร็ว ถ้าได้ทราบถึงความละเอียด ซึ่งสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดจะเกิดขึ้น โดยอาศัยสภาพธรรมใดเป็นปัจจัยแล้ว จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาจริง ๆ แม้ว่าเป็นสภาพธรรมที่เกิดดับอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังต้องอาศัยความละเอียดของปัจจัยหลายปัจจัย สภาพธรรมนั้นจึงจะเกิดขึ้นได้

จะต้องศึกษาปริยัติธรรมให้ละเอียดแค่ไหน

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งถามว่า จะต้องศึกษาปริยัติธรรมละเอียดสักแค่ไหนจึงจะปฏิบัติ ก็ขอเรียนให้ทราบว่า ที่ว่าเป็นปริยัติธรรมที่ละเอียด นี้ไม่ได้อยู่ที่อื่นเลย แต่อยู่ที่ทุกท่านในขณะนี้ตามปกติ ตามความเป็นจริง เพียงแต่ว่า ท่านจะเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเกิดปรากฏที่ตัวท่านแต่ละบุคคลละเอียดแค่ไหน

โดยไม่ละเอียดก็ทราบว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏเกิดขึ้นในขณะนี้ เป็นนามธรรมบ้าง เป็นรูปธรรมบ้าง เช่น กำลังเห็นเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ เป็นนามธรรม เสียงเป็นรูปธรรม ได้ยินเป็นนามธรรม เป็นต้น นี่โดยความไม่ละเอียด

แต่แม้กระนั้น ก็ยังยึดถือเห็น ยึดถือได้ยิน ยึดถือสิ่งที่ปรากฏทางตา หรือว่าเสียงที่ปรากฏทางหูว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นนามธรรมและรูปธรรม ก็ยังไม่พอ

เพราะฉะนั้น ที่จะปฏิบัติธรรม ไม่ใช่รอให้จบ ให้เรียนจบ หรือให้ละเอียดถึงขั้นนั้น ขั้นนี้ แต่ขณะใดที่ศึกษาเรื่องสภาพธรรมที่กำลังมีอยู่ เกิดขึ้น ปรากฏ และมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น ก็จะเป็นสังขารขั้นปรับปรุงแต่งให้สติเกิดระลึกได้ ตามที่เข้าใจแล้วว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างที่ไม่ใช่ตัวตนนั่น สภาพธรรมใดไม่ใช่ตัวตน เพราะเป็น

นามธรรมชนิดใด สภาพธรรมใดเป็นรูปธรรมไม่ใช่ตัวตน เพราะเป็นรูปธรรมประเภทใด

แต่แม้กระนั้นทุกท่านก็กล่าวว่า หลงลืมสติมากเหลือเกิน ก็เพราะเหตุว่า การฟังหรือการเข้าใจเรื่องสภาพธรรมยังไม่ละเอียดพอ ยังไม่เป็นพหุสูตรตะ ยังไม่เป็นปัจจัยที่จะทำให้ตรึก พิจารณาลักษณะของสภาพธรรมตามที่ได้ยิน ได้ฟัง จนกระทั่งเป็นความเข้าใจที่แจ่มแจ้งขึ้น ชัดเจนขึ้น เป็นสัญญาที่มั่นคง ทำให้ไม่หลงลืม และสติก็สามารถที่จะเกิดขึ้น ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ถ้าตราบได้ยังขาดการฟัง หรือการเข้าใจความละเอียดของสภาพธรรม แม้สติเกิดบ้าง ปัญญาก็ยังไม่คมที่จะละการยึดถือสภาพธรรมที่ปรากฏว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้

ทำอย่างไรปัญญาจึงจะคมขึ้น เพราะเหตุว่า สติไม่มีปัจจัยที่จะเกิดบ่อยเท่ากับการวิจชาหรืออกุศลธรรมซึ่งสะสมพอกพูนมากขึ้นเรื่อย ๆ ทางเดียวก็คือ ฟังพระธรรมโดยละเอียดยิ่งขึ้น เพื่อเป็นเครื่องปรุงประกอบ เป็นสังขารขันธ์ เวลาที่สติระลึก รู้ลักษณะของสภาพนามธรรมใด รูปธรรมใด ความเข้าใจในลักษณะที่เป็นอนัตตาโดยละเอียดยิ่งขึ้นของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น จะเกื้อกูลทำให้ปัญญาคมขึ้น เพราะรู้ว่าสภาพนั้น ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อย่างไรก็ตามที่ได้ยินได้ฟัง

ผัสสะ กับจิต เจตสิก รูป

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังก็ควรที่จะศึกษาสภาพธรรมที่เป็นจิตปรมัตถ์ เจตสิกปรมัตถ์ รูปปรมัตถ์ โดยละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า แม้จะกล่าวถึงสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดเพียงสภาพธรรมเดียว เช่น ผัสสะเจตสิก ก็รวมไปถึงจิตทุกดวงได้ เพราะผัสสะเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง และยังรวมไปถึงเจตสิกทุกดวงได้ เพราะผัสสะเจตสิก เกิดกับจิตทุกดวง และเกิดกับเจตสิกทุกดวง และยังรวมไปถึงรูปทุกชนิดได้ เพราะเหตุว่า เมื่อผัสสะเกิดกับจิตและเจตสิกทุกดวง ก็เป็นปัจจัยให้รูปทุกชนิดเกิดขึ้นได้ด้วย

ความหมายของอภิปติ

ขอล่าวถึงปัจจัยที่ ๓ ต่อจากเห-ตุปัจจัย และอาร์มมณปัจจัย ที่ได้กล่าวถึงแล้ว สำหรับคำว่า “อภิปติ” หมายความว่า ธรรมที่เป็นหัวหน้า เป็นธรรมที่ชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นเป็นไปตามกำลังของตน

จิตกับเจตสิกแยกกันเกิดไม่ได้เลย เวลาที่จิตเกิด จะมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย เวลาที่เจตสิกเกิดก็มีจิตเกิดร่วมด้วย เพราะเหตุว่าทั้งจิตและเจตสิกเป็นสังขารธรรม แต่โดยความละเอียด โดยการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ก็ยังทรงแสดงความเป็นปัจจัยของจิตและเจตสิกแต่ละประเภท โดยความเป็นสภาพที่เป็นหัวหน้า ที่จะชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น

สำหรับรูปก็สามารถที่จะเป็นปัจจัย ชักจูงให้สภาพธรรมอื่น คือ จิตและเจตสิกเกิดได้ ถ้ารูปนั้นเป็นอารมณ์ที่หนักแน่น เป็นที่พอใจ เป็นอารมณ์ที่ควรได้ ไม่ควรทอดทิ้ง หรือว่าไม่ควรดูหมิ่น ด้วยอำนาจการเคารพยำเกรง หรือด้วยอำนาจความปรารถนา นี่เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ

เพราะฉะนั้น สำหรับ “อภิปติปัจจัย” แยกเป็น ๒ ปัจจัย คือ เป็นสหชาติาภิปติ ๑ และเป็นอาร์มมณภิปติ ๑

อภิปติปัจจัย แบ่งเป็น ๒

สำหรับ “สหชาติาภิปติ” คือ สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ ได้แก่ นามธรรม คือ จิตเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ จิต ๑ และ วิมังสา คือ ปัญญาเจตสิก ๑

ชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่เรารู้ว่า แม้ว่าจิตเจตสิกจะเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน แต่สภาพธรรมอื่น นอกจากจิตเจตสิก นอกจากวิริยเจตสิก นอกจากจิต และ นอกจากปัญญาเจตสิกแล้ว เป็นอภิปติ หรือว่าเป็น “อภิปติปัจจัย” ไม่ได้

นี่เป็นชีวิตประจำวันที่จะต้องทราบ ซึ่งเหตุผลก็จะได้พิจารณาต่อไป

โลกียวิบากเป็นจิตที่ปราศจากกำลัง

จิตเกิดดับสลับต่อกันอยู่เรื่อย ๆ ในวันหนึ่ง ๆ โดยชาติ จิตที่เป็นกุศลก็มี จิตที่เป็นอกุศลก็มี จิตที่เป็นวิบากก็มี จิตที่เป็นกิริยาก็มี

เวลาที่เป็นวิบากจิต ที่เป็นโลกียวิบาก ฉันทะซึ่งเกิดกับโลกียวิบาก หรือว่า วิริยะซึ่งเกิดกับโลกียวิบาก หรือปัญญาที่ตามซึ่งเกิดกับโลกียวิบาก ไม่เป็นอธิบดี คือ ไม่เป็นอธิบดีปัจจัย ไม่เป็นใหญ่ ไม่เป็นหัวหน้า

ฟังดูเหมือนเรื่องอื่น แต่ให้ทราบว่า เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่า จิตที่เป็นชาติวิบาก ที่เป็นโลกียวิบากทั้งหมดทำอะไรไม่ได้ จะทำกุศลก็ไม่ได้ จะทำอกุศลกรรมใด ๆ ก็ไม่ได้ ไม่ใช่โลภะ ไม่ใช่โทสะ ไม่ใช่โมหะ ไม่เป็นไปในทาน ไม่เป็นไปในศีล ไม่เป็นไปในภาวนา

ตั้งแต่ขณะปฏิสนธิ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น สืบต่อจากจุติจิตของชาติก่อน โดยมีกรรม แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม เป็นปัจจัยทำให้กุศลวิบากหรืออกุศลวิบากทำกิจปฏิสนธิ ถ้าเกิดขึ้นในภูมิมนุษย์ ก็เป็นกุศลวิบากเกิดขึ้นทำกิจปฏิสนธิ ขณะนั้นทรงแสดงไว้โดยละเอียดว่า ฉันทเจตสิกเกิดร่วมกับมหาวิบากจิตซึ่งประกอบด้วยโสภณเหตุ คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ สำหรับการเกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่พิการ ตั้งแต่กำเนิด

แต่ว่าถึงแม้ว่าฉันทเจตสิกจะเกิดกับวิบากจิต วิริยะเจตสิกจะเกิดกับวิบากจิต ทำกิจอะไรได้ไหม ในช่วงขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด แล้วดับ แม้ว่าจะเป็นมหาวิบาก เป็นผลของกุศลที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่พิการพิการตั้งแต่กำเนิด แต่โดยสภาพโดยชาติของจิตซึ่งเป็นวิบาก คือ เป็นจิตซึ่งเกิดขึ้นเป็นผลที่สูงงอมของกรรมซึ่งทำให้วิบากจิตเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป

วิบากจิตทั้งหมด ให้ทราบว่าเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง โดยฐานะซึ่งไม่สามารถจะทำให้วิบากเกิดขึ้นได้ เพราะเหตุว่า วิบากจิตเองเป็นผลของกรรมที่สูงงอมแล้ว เกิดขึ้นแล้วก็ล่วงหล่น คือ ดับไป ไม่เป็นปัจจัยให้วิบากต่อ ๆ ไปเกิดได้ ไม่เหมือนกับกุศลจิตและอกุศลจิตซึ่งมีกำลัง

เพราะฉะนั้น วิบากจิตนอกจากทำกิจปฏิสนธิ แล้วก็ดับ ปัญญาในขณะนั้นก็ ทำกิจอะไรไม่ได้ จะเป็นอริปัตติ เป็นอริบดี เป็นหัวหน้าอะไร ก็ไม่ได้ เพราะเหตุว่าเป็น เพียงชาติวิบาก เป็นผลของกรรม เกิด แล้วก็ดับ เมื่อปฏิสนธิจิตซึ่งเป็นวิบากจิตดับ แล้ว ภวังคจิตเกิดสืบต่อ เป็นวิบากอีก เช่น ขณะที่กำลังนอนหลับสนิท จะไม่ปรากฏ ว่าเจตสิกใดเป็นอริปัตติ หรือเป็นหัวหน้าเลย เพราะเหตุว่าเจตสิกทั้งหมดเป็นวิบาก ด้วยกัน พร้อมทั้งจิตก็เป็นวิบาก เกิดขึ้นเพราะความสุกงอมของกรรม ทำให้วิบากจิต เกิด แล้วก็ดับไป

วิบากนี้ปราศจากกำลัง ไม่มีกำลังอะไรเลย เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น เป็นผลของกรรม โดยการปฏิสนธิ และเป็นภวังค์ ต่อจากนั้น ก็เป็นการเห็นบ้าง การ ได้ยินบ้าง การได้กลิ่นบ้าง การได้ลิ้มรสบ้าง การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสบ้าง แต่ก็ ปรารภวิบากกันมากเหลือเกิน ที่จะให้เป็นกุศลวิบาก โดยลืมนึกว่า แท้ที่จริงแล้ว เป็น จิตประเภทที่ไม่มีกำลังอะไรเลย เพียงเกิดขึ้นรู้อารมณ์ แล้วก็ดับ เท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น โลกียวิบากทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นปฏิสนธิจิต ภวังคจิต หรือว่า จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ สัมผัสจิต ฐานจิต ทั้งหมดซึ่งเป็นวิบาก เจตสิกที่เกิดร่วมด้วยไม่เป็นอริปัตติ ปัจจัย ตามเหตุ ตามผล ตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะเข้าใจตัวท่าน ละเอียดขึ้น เมื่อได้ทราบกำลังของเจตสิกซึ่งเกิดกับจิตแต่ละประเภท ที่จะเห็นความ เป็นอนัตตา

สำหรับสหชาตาริปัตติ ได้แก่ ฉันทเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ จิต ๑ และวิมังสา คือ ปัญญา ที่เกิดกับขวนจิต ๕๒ ประเภทเท่านั้น จำนวนยังไม่ต้องสนใจก็ได้ แต่ให้ ทราบว่าที่จะเป็นอริปัตติ มีกำลัง เป็นหัวหน้า เป็นปัจจัยที่จะชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิด ร่วมด้วย ต้องในขณะที่เป็นขวนจิต แต่โดยความละเอียด ก็ยังต้องเว้นอีกว่า เว้นจิต ซึ่งปราศจากกำลัง

สหชาติปฏิบัติกับกิจการงานในชีวิต

เวลาที่โลภะเกิดขึ้น หรือว่ากิจการงานใด ๆ ก็ตาม ที่กระทำสำเร็จลงไป ให้ทราบว่าเป็นผล ไม่ใช่สำเร็จลงด้วยวิบากจิต เพราะเหตุว่าวิบากจิตเป็นเพียงผลของกรรมซึ่งเกิดขึ้น ทำกิจปฏิสนธิ ภวังค์ จุตติ และกัมมจักขุ และกัมมจักขุได้ยนิ กัมมจักขุได้กลืน กัมมจักขุได้รู้ สิ่งที่จะกระทบสัมผัส และกัมมจักขุอื่น เช่น สัมผัสปฏิสนธิ กัมมจักขุ ตทาลัมภณกิจ เท่า นั้นเอง ที่เหลือทั้งหมดที่จะเป็นกรรมหนึ่งกรรมใด เป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ให้ทราบว่าเป็นวิบากจิตซึ่งเป็นผล แต่เป็นเหตุ

เพราะฉะนั้นในระหว่างที่เป็นขวนจิตซึ่งเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้างนั่นเอง สภาพธรรมที่เป็นฉันทะบ้าง หรือเป็นวิริยะบ้าง เป็นจิตบ้าง เป็นวิมังสา คือปัญญาบ้าง เป็นอธิปัตติได้ หมายความว่า เป็นหัวหน้าที่ทำให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นในขณะนั้น

ไม่ใช่เรื่องตำรา เป็นเรื่องชีวิตประจำวัน ที่จะสังเกตพิจารณาได้ว่า การกระทำของท่านในวันหนึ่ง ๆ เวลาที่เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้างนั้น เพราะสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติหรือไม่ปรากฏว่าเป็นอธิปัตติก็ได้ ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นอธิปัตติทุกครั้ง ที่ฉันทะจิตเกิดกับขวนจิต หรือว่าวิริยะจิตเกิดกับขวนจิต

สหชาติปฏิบัติปัจจัย ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่ว่าที่จะเป็นอธิปัตติได้ ต้องเกิดกับจิตที่มีกำลัง จิตที่ปราศจากกำลัง ที่เว้น มี ๓ คือ เว้น โมหมูลจิต ๒ (ซึ่งเกิดร่วมกับโมหะจิตเพียงเหตุเดียว) กับ หลิสุปปาทจิต ๑ จิตยัมของพระอรหันต์ ซึ่งไม่เกิดร่วมด้วยกับจิตที่เป็นเหตุ

ท่านผู้ฟังชอบอะไรบ้าง คนอื่นไม่สามารถจะรู้ได้ แต่ท่านเองสามารถจะรู้ได้ว่า ท่านกำลังทำอะไรด้วยความพอใจ ขณะนั้นฉันทะเป็นอธิปัตติ ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นกุศล แม้กุศล ท่านชอบเล่นอะไร ท่านชอบสนุกอะไร ท่านชอบอ่านอะไร ท่านชอบพูดคุยเรื่องอะไร หรือว่าท่านอาศัยวิริยะในการทำอะไร การกระทำสิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะต้องมีความเพียรจริง ๆ เพราะเหตุว่า ไม่ได้เป็นไปด้วยฉันทะ แต่เพราะวิริยะเป็นอธิปัตติในชีวิตประจำวัน

เพราะฉะนั้นก็คือ การระลึกถึงลักษณะสภาพของกุศลจิต และอกุศลจิตของแต่ละบุคคลนั่นเองว่า ขณะไหนสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติปัจจัย ทั้ง ๆ ที่จิตและเจตสิกเกิดร่วมกัน ก็ยังเห็นความต่างกันในชีวิตประจำวัน ซึ่งบางครั้งสภาพธรรมหนึ่งก็เป็นอธิปัตติ บางครั้งก็ไม่ใช่เป็นอธิปัตติ

อธิปัตติปัจจัยกับกิจวัตรประจำวัน

“อธิปัตติปัจจัย” เป็นสภาพธรรมที่เกิดกับแต่ละบุคคล ถ้าไม่รู้ ก็คือ ไม่เห็นความเป็นอนัตตา แต่ถ้ารู้ ก็สามารถจะเป็นผู้ที่ละเอียดขึ้นที่จะรู้ว่า ขณะใดอกุศลจิตมีสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ หรือว่ากุศลจิตมีสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ

ถ้าท่านผู้ฟังเป็นช่างจัดดอกไม้ เวลาที่กำลังจัดดอกไม้ อะไรเป็นอธิปัตติ มีไหม ทำในสิ่งที่ชอบ ทำด้วยความพอใจในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศล ท่านที่ชอบทำอาหาร เวลาที่ท่านทำอาหาร ทำด้วยฉันทะ หรือว่าด้วยวิริยะ

บางคนไม่ชอบ แต่จำเป็นที่จะต้องทำ หรือจำเป็นที่จะต้องช่วย ขณะนั้นก็กำลังทำ และต้องมีวิริยะด้วย ขณะนั้นจึงเห็นว่าวิริยะเป็นอธิปัตติ ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรือไม่ว่าจะเป็นอกุศลก็ตาม

และเมื่อใช้คำว่าสหชาตอธิปัตติ ก็เป็นปัจจัย ๒ ปัจจัย คือ สหชาตะ หรือ สหชาต ๑ ปัจจัย อธิปัตติ หรือ อธิปัตติ อีก ๑ ปัจจัย

สำหรับสหชาตอธิปัตติปัจจัย จะต้องเกิดพร้อมกันกับสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยอุปบัน ซึ่งตนเองเป็นหัวหน้า หรือว่าเป็นสภาพธรรมที่ชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดพร้อมด้วยพร้อมกันในขณะนั้น เพราะเหตุว่า จิตและเจตสิกเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน เพราะฉะนั้น เมื่อเจตสิกเป็นอธิปัตติ ก็ต้องเป็นสหชาตอธิปัตติ เพราะเหตุว่าเกิดร่วมกับจิตและเจตสิก

ถ้าจิตเป็นสหชาตอธิปัตติ จิตก็เป็นสภาพธรรมที่เป็นหัวหน้าชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกันกับตน จึงเป็นสหชาตอธิปัตติ คือ จิตและเจตสิกซึ่งเกิด

ร่วมกันในวันหนึ่ง ๆ นั่นเอง ขณะใดมีสภาพธรรมใดปรากฏความเป็นอธิบดี ขณะนั้นก็
เป็นอธิบดีปัจจัย เป็นชีวิตประจำวัน

โลกะที่เกิดขึ้นโดยที่ไม่มีฉันทะเป็นอธิบดีก็ได้ ไม่มีวิริยะเป็นอธิบดีก็ได้ ไม่ใช่
หมายความว่า จะต้องมียธิปัจจัยเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง เพราะเหตุว่า บางครั้งสภาพที่
เป็นโลกะก็เกิดพอใจเพียงเล็กน้อย แล้วก็หมดไป แต่ว่าขณะไหนซึ่งแสดงความสนใจ
พอใจมาก ขณะนั้นอย่าลืม อธิปไตยปัจจัย ที่ได้ศึกษาแล้ว ปรากฏแสดงความเป็น
อธิบดีของสภาพธรรมนั้น ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น ทุกคนก็พิสูจน์ได้ว่า ขณะไหนท่านกำลังเกิดกุศล หรืออกุศล ที่มี
ความพอใจเป็นอธิบดี หรือว่ามีวิริยะเป็นอธิบดี หรือว่ามีปัญญาคืออิมังสาเป็นอธิบดี

ถ้าสติไม่ระลึก ก็ไม่มีใครรู้ถึงอธิปไตยปัจจัย

ทรงเกียรติ ขณะที่กำลังนั่งตั้งใจฟังธรรมขณะนี้ มีอะไรเป็นอธิบดีครับ

ส. คนอื่นจะรู้ได้ไหม ถามคนอื่นไม่ได้เลย นอกจากสติจะเริ่มระลึกอยู่ใน
ขณะนั้น

ทรง. สติระลึก ก็ยังไม่เห็นว่า มีอะไรเป็นอธิบดี

ส. การที่จะเห็นว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ก็จะต้องมีปัญญา
เพิ่มขึ้น จนสามารถที่จะรู้ชัดจริง ๆ ว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างเพียงเกิดขึ้นเป็นปัจจัย
แล้วก็ดับไป แต่ถ้ายังไม่ประจักษ์ความเป็นปัจจัย ก็เพียงรู้ว่า ขณะนั้นไม่ใช่ตัวตน
เพราะเหตุว่า เป็นแต่เพียงลักษณะของนามธรรมชนิดนั้น หรือว่ารูปธรรมชนิดนั้น
เท่านั้นก่อน ต้องตามลำดับขั้นจริง ๆ

เพราะฉะนั้น การศึกษา ศึกษาสำหรับให้ถึงการที่จะบรรลุความเป็นพระ
โสดาบันบุคคล โดยการประจักษ์แจ้งจริง ๆ ว่า แม้ลักษณะของนามธรรมนั้น ก็
ปรากฏลักษณะซึ่งเป็นอธิบดี ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะว่าเป็นแต่เพียง
ปัจจัยหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น

ทรง. ก็ขณะที่กำลังตั้งใจฟังธรรม คิดว่าต้องมีฉันทะเป็นอธิบดี หรือมีวิริยะเป็นอธิบดี คิดเอานะครับ จะตรงหรือไม่ตรงก็ยังไม่แน่ใจ แต่ว่าขณะที่กำลังนั่งอยู่ แล้วจิตคิดไปถึงเรื่องอื่น ๆ ไม่ได้ฟังธรรม อาจารย์พูดอะไรก็ไม่ได้ใส่ใจ ไม่รู้เรื่อง ขณะนั้นก็ไม่มีอธิบดี ไซ้ไหมครับ

สุ. ค่ะ เพราะเหตุว่าตามความเป็นจริง ถึงแม้ว่าอธิปัตปัจจัยจะมี ๔ แต่เวลาที่ทำกิจเป็นอธิปัตตินั้น เฉพาะอย่างเดียว คือ แม้ว่าจะฉันทะจะเกิดร่วมกับวิริยะ จะเกิดร่วมกับจิต จะเกิดร่วมกับปัญญา แต่ถ้าฉันทะเป็นอธิบดีแล้ว ธรรมอื่นเป็นอธิบดี ไม่ได้ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น ก็ต้องเป็นสภาพธรรมหนึ่งในสี่เท่านั้น ที่เป็นอธิบดีแต่ละครั้ง หรืออาจจะไม่ปรากฏว่าเป็นอธิบดีเลย เพราะเหตุว่า เป็นจิตที่มีกำลังอ่อน แต่เวลาที่เป็นอธิบดี แสดงว่ามีความพอใจปรากฏให้เห็น เป็นลักษณะที่เป็นหัวหน้า หรือมีวิริยะ ปรากฏลักษณะของความเพียร ขณะนั้นไม่ใช่เพราะความพอใจ ไม่ใช่เพราะฉันทะเป็นหัวหน้า แต่ขณะที่ไม่ปรากฏ ขณะนั้นก็ไม่ใช้ลักษณะของอธิปัตปัจจัย

แต่บางครั้งถึงแม้มีอธิปัตปัจจัย ก็ไม่รู้ เช่น เวลาที่ทุกท่านกำลังสนุกเพลิดเพลิน แล้วแต่ว่าอัธยาศัยของท่านสะสมมาที่จะพอใจในความสนุกประเภทใด ถ้าไม่ได้ระลึกไว้ หรือว่า ถ้าไม่ได้ฟังเรื่องของอธิปัตปัจจัย จะไม่ทราบเลยว่า ขณะนั้นมีสภาพธรรมหนึ่งเกิดขึ้นเป็นอธิบดี คือ เป็นหัวหน้าในขณะนั้น

อธิปัตปัจจัยกับอิทธิบาท ๔

ทรง. อธิปัตปัจจัยกับอิทธิบาท ๔ เหมือนกันไหมครับ

สุ. สำหรับอิทธิบาท ต้องใช้สำหรับเวลาที่อบรมเจริญสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา เพราะเหตุว่า อิทธิ หมายถึง ความสำเร็จ ปา-ทะ หมายความว่า เป็นบาท เป็นเบื้องต้น ที่จะให้ความสำเร็จ คือ ความสงบขั้นฌานจิตเกิดขึ้น หรือว่าทำให้อธิปาทิหารียต่าง ๆ เกิดขึ้น หรือว่าทำให้อธิปาทิหารียต่าง ๆ เกิดขึ้น แต่ก็ได้แก่

สภาพธรรมที่เป็นสภาพธรรมประเภทเดียวกัน คือ ได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก จิต และ วิมังสา คือ ปัญญาเจตสิก

เพราะฉะนั้น ยังไม่เป็นอิทธิบาท ถ้าไม่ใช่เป็นการอบรมเจริญภาวนา แต่เป็นเพียงอภิปติ เพราะเหตุว่าเป็นหัวหน้า ซึ่งสำหรับอภิปติปัจจัยเกิดได้ทั้งที่เป็นกุศลจิต หรืออกุศลจิต

ในขณะที่เกิดความยินดีพอใจนี้ สภาพธรรมหนึ่งในสี่เป็นอภิปติได้ แม้ว่าขณะนั้นเป็นโลภมูลจิต แต่ว่า ถ้าเป็นการอบรมเจริญภาวนา เป็นอิทธิบาท เป็นความสำเร็จในทางความสงบ หรือในทางปัญญาแล้ว จึงจะเป็นอิทธิบาท

ถ้าไม่ได้เป็นไปในการอบรมเจริญภาวนา ไม่ว่าจะเป็นสมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนาแล้ว ไม่ใช่อิทธิบาท

เวลาเป็นอภิปติปัจจัย เกิดได้กับกุศลทั่ว ๆ ไป และอกุศลก็เกิดได้ แต่ถ้าเป็นการอบรมเจริญสมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนาแล้ว เป็นอิทธิบาท เพราะเหตุว่าเป็นสภาพธรรมที่จะทำให้ถึงความสำเร็จของความสงบ ขึ้นอุปปราสมาธิที่เป็นฌานจิต และที่จะให้สำเร็จเป็นวิปัสสนาญาณแต่ละขั้น

อภิปติปัจจัยโดยนัยของสังขาริก

ผู้ถาม อภิปติปัจจัยโดยนัยของสังขาริก ต่างกันอย่างไรครับ

ส. สังขาริกหมายความว่าเกิดขึ้นโดยอาศัยการชักจูง แต่ไม่ใช่หมายความว่า เมื่อชักจูงแล้วปราศจากฉันทะ หรือจะปราศจากวิริยะ เพราะฉะนั้นก็แล้วแต่ขณะจิตในขณะนั้นว่า สภาพธรรมใดปรากฏโดยความเป็นหัวหน้า

ทุกท่านมีโลภะอย่างรวดเร็ว ขณะนั้นไม่ปรากฏว่าอะไรเป็นอภิปติเลย ใช่ไหม

เพราะฉะนั้น ไม่ได้หมายความว่า สภาพธรรมเหล่านี้จะต้องเป็นอภิปติทุกครั้ง แต่เวลาที่เป็นหัวหน้า ไม่ใช่สภาพธรรมอื่น ได้แก่สภาพธรรม ๑ ใน ๔ นี้เองที่เป็นอภิปติ

จิต เจตสิก ในชีวิตประจำวันซึ่งเกิดดังนี้ ขอให้พิจารณา ก็จะเห็นสภาพความเป็นอนัตตา

ควรจะรู้ใหม่ เรื่องอภิปัจจัย แม้เพียงเล็กน้อยพอที่จะเข้าใจราว ๆ ก็ยังเห็นความเป็นอนัตตา ซึ่งจะช่วยให้เวลาที่สติระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม จะทำให้ปัญญาคมกล้าที่จะเห็นว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้

แม้ว่าจะไม่ได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ต้องอาศัยการฟัง การพิจารณา การไม่ลืม การที่จะระลึก ตรึก พิจารณาละเอียด ๆ จนกระทั่งถึงขณะที่สติกำลังระลึกตรงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ก็จะได้เห็นว่า ปัญญาจะค่อย ๆ คมขึ้น เพราะฉะนั้นจะปราศจากความเป็นพหุสสุต คือ การได้ยิน ได้ฟัง เรื่องของสภาพธรรมที่เป็นปรมาัตถธรรมไม่ได้

ถ้าขาดการที่จะได้ฟังเรื่องของปรมาัตถธรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ให้เกิดความเข้าใจละเอียดขึ้น ก็ไม่มีหนทางที่ปัญญาจะคมขึ้นได้ แม้ว่าสติจะระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ก็ยากที่จะดับการยึดถือนามธรรมว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

แต่เพราะฟังมาก ๆ ฟังบ่อย ๆ และก็เข้าใจขึ้น เริ่มสังเกตขึ้น เริ่มระลึกได้ เริ่มตรึก พิจารณาถึงเรื่องของปรมาัตถธรรม จะเป็นปัจจัยทำให้ขณะที่สติเกิดขณะนั้น ปัญญาก็มีสังขารขั้นที่จะปรุงแต่งให้เกิดความคม ที่จะละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน

นี่เป็นการที่จะอบรมเจริญปัญญา ไม่ใช่โดยวิธีอื่น ไม่ใช่โดยการเพ่งจ้อง อยากจะให้ประจักษ์ความเกิดดับ โดยที่ไม่ได้ตรึก ระลึกถึงสภาพความเป็นจริงของปรมาัตถธรรม

อภิปัจจัยกับความเป็นจริงของปรมาัตถธรรม

เพราะฉะนั้น ท่านมีฉันทะที่จะทำกุศลประเภทใด ในชีวิตประจำวันของท่าน ท่านผู้ฟังเป็นผู้ที่บำเพ็ญกุศล เจริญกุศล ขอให้ดูการบำเพ็ญกุศล การเจริญกุศลของแต่ละท่านว่า ท่านมีฉันทะความพอใจที่จะกระทำกุศลอย่างใด แม้แต่ในเรื่องของท่านก็มีฉันทะต่าง ๆ กัน และบางครั้งก็ต้องเป็นวิริยะจึงจะทำสำเร็จ มีฉันทะจริง แต่ฉันทะ

นั้นไม่มีกำลังพอที่จะทำให้สำเร็จ ต้องอาศัยวิริยะเกิดขึ้นเป็นหัวหน้า เป็นอธิปัตติ การกระทำกุศลนั้นจึงจะสำเร็จได้

เพราะฉะนั้น ถ้าสติระลึกในขณะนั้น จะเห็นลักษณะที่เป็นอธิปัตติของกุศลจิตในขณะนั้นว่า อะไรเป็นอธิปัตติปัจจัย นี่เป็นฝ่ายกุศล

ฝ่ายอกุศล ก็เช่นเดียวกัน พอที่จะระลึกได้ต่อไปนี้ว่า ท่านมีฉันทะขณะใด หรือว่าอาศัยวิริยะขณะใด

เวลาที่ทำธุรกิจการงาน ซึ่งทุกคนมีอาชีพประจำอยู่ มีกิจการงานที่จะต้องกระทำอยู่ ขณะนั้นเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล นี่ต้องรู้ก่อน ถ้าเป็นอกุศล ขณะนั้นมีฉันทะเป็นอธิปัตติ หรือว่ามีวิริยะเป็นอธิปัตติ

สำหรับการทำงานอาชีพ ซึ่งไม่ได้เป็นไปในเรื่องของกุศล ไม่เป็นไปในทาน ไม่เป็นไปในศีล ไม่เป็นไปในสมถภาวนา ไม่เป็นไปในการเจริญสติปัฏฐาน จะไม่มีปัญญาเป็นอธิปัตติแน่นอน เพราะเหตุว่า ปัญญาไม่เกิดกับอกุศลจิต หรือแม้กุศลซึ่งเป็นญาณวิปยุตต์ คือ ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็จะมีเพียงฉันทะ หรือวิริยะเป็นอธิปัตติ แต่จะไม่มีวิมังสา คือ ปัญญาเป็นอธิปัตติ

เพราะฉะนั้น ก็เป็นเรื่องละเอียดในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล ซึ่งจะได้เห็นความเป็นปัจจัย แม้เพียงชั่วขณะจิตที่เกิด ก็จะได้รู้ว่า ขณะนั้นประกอบด้วยเจตสิกอะไร และเป็นปัจจัยอะไร เช่น โลภะ เป็นเห-ตูปัจจัย ไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย ฉันทะเป็นอธิปัตติหรือเป็นอธิปัตติปัจจัย แต่ไม่ใช่เห-ตูปัจจัย ผัสสะไม่ใช่เห-ตูปัจจัย ไม่ใช่อธิปัตติปัจจัย แต่เป็นอาหารปัจจัย

ทั้ง ๆ ที่เป็นเจตสิกที่เกิดร่วมกัน และดับไปอย่างรวดเร็ว แต่เจตสิกแต่ละเจตสิกก็เป็นปัจจัยเฉพาะ ตามลักษณะของตน ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นอนัตตาจริง ๆ

อาร์มมณานิบัติปัจจัย

อาร์มมณานิบัติ เป็นคำรวมของ อารมณ กับ อธิบัติ

ท่านผู้ฟังทราบเรื่องของอาร์มมณปัจจัยแล้ว สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตามที่จิตกำลังรู้ เป็นปัจจัยของจิตที่รู้ โดยเป็นอารมณ จึงเป็นอาร์มมณปัจจัย ไม่ยากเลย แต่สำหรับ อาร์มมณานิบัติปัจจัย ไม่ใช่เพียงอารมณธรรมดา ๆ แต่ต้องเป็นอารมณที่หนักแน่น ที่ควรได้ ไม่ควรทอดทิ้ง หรือว่าไม่ควรดูหมิ่น ด้วยอำนาจความเคารพยำเกรง หรือด้วย อำนาจของความปรารถนา

โลกมุลจิตเกิดบ่อยเหลือเกินในชีวิตประจำวัน จะรู้หรือไม่รู้มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะเหตุว่า ทันทีที่เห็น หลงลืมสติ เกิดความยินดีพอใจในสิ่งที่เห็น และในการเห็น ด้วย ไม่มีท่านผู้ใดที่อยากจะไม่เห็น หรือว่าไม่อยากจะเห็นอีก

นี่ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า มีความยินดี มีความพอใจในสิ่งที่ปรากฏ เพียงแต่ว่า ท่านไม่ทราบเท่านั้นเองว่า ถึงแม้ว่าจะนั่งเฉย ๆ แล้วเห็น ไม่ได้กระทำการใด ๆ ทั้งสิ้น ทางกาย วาจา โลภมุลจิตก็เกิดขึ้น เป็นไปในอารมณที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

แต่ถ้าไม่มีกำลัง ไม่เป็นอารมณที่หนักแน่น หรือว่าไม่เป็นอารมณที่ไม่ควร ทอดทิ้ง ไม่ใช่อาร์มมณานิบัติปัจจัย

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ โลกะเกิด ก็เกิดไป แล้วก็ดับไปแล้ว แต่ว่าขณะใดซึ่ง ปรารถนาอย่างยิ่งในอารมณใด อารมณนั้นเป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัย

เป็นชีวิตประจำวันหรือเปล่า และก็ควรที่จะได้ทราบว่า อารมณใดบ้างที่จะเป็น อาร์มมณานิบัติ ในชีวิตประจำวันของแต่ละท่าน ในวันหนึ่ง ๆ ท่านผู้ฟังอดคิดไม่ได้ ถ้า เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็คิดถึงสิ่งนั้นทันที ถ้ามองไปที่หน้าต่าง เห็นดอกไม้ จะไม่คิดถึง ดอกไม้ที่เห็นสักครู่หนึ่งได้ไหม อย่างน้อยก็ต้องคิด อาจจะเป็นความคิดสั้น ๆ ไม่ได้ คิดยาวอะไร เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นสิ่งที่ปรากฏทางตา ยังไม่ใช่อาร์มมณานิบัติ เพราะเหตุว่า ไม่ได้ทำให้เกิดต้องการ หรือเป็นไปอย่างหนักแน่นในอารมณนั้น

แต่ขณะใด ที่ท่านผู้ฟังประเดี๋ยวก็คิดถึงสิ่งนั้นอีก ประเดี๋ยวก็คิดถึงสิ่งนั้นอีก ๆ จนกระทั่งดูเหมือนว่า คิดถึงสิ่งนั้นบ่อย ๆ มีความปรารถนา มีความพอใจ มีความต้องการในสิ่งนั้น ให้ทราบว่า ในขณะนั้นอารมณ์ที่ท่านกำลังคิดถึงนั้น เป็นอารมณ์นาธิปติ เป็นอารมณ์ซึ่งเป็นปัจจัยโดยเป็นใหญ่ ที่ทำให้จิตหนักแน่นในอารมณ์นั้น ไม่ใช่เพียงผ่านไป ๆ

พิสูจน์ได้ใหม่ในชีวิตประจำวัน ที่จะเข้าใจว่า อารมณ์ใดเป็นอารมณ์ปัจจัย และอารมณ์ใดเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัย ซึ่งแต่ละคนมีอยู่เป็นประจำวัน เพียงแต่ไม่ทราบว่า ขณะนั้นเป็นเพียงอารมณ์ปัจจัย หรือว่าเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัย

ผัสสะ กับอภิปติปัจจัย

ผัสสะเจตสิก เป็นอภิปติปัจจัยได้ใหม่ ถ้าโดยสหชาตนาธิปติ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ผัสสะเป็นสหชาตนาธิปติปัจจัยไม่ได้ เพราะเหตุว่าเป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นกระทบกับอารมณ์ แล้วดับ ไม่ใช่ฉันทะ ไม่ใช่วิริยะ ไม่ใช่จิตตะ ไม่ใช่ วิมังสา

แต่สำหรับ “อารมณ์นาธิปติปัจจัย” ผัสสะเจตสิก จะเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยได้ใหม่ ชีวิตประจำวัน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ในสังสารวัฏซึ่งจะต้องเกิดขึ้นเป็นไป ถ้าได้ทราบสภาพธรรมที่เป็นปัจจัย ยิ่งเห็นความไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แล้วแต่ว่าสภาพธรรมนั้น ๆ จะเป็นปัจจัยโดยประการใด

ผัสสะเจตสิก จะเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัย ได้ใหม่ ท่านผู้ฟังปรารถนาอะไร โลภะมีความต้องการบางอย่างหนักแน่นมาก ไม่ลืมที่จะแสวงหาสิ่งนั้น ไม่ลืมที่จะพยายามหาสิ่งนั้น ในขณะนั้น สิ่งนั้น เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัย

เป็นอกุศลได้ใหม่ สิ่งที่ท่านต้องการ ท่านผู้ฟังอยากมีโลภะมาก ๆ ใหม่ หรือว่า ไม่อยากจะมีโลภะเสียแล้ว ไม่อยากจะมีมรสอาหารอร่อย ๆ พิเศษเสียแล้ว หรือว่า อาหารบางชนิดช่างอร่อยเสียจริง ๆ ไม่ได้รับประทานหลายวันแล้ว จะต้องพยายามรับประทาน ให้เกิดความยินดีพอใจในรสนั้น ที่มีความยินดีพอใจอย่างมากในวันนี้

ต้องการความยินดีพอใจขั้นนั้นใหม่ จากรส จากรูป จากกลิ่น จากเสียง
ต้องการใหม่ ต้องการ ในขณะนั้นต้องการผัสสะที่จะกระทบกับอารมณ์นั้น ๆ ใหม่
อยากรจะให้ผัสสะกระทบอารมณ์อะไร

ทางตา ก็คงจะมีรูปพิเศษ ที่อยากรจะให้ผัสสะกระทบอารมณ์นั้น ทางหู
ก็อาจจะมีเพลงบางเพลงซึ่งพอใจเป็นพิเศษ ซึ่งอยากรจะให้ผัสสะกระทบกับเพลงนั้น
ทางจมูกอาจจะมีน้ำหอมหลายชนิด ซึ่งอยากรจะให้ผัสสะกระทบกับกลิ่นที่น่าพอใจเป็น
พิเศษ ทางลิ้น ก็อาจจะมีรสอาหาร ซึ่งอยากรจะให้ผัสสะกระทบกับรสนั้นเป็นพิเศษ
ทางกาย โดยนัยเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ต้องการให้ผัสสะเกิดขึ้น กระทบกับอารมณ์ที่ปรารถนาอย่างหนัก
แน่นขณะใด ขณะนั้นผัสสะเป็นอารมณ์ณาริบัติปัจจัยของจิต ซึ่งกำลังปรารถนาที่จะ
ให้ผัสสะกระทบกับอารมณ์นั้นในขณะนั้น ชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง

สังสารวัฏไม่มีวันที่จะสิ้นสุดได้ ถ้าไม่สามารถที่จะเห็นว่า แม้ขณะที่กำลังมี
ความยินดีต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างมาก อย่างหนักแน่น ก็เป็นเพราะเหตุว่า ขณะนั้น
อารมณ์นั้น เป็นอารมณ์ณาริบัติ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงอารมณ์ปัจจัยเท่านั้นแล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้น การศึกษาเรื่องปัจจัย ท่านผู้ฟังจะเห็นว่า เป็นเรื่องที่ละเอียด เป็น
คัมภีร์สุดท้ายของพระอภิธรรม แต่ไม่จำเป็นต้องรอจนกว่าจะถึงเวลานั้น ถ้าสามารถที่
จะเข้าใจสิ่งใดได้ในชีวิตประจำวัน และก็เริ่มที่จะเข้าใจลักษณะสภาพของปัจจัยต่าง ๆ
ก็จะทำให้คุ้นเคยกับสภาพของปัจจัย ๒๔ และก็ทำให้สามารถที่จะรู้ในสภาพที่ไม่ใช่
สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้

ต่อไปนี้ ก็คงจะเข้าใจว่า ขณะไหนเป็นอารมณ์ปัจจัย และ ขณะไหนเกิดเป็น
อารมณ์ณาริบัติปัจจัยขึ้น ก็ทราบว่าเป็นอารมณ์นั้น สิ่งนั้น สภาพนั้น กำลังเป็นอารมณ์
ณาริบัติปัจจัยของจิตในขณะนั้น แล้วก็ดับไป ไม่สามารถที่จะเป็นอารมณ์ณาริบัติปัจจัย
อยู่ได้ตลอดไป เพราะเหตุว่า จิตอื่นก็มีปัจจัยเกิดขึ้น

กุศลเป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของโลภะได้

ท่านผู้ฟังชอบกุศลจิตใช่ไหม ชอบ หรือ ไม่ชอบ จริง ๆ แล้ว ต้องหยั่งลงไปถึงใจจริงอีก เพราะเหตุว่า บางทีฟังชื่อคุณ ก็น่าจะชอบ กุศลจิต ดีงาม น่าที่จะปรารถนาต้องการ พอใจ แต่ลึกลงไปจริง ๆ จะชอบสักแค่ไหน โดยทั่ว ๆ ไป ทุกท่านก็ปรารถนาที่จะมีจิตที่ดีงาม ขณะนั้นกุศลประเภทนั้น ๆ เป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิตก็ได้ หรือของโลภมูลจิตก็ได้

โลภมูลจิตนี้ กล่าวได้เลยว่า หินไม่พัน แม้แต่อารมณ์ที่เป็นกุศล ขึ้นอยู่กับโยนิโสมนสิการว่า อารมณ์ที่เป็นกุศลนั้น เป็นอารมณ์ของกุศลจิต หรือว่าเป็นอารมณ์ของโลภมูลจิต

ธรรมนี้ ต้องเป็นผู้ที่ตรงจริง ๆ ถ้าไม่ตรงเพียงนิดเดียว หรือว่าเข้าใจผิด แทนที่กุศลจะเจริญ อกุศลเจริญเสียแล้วโดยไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้น การที่จะรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ ก็ต้องพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ จึงจะสามารถรู้ได้ว่า ขณะที่กำลังนึกถึง คิดถึงกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ขณะนั้นเป็นจิตที่เป็นกุศล หรือเป็นโลภมูลจิต

ผู้ถาม ท่านอาจารย์กล่าวว่า โลภะ อะไรก็กินเรียบหมด เว้นแต่อารมณ์ของโลภุตตระ แต่ถ้าเป็นกุศล ก็เป็นปัจจัยให้เป็นกุศลอีกได้ ใช่ไหมครับ

ส. กุศลจิตเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ เวลาที่นึกถึงกุศล แล้วเกิดปลื้มปริ่มพอใจในกุศลที่ได้กระทำแล้ว ขณะนั้นก็เป็นกุศลจิตได้ แต่ถ้าทำกุศลแล้ว ต้องพิจารณาว่า ถ้าเกิดดีใจว่า เรา ตัวเรานี้ได้กระทำกุศลอย่างใหญ่สำเร็จลงไปแล้ว กุศลหรือไม่ขณะนั้น

ผู้ถาม โลภะครับ

ส. มานะได้ไหม สำคัญตนได้ไหมว่า เราได้กระทำกุศลอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น เรื่องของกุศลจิตและอกุศลจิต เป็นเรื่องที่จะต้องเป็นสติสัมปชัญญะที่จะรู้ในขณะนั้น จึงจะรู้ความต่างกัน เวลาที่กระทำกุศลแล้ว นึกถึงกุศล และเกิดเบิกบานพอใจในกุศล ไม่ใช่ด้วยความสำคัญตน นี่ก็ต่างกัน

ผู้ถาม อารัมมณานิปัตินี้ หมายความว่าอารมณ์ที่หนักแน่นจริง ๆ ว่าจะในโลกะ อาจารย์หมายความว่าหนักแน่นอย่างไร

ส. หมายความว่า ไม่ถึงอารมณ์นั้นเลย ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ลืมตามาจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ โลกมูลจิตเกิดนับไม่ถ้วน ทางตาที่เห็น ทางหูที่ได้ยิน ทางจมูกที่ได้กลิ่น ทางลิ้นที่ลิ้มรส รับประทานอาหารทุกวัน ๆ ที่พอใจ โลกมูลจิตหรือไม่ ถ้าขณะนั้นไม่ใช่โทสมูลจิต ไม่ใช่ความรู้สึกที่ไม่แช่มชื่นแล้วละก็ ขณะนั้นก็รับประทานด้วยโลกะ

ทางกายที่กระทบสัมผัส ก็กระทบสัมผัสสิ่งที่พอใจ ถ้าในขณะนั้นไม่ใช่โทสมูลจิต ไม่ใช่กุศลจิต ก็เป็นโลกะ เกิดขึ้นเป็นประจำ แต่ว่าขณะใดรู้สึกกว่า ปรารถนาต้องการอารมณ์ใดบางอารมณ์ในวันนี้ อารมณ์นั้น ในขณะนั้น เป็นอารัมมณานิปัติ ไม่ใช่เป็นเพียงอารมณ์ปัจจัย

ผู้ถาม ที่อาจารย์กล่าวว่า เป็นธรรมที่ไม่ควรดูหมิ่น ไม่ควรทอดทิ้ง

ส. นิพพานหรือโลกุตตรธรรม

เพราะฉะนั้น อารัมมณานิปัติปัจจัยนี้ นอกจากกุศลจิต ที่เป็นโลกียกุศลแล้ว โลกุตตรกุศลก็เป็นอารัมมณานิปัติปัจจัย แต่ว่าเป็นอารัมมณานิปัติปัจจัยเฉพาะกุศลญาณสัมปยุตต์ หรือว่ากิริยาจิตที่เป็นญาณสัมปยุตต์เท่านั้น จะไม่เป็นปัจจัยแก่โลกมูลจิตเลย

ถ้าเป็นฝ่ายโลกุตตรธรรม เป็นอารัมมณานิปัติปัจจัยของกุศลญาณสัมปยุตต์ และกิริยาญาณสัมปยุตต์ได้ หลังจากที่ยับยั้งผลนิพพานแล้ว ก็จะมีการพิจารณามัคคจิต ผลจิต และนิพพาน กิเลสที่ดับ และกิเลสที่เหลือ ขณะนั้นเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ที่พิจารณาโลกุตตรจิต ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็เป็นมหากิริยาญาณสัมปยุตต์ที่พิจารณาโลกุตตรธรรม

เพราะฉะนั้น ฝ่ายสูงสุดของอารัมมณานิปัติก็ได้แก่ โลกุตตรธรรม ซึ่งจะไม่เป็นปัจจัยของโลกมูลจิตเลย โลกมูลจิตไม่มีทางที่จะมีโลกุตตรธรรมเป็นอารมณ์ แต่ว่าสำหรับกุศลอื่น ทาน ศีล หรือว่า สมถภาวนา ไม่ว่าจะเป็นรูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล ทั้งหมด ก็ยังเป็นอารมณ์ของโลกมูลจิต ซึ่งเป็นอารัมมณานิปัติปัจจัย ไม่ใช่อารมณ์

ธรรมดาที่ผ่านไปวันหนึ่ง ๆ แล้วก็เกิดโลภะ แต่ว่าเป็นอารมณ์ซึ่งมีกำลังชักจูงให้จิตประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้นได้

กุศล อกุศล กับอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัย

สำหรับอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัย ให้ทราบว่า เป็นอารมณ์ซึ่งไม่ควรทอดทิ้ง หรือว่า เห็นว่าควรได้ ไม่ควรดูหมิ่น สิ่งใดก็ตามในวันหนึ่ง ๆ ที่ท่านผู้ฟังรู้สึกของท่านอยากจะได้ เดินไปตามถนน หรือตามท้องที่ต่าง ๆ โลภะก็เกิดแล้ว แม้ว่าจะไม่รู้ตัว แต่ก็ยังไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่ใช่ที่ท่านจะปรารถนาไปทุกอารมณ์ที่เห็น แต่ว่าอารมณ์ใดก็ตาม ซึ่งเกิดปรารถนาอย่างหนักแน่น ไม่ทอดทิ้ง คิดว่าควรจะได้ ควรจะมี ในขณะที่อารมณ์นั้น เป็นอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัย

สำหรับกุศลทั้งหลาย เป็นอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัยให้เกิดกุศลต่อไปอีกได้ อย่าลืม สำหรับผู้ที่มีปัญญา กุศลทั้งหลายเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลต่อ ๆ ไปอีก เพราะฉะนั้น สำหรับกุศลทั้งหลาย เป็นปัจจัยให้เกิดกามาวจรกุศลได้ และเป็นปัจจัยให้เกิดโลกมุขจิตก็ได้

สำหรับโลกมุขจิต ก็เป็นอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัยให้เกิดโลกมุขจิตได้ เพราะเหตุว่า ทุกท่าน ลึกลงไปจริง ๆ ยังปรารถนาโลภะอยู่ ยังชอบ ยังต้องการ ไม่ได้อยากให้หมดไปเร็ว ๆ นึก ตามความเป็นจริงเป็นอย่างไร สภาพธรรม คือ โลกมุขจิตก็เป็นอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัยให้เกิดโลกมุขจิต แล้วแต่ว่าปรารถนาที่จะให้โลกมุขจิตประเภทใดเกิดขึ้น

สำหรับโลกียวิบากทั้งหมด เป็นอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัยของโลกมุขจิต จะเห็นได้ว่า อารมณ์นาฬิการัตติปัจจัยส่วนใหญ่เป็นปัจจัยของโลกมุขจิต แต่ถ้าเป็นโยนิโสมนสิการ พวกกุศลทั้งหลาย ก็เป็นอารมณ์นาฬิการัตติปัจจัยแก่กุศลได้

เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่ต้องละเอียด ที่สติจะระลึกรู้ตามความเป็นจริง จึงจะสามารถรู้ได้ว่า ในขณะที่นึกถึงกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ขณะนั้นเป็นโลกมุขจิตหรือ กุศลจิตที่มีอารมณ์นั้น

สำหรับรูปขันธ์ทั้งหมด เป็นอภิมมณานิบัติปัจจัยของโลภมูลจิตเท่านั้น ไม่เป็น
อภิมมณานิบัติปัจจัยของกุศลจิต

ถ้าไม่ศึกษาอย่างนี้ ก็จะหลงคิดว่า ขณะที่กำลังพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น
ในรส ในโณภูมิจิตนั้น เป็นกุศลได้ แต่ว่าสำหรับรูปขันธ์ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทาง
จมูก ทางลิ้น ทางกาย ในชีวิตประจำวัน ตามปกติตามความเป็นจริง ให้ทราบว่าเป็น
อภิมมณานิบัติปัจจัยของโลภมูลจิต

ท่านผู้ฟังชอบสีสน်วณณะของเสื้อผ้า ของวัตถุเครื่องใช้ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใด
จนกระทั่งท่านต้องไปแสวงหา ซื้อมา นั้นแหละ ขณะนั้น อภิมมณินั้น รูปนั้น เป็น
อภิมมณานิบัติปัจจัยของโลภะ ไม่ใช่เพียงแค่ผ่านไปเฉย ๆ แต่ไม่ควรทอดทิ้ง เห็นไหม
ว่าเป็นที่ปรารถนาเพียงไร เป็นสภาพธรรมที่มีกำลังที่ทำให้โลภมูลจิตเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น
เป็นรูปที่ปรากฏทางตา เสียงที่ปรากฏทางหู กลิ่นที่ปรากฏทางจมูก รสที่กระทบลิ้น
โณภูมิจิตที่กระทบกาย จะได้เห็นว่าเป็นรูปใดเป็นอภิมมณานิบัติปัจจัย และรูปใดเป็น
อภิมมณปัจจัย

สำหรับอภิมมณปัจจัย ก็ชอบ แต่ว่า ได้ก็ได้ ไม่ได้ก็ไม่ได้ ไม่เป็นไร แต่ถ้าเป็น
อภิมมณานิบัติปัจจัยแล้ว ไม่เป็นอย่างนั้น ทำให้เกิดความขวนขวาย และทำให้เกิด
ความปรารถนาอย่างหนักแน่น ที่จะไม่ทอดทิ้งในอภิมมณินั้นไป

นี่ก็เป็นชีวิตประจำวัน เพียงแต่ว่าพระผู้ประภาศทรงแสดงสภาพธรรมนั้นโดย
บัญญัติศัพท์ เพื่อให้รู้ถึงลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ว่า สภาพธรรมใดเป็นปัจจัย
โดยปัจจัยใด เมื่อเป็นอภิมมณานิบัติปัจจัย ก็จะไม่ใช้แต่เพียงคำว่า อภิมมณปัจจัย

อภิมมณปัจจัยกับอิทธิบาท ๔

โกศล เท่าที่ฟังอาจารย์บรรยายมานี้ พอสรุปได้ว่า อภิมมณปัจจัย มีองค์ธรรม
๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

สุ. สำหรับสหชาตานิบัติปัจจัย

โกศล ยังสงสัยว่า วิมังสาปฏิบัติเป็นไปในทางกุศลก็ได้ อกุศลก็ได้

ส. อกุศลไม่ได้เลย และสำหรับกุศล ก็ต้องเว้นญาณวิปยุตต์ด้วย

โกศล ถ้าอย่างนั้นก็เหลือองค์ธรรมอีก ๓ เท่านั้น ที่เป็นไปได้ทั้ง ๒ ทาง ที่นี้เมื่อมาเปรียบเทียบกับอิทธิบาท ๔ ที่คุณทรงเกียรติพูดเมื่อกี้ี้ แสดงให้เห็นว่า อิทธิบาท ๔ นั้น ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ในอกุศลได้

ส. ถูกต้องค่ะ และก็ไม่ใช่ไปในกุศลอื่น นอกจากในภาวนากุศลด้วย เพราะเหตุว่าเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดความสำเร็จ ซึ่งได้แก่ ความสำเร็จที่เป็นความมั่นคงของความสงบ เป็นสมถภาวนา และความสำเร็จ คือ การประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นวิปัสสนาภาวนา

รูปขันธ์ไม่เป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิต

ส. รูปขันธ์ทั้งหมด ไม่เป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิต

ท่านผู้ฟังคิดว่าถูกต้องไหมที่ว่า รูปขันธ์ไม่เป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิต

ทรงเกียรติ อันนี้ก็น่าคิดอยู่ ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นล่ะครับ ก็ขณะที่รูปเป็นอารมณ์ทางตา ขณะที่สติเกิดขึ้นระลึก รู้ว่าเป็นเพียงรูปธรรม ขณะนั้นจิตก็เป็นกุศล ทำไมว่าเป็นกุศลจิตไม่ได้ ในรูปทั้งหมด

ส. เป็นอารมณ์ปัจจัยของกุศลจิตได้ แต่ไม่เป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศล นี่เป็นความละเอียดของสภาพธรรมซึ่งเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะต้องพิจารณาจริง ๆ รูปธรรมเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลจิตได้ เป็นปัจจัยให้เกิดอกุศลจิตได้ แต่รูปธรรมทั้งหมด ไม่เป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิต

จริงหรือไม่จริง ธรรมนี้ต้องพิจารณา เห็นรูปเป็นประจำ ชีวิตประจำวันที่จะให้ทราบตามความเป็นจริงว่า ขณะที่เห็น หลังจากที่ได้เห็นแล้ว เป็นกุศลหรืออกุศล เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ เพราะเหตุว่า รูปธรรมเป็นอารมณ์ปัจจัยของกุศลจิตได้ ของอกุศลจิตได้

แต่รูปนั้นจะเป็นอารมณ์นาธิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิตไม่ได้ นี่เป็นเหตุที่จะต้องพิจารณาธรรมจริง ๆ เวลาที่เห็นพระพุทธรูป เกิดกุศลจิต พระพุทธรูปเป็นอารมณ์

ปัจจัยทำให้กุศลจิตเกิด แต่พระพุทธรูปไม่เป็นอารมณ์นาธิปัตปัจจัยของกุศลจิต เพราะเหตุว่า รูปทั้งหมดไม่สามารถที่จะทำให้กุศลจิตงอกงามไพบูลย์ได้

มีรูปไหนบ้างที่จะทำให้กุศลจิตงอกงามไพบูลย์ แต่ที่กุศลจิตจะงอกงามไพบูลย์ เพราะการสะสมอบรมกุศลจิตบ่อย ๆ เนือง ๆ ไม่ใช่เพราะอาศัยรูปนั้นเป็นอารมณ์นาธิปัตให้กุศลจิตเกิด แต่ที่กุศลจิตจะเพิ่มขึ้น งอกงามไพบูลย์ขึ้น เพราะการสั่งสมของกุศลแต่ละขณะ ทำให้กุศลเจริญขึ้น แต่กุศลจะเจริญขึ้นเพราะรูปเป็นอธิปัตปัจจัยไม่ได้ แต่เพราะปัจจัยอื่น เช่น สหชาติาธิปัตติ เพราะฉันทะในกุศล หรือเพราะวิริยะในกุศล หรือเพราะปัญญาในกุศลได้ แต่ไม่ใช่เพราะรูปนั้น เป็นอารมณ์นาธิปัตปัจจัยให้กุศลเจริญขึ้น

เวลานี้ก็อยากจะทำบุญ ถวายบางสิ่งบางประการเป็นพิเศษ ลองพิจารณาว่า ขณะนั้นจะเป็นอารมณ์นาธิปัตปัจจัยของกุศลได้ไหม ถ้าเห็นผ้าเนื้อดี จีวรที่เหมาะสม สำหรับการใส่สอยอย่างสบาย เป็นปัจจัยให้เกิดกุศลจิต คิดที่จะถวายแก่พระภิกษุได้ แต่ว่าจะเป็นอารมณ์นาธิปัตปัจจัยของกุศลได้ไหม

นี่คือ ชีวิตประจำวันแท้ ๆ ที่จะต้องเข้าใจตามความเป็นจริงให้ถูกต้อง และก็ควรที่จะสังเกต บางท่านได้ถวายทานบางประการที่ประณีต เป็นที่พอใจในกุศล ขณะนั้น ต้องพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ จึงจะรู้ว่าเป็นโลภมูลจิตหรือว่าเป็นกุศลจิต และที่กุศลจะเพิ่มพูนไพบูลย์ขึ้น ไม่ใช่เพราะติด หรือว่ายินดีพอใจในรูปธรรมที่ปรากฏ แต่เพราะเหตุว่า ระลึกถึงกุศล ระลึกถึงสภาพความผ่องใสของจิต ด้วยโยนิโสมนสิการ จึงจะทำให้จิตเป็นกุศลเพิ่มพูนขึ้นได้

แต่ถ้าไปติดในทานนั้น โดยความที่เป็นวัตถุที่ประณีต หรือโดยความที่เป็นเรา ที่กระทำทานนั้น หรือว่าวัตถุทานนั้นเป็นของเรา ขณะนั้นให้ทราบว่าเป็นกุศลจิตแล้ว

การที่จะอบรมเจริญปัญญา ก็จะต้องรู้ลักษณะของกุศลตามความเป็นจริงว่า กุศลจิตไม่ใช่อกุศลจิต กุศลจึงจะเจริญขึ้นได้

อารัมมณปัจจัย กับ อารัมมณาทิปติปัจจัย

ทรง. ขอให้อาจารย์ช่วยขยายความอีกว่า อารัมมณปัจจัยกับอารัมมณาทิปติปัจจัยต่างกันอย่างไร อธิบติ ก็หมายถึงความเป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่นั้นก็เป็นอธิปัตติปัจจัย เป็นอารมณ์

สุ. รูปธรรมเป็นอารัมมณาทิปติปัจจัยของโลกมูลจิตได้ แต่เป็นอารัมมณาทิปติปัจจัยของกุศลจิตไม่ได้ ตามความเป็นจริง ทุกท่านทั้งรูป ทั้งได้ไหม ไม่ให้เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ไม่ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู หมดความสนใจโยตีในสิ่งที่สวย ๆ งาม ๆ ทางตา ในเสียงที่เพราะะ ๆ ในกลิ่นหอม ๆ ในรสที่อร่อย ในโณฐัพพะที่เป็นสุข ทั้งได้ไหม

ทรง. บางครั้งก็ทั้งได้

สุ. ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นรูปเหล่านั้นเป็นอารัมมณปัจจัย แต่เวลาที่เป็นอารัมมณาทิปติปัจจัย ให้สังเกตดูว่า เป็นอารัมมณาทิปติปัจจัยของโลกมูลจิตซึ่งไม่ทั้งอารมณ์นั้น ทั้งได้เดียวเดียว เป็นอารัมมณาทิปติปัจจัยใหม่อีกแล้ว

ทรง. ทั้งได้เดียวเดียว ขณะนั้นก็เป็นอารัมมณาทิปติ...

สุ. เป็นอารัมมณาทิปติ เมื่อเวลาเป็นอารมณ์ที่หนักแน่น ไม่ควรทอดทิ้ง แต่เวลาที่กุศลจิตเกิด ไม่ได้ปรารภนา ไม่ได้ต้องการ ไม่ได้ติด เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่ อารัมมณาทิปติปัจจัย แต่ถ้าเป็นอารัมมณาทิปติปัจจัย ต้องเป็นอารมณ์ที่ไม่ควรทอดทิ้ง จึงเป็นอารัมมณาทิปติปัจจัยของโลกมูลจิต ไม่เป็นอารัมมณาทิปติปัจจัยของโทสมูลจิต เพราะเหตุว่า โทสมูลจิตไม่ปรารภนาในอารมณ์นั้น

ทรง. คำจำกัดความอารัมมณาทิปติ หมายความว่าอย่างไรครับ

สุ. เป็นธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ที่ควรได้ ไม่ควรทอดทิ้ง ไม่ควรดูหมิ่น ด้วยอำนาจความเคารพยำเกรง หรือด้วยอำนาจความปรารภนา นี่คือนักษณะของอารัมมณาทิปติปัจจัย สภาพธรรมที่เป็น “อารัมมณาทิปติปัจจัย”

ชีวิตประจำวันจริง ๆ เป็นแล้วอย่างนี้ อารมณ์ที่ไม่ควรทอดทิ้งทั้งหลายที่กำลังปรารถนาขณะใด ขณะนั้นไม่ใช่เป็นแต่เพียงอารมณ์ปัจจัยของโลภมูลจิตซึ่งเกิดอยู่บ่อย ๆ เป็นประจำ แต่ว่าเป็นอารมณ์ฉิบหายปัจจัยแล้ว

ถ้าเป็นรูป รูปทั้งหมดที่ปรารถนา เป็นอารมณ์ฉิบหายปัจจัยของโลภมูลจิต บางท่านอาจจะบอกว่า ปรารถนาที่จะถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เกิดกุศลจิต ขณะที่มีรูปเป็นอารมณ์ แต่ไม่ใช่อารมณ์ฉิบหาย ปัจจัย ไม่มีกำลังโดยที่ว่า เมื่อเห็นรูปนั้นแล้ว กุศลจะเจริญขึ้นเรื่อย ๆ หรืออกงามไปบุญ

แต่ที่กุศลจะเจริญอกงามไปบุญ เพราะกุศลก่อน ๆ ที่ได้กระทำแล้ว หรือเวลานึกถึงกุศลที่ได้กระทำแล้ว นึกถึงสภาพที่เป็นกุศล แล้วจิตก็ผ่องใส เพราะว่าขณะที่ทำเป็นกุศลแท้ ๆ ไม่ได้ปรารถนาสิ่งใดเลย ในขณะที่นั้นก็เป็นปัจจัยให้กุศลจิตเกิด แต่ไม่ใช่ไปนึกถึงวัตถุทานซึ่งเป็นรูป แล้วกุศลจะผ่องใสได้มากมาย

ขณะใดก็ตามที่นึกถึงวัตถุทานที่ประณีต สติสัมปชัญญะควรจะเกิดระลึกรู้ว่า ขณะนั้นเป็นโลภมูลจิตหรือไม่ แม้แต่ในขณะที่กระทำทานกุศล ถ้าอารมณ์ประณีต กำลังปรากฏ ในขณะที่กำลังกระทำกุศล สติสัมปชัญญะก็ควรที่จะระลึกรู้ตามความเป็นจริงว่า ขณะที่รูปซึ่งประณีตกำลังเป็นอารมณ์นั้น เป็นโลภมูลจิตหรือว่าเป็นกุศลจิต

นี่คือ การที่จะอบรมเจริญกุศลแท้ ๆ ยิ่งขึ้น คือ สามารถที่จะแยก รู้ลักษณะของจิต ซึ่งเป็นอกุศลได้ว่าต่างกับขณะที่เป็นกุศล ถ้าสติสัมปชัญญะไม่เกิด จะทราบใหม่ ว่า ความพอใจในวัตถุทานเป็นโลภมูลจิต หรือว่าเป็นกุศลจิต ใกล้ชิดกันมาก ถ้าไม่สังเกตจริง ๆ ไม่สามารถที่จะแยกลักษณะของโลภมูลจิตออกในขณะที่กำลังกระทำกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด

ถ้าอาหารที่จะถวายพระภิกษุมื้อสักรอบ แยกได้ใหม่ว่าจะไหนเป็นกุศลจิต ไหนเป็นอกุศลจิต หรือจะเหมารวมไปว่า เป็นกุศลทั้งนั้น ถ้าเหมารวมว่าเป็นกุศลทั้งนั้น ผิดหรือถูก

เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นผู้ที่ละเอียด แม้แต่ในการพิจารณา เมื่อมีความเข้าใจที่จะให้ตรึกตรองพิจารณาเพิ่มขึ้น จึงเกิดอุปการะในขณะที่ทำกุศล ที่จะให้สติระลึก

ได้ว่า แม้ในขณะนั้น จิตเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล สติสัมปชัญญะก็ต้องตรงลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ตามความเป็นจริง

เมื่อเป็นอกุศลจิตก็เป็นอกุศลจิต เมื่อเป็นกุศลจิตก็เป็นกุศลจิต ซึ่งไม่ใช่เรา อกุศลจิตก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา กุศลจิตก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา

การเข้าใจเรื่องของปัจจัย จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาละเอียดขึ้น

หนทางให้สติระลึกรู้ตามความเป็นจริง

ชีวิตตามความเป็นจริง เห็นรูปทางตา เสมอ ได้ยินเสียงทางหู บ่อย ๆ ได้กลิ่นทางจมูก อยู่เรื่อย ๆ เมื่อกลิ่นกระทบกับจมูก ลิ้มรส ก็นาน เข้า เทียง บ่าย เย็น หลายนาที่ทีเดียว และมีการกระทบสัมผัสอยู่บ่อย ๆ ประโยชน์ก็คือว่า จะได้ระลึกรู้ตามความเป็นจริงว่า กุศลหรืออกุศลเกิด ตามปกติ

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า อกุศลนี้เกิดแล้ว ๆ โดยความไม่รู้ แต่เมื่อได้ศึกษาโดยละเอียด จึงเริ่มเห็นโทษของอกุศล ซึ่งเกิดบ่อยเหลือเกิน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

นี่เป็นหนทางที่จะทำให้สติเริ่มระลึกรู้ตามความเป็นจริง เมื่อรู้ว่า อกุศลเป็นอกุศล และกุศลเป็นกุศล เพราะฉะนั้น จึงต้องศึกษาเรื่องของสภาพธรรมตามปกติตามความเป็นจริง ให้ละเอียดขึ้น

การศึกษาธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด เพราะเหตุว่า จะต้องพิจารณาให้เข้าใจสภาพธรรมที่ปรากฏ จนกว่าจะรู้ลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรมนั้น ๆ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมที่ปรากฏ ถ้าไม่ได้ศึกษาแล้ว จะไม่เห็นเลยว่า ลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรมแต่ละอย่าง ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นอย่างไร

บางท่านอาจจะคิดว่า ที่กำลังพูดถึงในขณะนี้ คือ เรื่องปัจจัยที่ทำให้สภาพธรรมเกิดขึ้น ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นเรื่องที่ละเอียดเกินไป บางท่านเข้าใจอย่างนั้น แต่ถ้าไม่รู้ลักษณะของปัจจัยที่ทำให้สภาพ

ธรรมนั้น ๆ เกิดขึ้น ก็ยากที่จะเห็นว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ท่านเล่าให้ฟังถึงเพื่อนของท่านคนหนึ่ง เวลาที่ได้ฟังวิทยุ เรื่องแนวทางเจริญวิปัสสนา ก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ละเอียด ไม่ตรงกับใจที่กำลังต้องการ ฟังธรรมบางประการ เช่น อยากจะฟังเรื่องเมตตา แต่ในวันที่เปิดวิทยุ ก็ไม่ได้รับฟัง เรื่องเมตตา เป็นเรื่องอื่น ก็ไม่ตรงกับใจของท่าน เพราะเหตุว่า ท่านคงอยากจะเป็นผู้ที่ เจริญเมตตา แต่อย่าลืมว่า ถึงแม้ว่าจะรู้ว่าเมตตาคืออะไร มีลักษณะอย่างไร เกิดขึ้น ในขณะไหนก็ตาม ถึงอย่างนั้น อกุศลจิตก็ยังเกิดอยู่ ไม่ใช่เมื่อมีใครที่รู้เรื่องของ เมตตาแล้ว จะมีเมตตาอยู่ได้ตลอดเวลา โดยที่อกุศลจิตไม่เกิดเลย

เพราะเหตุว่า อกุศลธรรมเป็นพืชเชื้อที่ตายยาก ดับยาก ถ้าไม่อบรมเจริญ ปัญญาที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมโดยถ่องแท้ โดยละเอียดถูกต้องจริง ๆ อกุศล ธรรมทั้งหลายไม่สามารถที่จะดับได้ ถึงแม้ว่าจะได้ฟังเรื่องของเมตตาหรือเรื่องของกุศล นานาประการก็ตาม อกุศลก็ยังเกิดอยู่

แต่ข้อสำคัญที่สุด ก็คือ จะต้องรู้ว่าขณะใดเป็นกุศล ขณะใดเป็นอกุศลในขณะนี้ นี่เป็นเหตุที่จะต้องศึกษาธรรมโดยละเอียดถี่ถ้วนจริง ๆ มิฉะนั้นก็จะเข้าใจว่าอกุศลเป็น กุศลได้ อย่างท่านที่ต้องการจะมีเมตตา เพราะเหตุว่า ท่านไม่ต้องการที่จะมีโทษะ ท่านจึงปรารถนาที่จะมีเมตตา

แต่เวลาที่โทษะไม่เกิดขึ้น ไม่ทราบว่าคุณจะเห็นโทษะของโลภมูลจิตและโมหมูล จิตหรือเปล่าว่า แท้ที่จริงแล้วสภาพธรรมที่เป็นอกุศลนั้น ไม่ใช่เฉพาะแต่เวลาที่ เป็น โทษะ แม้ในขณะที่เป็นโลภะ หรือขณะที่เป็นโมหะ ขณะนั้นก็เป็นอกุศลแล้ว

ข้อสำคัญก็คือว่า ลักษณะของอกุศลที่ละเอียด ซึ่งไม่เคยคิดมาก่อนว่า เป็น อกุศล ก็อาจจะเข้าใจว่าเป็นกุศล

ด้วยเหตุนี้ ถ้าสามารถที่จะเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏกับตัว ท่านโดยละเอียด ก็จะมีปัจจัยที่จะทำให้รู้ได้ถูกต้องว่า จิตในขณะนี้ เป็นกุศล หรือ เป็นอกุศล เพื่อที่จะได้อบรมเจริญกุศลได้ยิ่งขึ้น มิฉะนั้นก็มีแต่ความต้องการธรรมบาง

ประการ เหมือนกับยาบางชนิดในร้านขายยา เวลาที่เป็นโรคชนิดหนึ่งชนิดใด ก็อยากจะซื้อยาชนิดนั้นมาบำบัดโรค

แต่ธรรมไม่ใช่อย่างนั้น เพราะเหตุว่า จะต้องเป็นความเข้าใจจริง ๆ ซึ่งเมื่อได้ศึกษาธรรมยิ่งขึ้น ก็จะเห็นได้ว่า ต้องอาศัยการพิจารณา การไตร่ตรอง จนกว่าจะเป็นความเข้าใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องของการท่องจำ แต่ต้องเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาในเหตุผล จนกว่าจะเข้าใจ

เพราะฉะนั้น พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว ก็เป็นเรื่องของเหตุและผลทั้งหมดที่คงทนแก่การพิสูจน์ และคงทนแก่การพิจารณา

จิต เจตสิก รูป – ปัจจัย - ชีวิตประจำวัน

เมื่อกล่าวสรรเสริญคุณของท่านพระอานนท์ มีข้อความที่กล่าวว่า บางท่านมีความสามารถในการฟัง แต่ไม่มีความสามารถในการเรียน และบางท่านก็มีความสามารถในการฟัง มีความสามารถในการเรียน แต่ว่าไม่มีความสามารถในการกล่าว

เพราะฉะนั้น เรื่องธรรมจะเห็นได้จริง ๆ ว่าเป็นเรื่องที่ละเอียด และต้องพิจารณาจิตใจของแต่ละบุคคลจริง ๆ

สำหรับเรื่องที่จะต้องพิจารณาในเหตุผลจนมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น โดยที่ไม่ใช่เป็นการท่องจำ ขอยกตัวอย่างเรื่องของจิต เจตสิก รูป ซึ่งเป็นสังขารธรรมซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น โดยเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกัน และเป็นปัจจัยแก่กันและกันตามสมควรของสภาพธรรมแต่ละอย่างนั้น

สำหรับปัจจัยที่ได้กล่าวถึงแล้ว คือ เหตูปัจจัย อารัมมณปัจจัย และอธิปัติปัจจัย

สำหรับเจตสิก ๖ ดวง ซึ่งเป็นเหตูปัจจัยให้สภาพธรรม คือ จิตและเจตสิกอื่น เกิดพร้อมกับตนในขณะนั้น ถ้าพิจารณาก็จะทราบได้ว่า สำหรับเหตูปัจจัยนั้น เป็นปัจจัยให้จิต เจตสิก และรูปเกิดขึ้น เพราะเหตุว่า ถ้าจิตเป็นโลภะ ก็จะต้องมีการเคลื่อนไหวของกายบ้าง ของวาจาบ้างได้ด้วย

วันหนึ่ง ๆ ที่ทุกท่านกระทำกิจสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่รู้ตัวเลย ไม่ว่าจะยืน จะเดิน จะนั่ง จะนอน จะพูด วันนี้ก็มีการกระทำหลายอย่างที่เกิดขึ้น โดยที่ไม่ทราบว่าเป็นขณะนั้นเป็นโลกเจตสิกที่เกิดกับจิตและเจตสิก เป็นโลกมูลจิตเกิดขึ้น เป็นปัจจัยให้รูปเคลื่อนไหวกระทำกิจการงานต่าง ๆ ด้วยโลกมูลจิตในขณะนั้น ไม่ทราบใช้ไหม ไม่ได้พิจารณาเลย แต่ให้ทราบว่า เวลาที่เจตสิกที่เป็นเหตุเกิดขึ้น พร้อมกับจิตและเจตสิก เป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้น กระทำกิจต่าง ๆ ทางกายและทางวาจาได้

สำหรับอาร์มมณปัจจัย คือ สภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเป็นปัจจัยให้จิตเกิดขึ้นรู้สภาพธรรมนั้น โดยสภาพธรรมนั้นเป็นอาร์มมณปัจจัย คือ เป็นอารมณ์ของจิตดวงนั้น อาร์มมณปัจจัยเป็นอารมณ์ของจิต เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นอาร์มมณปัจจัย ทำให้จิตและเจตสิกเกิดขึ้น รู้อารมณ์นั้น แต่ไม่ได้ทำให้รูปเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น

นี่ก็เป็นเรื่องของจิต เจตสิก รูป ซึ่งมี เกิดขึ้นปรากฏ ในชีวิตปกติประจำวัน โดยที่ไม่ได้รู้สภาพธรรมนั้น ๆ ตามความเป็นจริง แต่ถ้าพิจารณาแล้ว สามารถที่จะเข้าใจได้ โดยที่เมื่อศึกษาความละเอียดยิ่งขึ้น ก็จะทำให้เข้าใจชีวิตตามปกติตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวันนั่นเอง

ประมวลสรุป – อธิปัตติปัจจัย

ขอประมวลและสรุปอธิปัตติปัจจัยอีกครั้งหนึ่ง สำหรับอธิปัตติปัจจัยนั้นมี ๒ คือ สหชาตาทิปัตติปัจจัย ๑ และอาร์มมณาทิปัตติปัจจัย ๑

คำว่า “สหชาตาทิปัตติ” เป็นคำรวมของสหชาตะ และ อธิปัตติ

สหชาตะ หมายความว่า เกิดพร้อมกัน ร่วมกัน ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน

อธิปัตติ หมายความว่าถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นหัวหน้า หรือ เป็นใหญ่

เพราะฉะนั้น “สหชาตาทิปัตติ” หมายถึงสภาพธรรมที่สามารถกระทำกิจเป็นหัวหน้า หรือเป็นใหญ่ ชักจูงให้สหชาตธรรม คือ สภาพธรรมอื่นซึ่งเกิดร่วมด้วย เกิดขึ้น

ในบรรดาจิตและเจตสิกที่จะเป็นสหชาตาริบัติปัจจัยได้ที่ละอย่างนั้น ก็ได้แก่
ฉันทเจตสิก เป็นสหชาตาริบัติ เป็นสภาพธรรมซึ่งสามารถเป็นหัวหน้า ชักจูงให้จิตและ
เจตสิกอื่นเกิดพร้อมตนได้ แล้วแต่ว่าจะเป็นฉันทะในกุศล หรือ ในอกุศลก็ได้

ในวันหนึ่ง ๆ นั้น เวลาที่จิตเกิดขึ้น เพราะมีฉันทะ คือ สภาพธรรมที่พอใจจะ
กระทำ ซึ่งจะต้องเข้าใจลักษณะที่ต่างกันของฉันทะและโลภะว่า โลกเจตสิกเป็นอกุศล
เจตสิก เป็นสภาพธรรมที่ติด ยึดมั่น ไม่ปล่อยวาง ส่วนฉันทเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่
พอใจจะกระทำ เพราะฉะนั้น สำหรับฉันทเจตสิก เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ เป็น
วิบากก็ได้ เป็นกิริยาก็ได้ ถ้าจำแนกโดยนัยของชาติ ๔

นอกจากฉันทเจตสิกเป็นสหชาตาริบัติปัจจัยแล้ว ก็ยังมีวิริยเจตสิก และชวนจิต
๕๒ ดวง และ วิมังสา คือ ปัญญาเจตสิกอีกหนึ่ง รวมเป็นสภาพธรรมที่จะเป็น
สหชาตาริบัติปัจจัยได้ มี ๔ คือ เจตสิก ๓ ได้แก่ ฉันทเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ปัญญา
เจตสิก ๑ และชวนจิต ๕๒ ดวง

“ชวนะ” โดยศัพท์หมายความว่า ถ้วน หรือเร็ว ที่ภาษาไทยใช้คำว่า ชาวน
ความไว การแล่นไปโดยรวดเร็ว ซึ่งท่านผู้ฟังก็คงจะคิดว่า จิตจะแล่นได้หรือ เพราะ
เหตุว่าจิตทุกดวงเกิดดับ เกิดดับ มีอายุเท่ากันทุกดวง คือ อุปาทกขณะ ขณะที่เกิดขึ้น
ฐิติขณะ ขณะที่ตั้งอยู่ และ กังคขณะ ขณะที่ดับไป จิตทุกดวงมีอายุเท่ากัน คือ
แบ่งเป็นอนุขณะ ๓ ขณะ แต่ว่าสำหรับจิตอื่น เช่น จักขุวิญญาณที่เห็น เกิดขึ้นขณะ
เดียวแล้วดับ ไม่สามารถที่จะแล่นไปในอารมณ์ โดยเกิดดับสืบต่อซ้ำกันได้หลายขณะ
เท่ากับจิตประเภทที่เป็นชวนจิต

เพราะฉะนั้น คำว่า “ชวนจิต” ไม่ได้เป็นจิตอื่นต่างจากขณะที่เป็นโลภะ โทสะ
โมหะ คือ เป็นอกุศลจิตบ้าง เป็นกุศลจิตบ้าง ในวันหนึ่ง ๆ

ชวนจิต กับ สหชาตาริบัติปัจจัย

เพราะฉะนั้น สำหรับสหชาตาริบัติปัจจัย หรือว่าชวนจิต ไม่ใช่จิตอื่น เป็นจิตที่มี
อยู่เป็นประจำ เพียงแต่ว่าโดยศัพท์ทำให้ไม่เข้าใจว่า หมายความว่าจิตขณะไหน

ประเภทไหน แต่ถ้าเข้าใจว่า หมายความว่า ไม่ใช่จิตที่เป็นจิตเห็น ไม่ใช่จิตได้ยิน ไม่ใช่จิตได้กลิ่น ไม่ใช่จิตลิ้มรส ไม่ใช่จิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย คือ ไม่ใช่จักขุวิญญาณ ไม่ใช่โสตวิญญาณ ไม่ใช่ฆานวิญญาณ ไม่ใช่ชีวหาวิญญาณ ไม่ใช่กายวิญญาณ ไม่ใช่สัมปฏิจฉันนจิตซึ่งเกิดต่อจากจักขุวิญญาณ ถ้าเป็นการเห็นทางตา หรือเกิดต่อจากโสตวิญญาณ ถ้าเป็นการได้ยินเสียงทางหู เกิดต่อจากฆานวิญญาณ ถ้าเป็นการได้กลิ่น เกิดต่อจากชีวหาวิญญาณ ถ้าเป็นการได้ลิ้มรส เกิดต่อจากกายวิญญาณที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส สัมปฏิจฉันนจิตเกิดขึ้นขณะเดียวแล้วดับ ไม่ใช่ชวนจิต

เมื่อสัมปฏิจฉันนจิตดับไปแล้ว สันตிரณจิตเกิดต่อขณะเดียวแล้วดับ ไม่ใช่ชวนจิต โวฏฐัพพนจิตเกิดขึ้นขณะเดียว กระทำกิจตัดสินอารมณ์เพื่อกุศลหรืออกุศลที่จะเกิดต่อ สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ แล้วดับ

เพราะฉะนั้น จิตต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ใช่ชวนจิต แต่ชวนจิต คือ ขณะที่เราเห็นแล้วพอใจ เป็นโลกมุขจิต ทุกท่านรู้สึกในสภาพที่พอใจ ขณะนั้นเป็นเพราะโลกมุขจิตทำชวนกิจ เกิดดับสืบต่อกันเท่ากับเล่นไปในอารมณ์ จนปรากฏเป็นความพอใจ ซึ่งในขณะที่เป็นสัมปฏิจฉันนจิตก็ดี สันตிரณจิตก็ดี โวฏฐัพพนจิตก็ดี ไม่ปรากฏ

ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ลักษณะของสัมปฏิจฉันนจิต หรือ สันตிரณจิต หรือ โวฏฐัพพนจิตบ้างในขณะนี้ ก็ไม่มี แต่ถ้าเกิดพอใจในสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น สามารถที่จะรู้ว่า ขณะนั้นเป็นสภาพที่พอใจ หรือว่าขณะนั้นเป็นความไม่แฉ่มขึ้น เป็นลักษณะที่หยาบกระด้าง ประทุษร้าย เป็นความโกรธ ในขณะนั้นรู้ว่า ทนที่ที่เห็น ก็โกรธ หรือว่าชุ่นเคื่องใจ ไม่พอใจ หรือว่าทนที่ที่ได้ยินเสียง ก็ชุ่นเคื่องใจ ไม่ชอบในเสียงนั้น

ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะเหตุว่า จิตที่ทำชวนกิจ เล่นไปในอารมณ์ด้วยความยินดี เป็นโลกมุขจิตเกิดดับสืบต่อกัน ตามปกติแล้วก็ ๗ ขณะ หรือว่าถ้าเป็นขณะที่ไม่พอใจ โทสมุขจิตไม่ได้เกิดขณะเดียวอย่างจักขุวิญญาณหรือโสตวิญญาณ แต่ว่าเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะตามปกติ จึงจะทำชวนกิจ และเป็นชีวิตประจำวันซึ่งทุกคนสามารถจะรู้ได้ในขณะที่จิตนั้นเป็นชวนจิต

ข้อความในอรรถกถาบางแห่งก็ได้แสดงถึงขณะที่ปัญญาเกิดขึ้น สามารถที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมว่า เป็นนามธรรม หรือเป็นรูปธรรม ในขณะที่เป็นชวนจิต

เวลานี้ท่านผู้ฟังแยกไม่ออกแน่ใช่ไหม ระหว่างขณะไหนเป็นจักขุวิญญาณที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ดับแล้วเร็วมาก ซึ่งขณะต่อไปต้องเป็นสัมผัสปฏิจันตนจิต ก็แยกไม่ได้ เมื่อดับไปแล้ว สันตிரณจิตเกิดต่อ ก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้ เมื่อสันตிரณจิตดับแล้ว โงฐัพพนจิตเกิดต่อ ก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้

เพราะฉะนั้น ปัญญาที่รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม จึงต้องรู้ในขณะที่เป็นชวนจิต ไม่ว่าจะเป็นทางปัญจทวาร หรือมนทวาร แต่ถ้าเป็นวิปัสสนาญาณก็ต้องเป็นทางมทวารวิถี

ในขณะที่กำลังเห็น ถ้าชวนวิถีจิตไม่เกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะ ท่านผู้ฟังจะไม่ปรากฏว่า มีการเห็น คือ จักขุวิญญาณที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏ พอที่สติจะระลึกละลึกศึกษาให้รู้ว่า ขณะนั้นสติระลึกที่ลักษณะของรูปธรรม หรือว่าระลึกที่ลักษณะของนามธรรม

เพราะฉะนั้น สำหรับสภาพธรรม คือ จิตและเจตสิก ซึ่งจะเป็นสหชาตาทิปปิปัจจัย จึงต้องเป็นเฉพาะในขณะที่เป็นชวนจิต ไม่ใช่ขณะเห็น ไม่ใช่ขณะสัมผัสปฏิจันตนะ ไม่ใช่ขณะสันตிரณะ ไม่ใช่ขณะโงฐัพพนะ

ชวนจิตของผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์

สำหรับชวนจิตทั้งหมดสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ได้แก่ อกุศลจิตและกุศลจิต สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์ไม่มีกุศลจิตและอกุศลจิต เป็นกิริยาจิต ชวนจิตทั้งหมด จึงมี ๕๕ ซึ่งได้เคยกล่าวถึงโดยสังเขปแล้ว เมื่อจำแนกโดยชาติบ้าง โดยภูมิบ้าง

สำหรับ ชวนจิต ๕๕ นั้น คือ จิตที่เป็นกุศลจิตบ้างอกุศลจิตบ้างของปุถุชน เป็นกิริยาจิตของพระอรหันต์ และรวมโลกุตตรจิตทั้ง ๘ ด้วย

ชวนจิตทั้งหมด ๕๕ คือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต คือ กามาวจรกุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต คือ กามาวจรกิริยาจิตของพระอรหันต์ ๘ รูปาวจรกุศลจิต ๕ รูปาวจรกิริยาจิตของพระอรหันต์ ๕ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ และอรูปาวจรกิริยาจิตของพระอรหันต์ ๔ โลกุตตรกุศลจิต ๔ และโลกุตตรวิบากจิต ๔ รวมเป็นชวนจิตที่

ประกอบด้วยเหตุ ๕๔ และหสิตุปปาทจิต คือ จิตที่ทำให้เกิดการยิ้มของพระอรหันต์ ที่ไม่ประกอบด้วยเหตุอีก ๑ รวมเป็นขวนจิตทั้งหมด ๕๕

กามาวจรกุศลจิต ๘

สำหรับกุศลจิตในกามภูมิ คือ ไม่ใช่ฌานจิต ไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่อรูปาวจรจิต มี ๘ ชื่อว่า กามาวจรกุศล ๘

เวลาที่ท่านจะให้ทานก็ดี วิริยเหตุก็ดี หรือว่าจิตที่สงบเกิดขึ้น หรือว่าจิตในขณะนั้นกำลังระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมว่า เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ในขณะนั้นเป็นกามาวจรกุศลจิต เพราะเหตุว่าไม่ใช่ฌานจิต ไม่ใช่รูปาวจรกุศลจิต ไม่ใช่อรูปาวจรกุศล ไม่ใช่โลกุตตรกุศล

เพราะฉะนั้น สำหรับกุศลโดยภูมิมี ๔ ภูมิ คือ กามาวจรกุศล ๘ รูปาวจรกุศล ได้แก่ รูปฌานจิต ๕ อรูปาวจรกุศล คือ อรูปฌานกุศลจิต ๔ และโลกุตตรกุศล ๔ ได้แก่ โสตาปัตติมัคคจิต ๑ สกทาคามิมัคคจิต ๑ อนาคามิมัคคจิต ๑ อรหัตตมัคคจิต ๑ รวมเป็น ๔

กามาวจรกุศล ๘ รูปาวจรกุศล ๕ อรูปาวจรกุศล ๔ และโลกุตตรกุศล ๔ รวมเป็น ๒๑ สำหรับจิตชาติกุศลก็มี ๔ ที่เป็นขวนจิต ฉะนั้น นอกจากอกุศลจะเป็นขวนจิตแล้ว กุศลก็เป็นขวนจิตด้วย

และกิริยาจิตของพระอรหันต์ ก็เป็นขวนจิตด้วย เพราะเหตุว่า เมื่อมีการเห็นแล้ว ไม่มีเหตุปัจจัยที่จะให้เป็นกุศล อกุศล แต่เป็นโสภณจิต ซึ่งกระทำชวนกิจ โดยเป็นกิริยา เพราะจะไม่เป็นเหตุให้เกิดผล

สำหรับพระอรหันต์ที่รู้รูปาวจรฌาน ก็เป็นรูปาวจรกิริยาจิต และถ้าเป็นพระอรหันต์ที่ได้ถึงอรูปฌาน ก็เป็นอรูปาวจรกิริยาจิต แต่โลกุตตรจิตนั้นไม่มีชาติกิริยา

นี่เป็นเรื่องของความละเอียด ที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง

เมื่อสรุปประมวลแล้ว ชวนจิตมี ๕๕ เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นกิริยา และเป็นโลกุตตรวิบาก ๔ ด้วย

โลกียวิบาก กับ โลกุตตรวิบาก

สำหรับโลกุตตรวิบาก ไม่เหมือนโลกียวิบากเลย ถ้าเป็นกุศลขั้นกามาวจร ไม่ได้ให้ผลทันทีหลังจากที่กุศลจิตนั้นดับไป หรือว่าถ้าเป็นกุศลที่เป็นขั้นรูปาวจรก็ดี อรูปาวจรก็ดี เมื่อดับไปแล้ว บุคคลที่อบรมเจริญความสงบจนกระทั่งฌานจิตเกิดในภุมิที่เป็นมนุษย์ ยังไม่เป็นพรหมบุคคลทันที แต่ถ้ารูปาวจรกุศลนั้นไม่เสื่อม และเกิดก่อนจุติแล้ว จะทำให้ปฏิสนธิจิตของบุคคลนั้น เป็นรูปาวจรวิบากจิต เกิดในรูปพรหมภูมิ เป็นรูปพรหมบุคคล หรือถ้าอรูปาวจรกุศลจิตเกิดก่อนจุติ ก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดในอรูปพรหมภูมิ เป็นอรูปพรหมบุคคล

กุศลอื่นทั้งหมดไม่ได้ให้ผลทันทีที่กุศลจิตนั้นดับไป เว้นโลกุตตรกุศลจิตเท่านั้น ซึ่งเมื่อดับไป โลกุตตรวิบาก คือ ผลจิตเกิดต่อทันที มีนิพพานเป็นอารมณ์ เช่นเดียวกับโลกุตตรมรรค

เพราะฉะนั้น สำหรับโลกุตตรวิบากจิต ๔ กระทำชวนกิจ จึงเป็นชวนจิตด้วยรวมแล้วก็เป็นชวนจิต ๕๕

อเหตุกะ-สเหตุกะ-สหชาติปฏิบัติปัจจัย

สำหรับสภาพธรรมที่มีกำลัง ที่จะทำให้เป็นอธิปัตติปัจจัยได้ ต้องเป็นสภาพธรรม คือ จิตและเจตสิก ที่มีเหตุเกิดร่วมด้วยอย่างน้อย ๒ เหตุ จะไม่เกิดกับอเหตุกจิตซึ่งไม่มีเหตุเกิดร่วมด้วย และจะไม่เกิดกับโมหมูลจิต ซึ่งมีเหตุเกิดร่วมด้วยเพียงเหตุเดียว

สำหรับจิตที่ไม่เกิดร่วมกับเหตุ อุปมาว่าเหมือนสาหร่ายที่ลอยไปตามน้ำ แต่สำหรับจิตซึ่งมีเหตุเกิดร่วมด้วย เหมือนกับต้นไม้ที่มีรากลึก ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นดอก เป็นใบ เป็นผล ที่จะงอกงามเจริญเติบโตได้ก็เพราะเหตุว่ามีราก ฉะนั้น จิตที่จะมี

กำลัง ก็จะต้องประกอบด้วยเหตุ ถ้าไม่ประกอบด้วยเหตุแล้ว อุปมาเหมือนกับ
สหายที่ลอยไปในน้ำ ไม่มีรากที่จะหยั่งลึก ที่จะทำให้เกิดงอกงามไพบูลย์ได้

สำหรับจิตที่จะเป็นสหชาตาทิปปิได้ นอกจากเว้นหสิตุปปาทจิตซึ่งเป็นเหตุกจิต
จิตยัมเี่ยมของพระอรหันต์ที่ไม่ประกอบด้วยเหตุแล้ว แม้โมหมูลจิตซึ่งมีเหตุเกิดร่วม
ด้วยเพียงเหตุเดียว ก็ยังนับว่าเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง เพราะฉะนั้นจึงไม่มีสหชาตาทิปปิ
ปัจจัย

ขณะนี้กำลังกล่าวถึงสหชาตาทิปปิปัจจัยว่า วิบากจิตทั้งหมดไม่มีสหชาตาทิปปิ
เพราะเหตุว่า ไม่ใช่ขวนจิต เว้น โลกุตตรจิต คือ ถ้าเป็นโลกียวิบากทั้งหมด ไม่เป็น
สหชาตาทิปปิ แต่สำหรับโลกุตตรจิตทั้ง ๘ คือ โลกุตตรกุศลจิต ๔ และโลกุตตรวิบาก
จิต ๔ ต้องมีสหชาตาทิปปิปัจจัย เพราะเหตุว่าเป็นจิตที่มีกำลัง

โลกุตตรมรรคจิตเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว

แม้ว่าโลกุตตรมรรคจิต คือ โสตาปัตติมรรคจิตจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว ไม่
เหมือนกับกุศลอื่น กุศลอื่น เช่น กามาวจรกุศล เกิดดับซ้ำกัน แล่นไปในอารมณ์ถึง ๗
ขณะ หรือว่ารูปาวจรกุศลจิตในตอนจะเริ่มเกิดจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว แต่เมื่อเป็นผู้ที่
ชำนาญแล้ว รูปาวจรกุศลจิต แล้วแต่ว่าจะเป็นปฐมฌาน หรือทุติยฌาน ตติยฌาน
จตุตถฌาน ปัญจฌาน จะเกิดมากมายหลายขณะ โดยที่ไม่มีภวังค์คั่น นับเป็น
ชั่วโง่ง นับเป็นวันได้ และสำหรับรูปาวจรกุศลจิตก็เช่นเดียวกัน แต่สำหรับโลกุตตร-
กุศลจิต คือ มรรคจิต ในสังสารวัฏจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียวเท่านั้น

โสตาปัตติมรรคจิต ไม่เกิด ๒ ครั้ง ไม่เกิด ๓ ครั้ง ไม่เกิด ๔ - ๕ - ๖ - ๗ ครั้ง
เพราะเหตุว่า โลกุตตรกุศลจิตกระทำกิจดับกิเลสเป็นสมุจเฉท เมื่อกิเลสประเภทนั้นดับ
แล้ว กิเลสประเภทนั้นจะไม่เกิดมาให้มรรคจิตชนิดเดียวกันนั้นดับลงไปอีก ไม่จำเป็นที่
จะต้องดับซ้ำ เพราะเหตุว่า เป็นสมุจเฉทปหาน

เพราะฉะนั้น โสตาปัตติมรรคจิตในสังสารวัฏจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว ไม่ว่าผู้ที่
บรรลุปะระโมกข์เป็นพระโสดาบันในมนุษย โสตาปัตติมรรคจิตเกิด ๑ ขณะ แล้วดับ หรือบุคคลนั้น

จะเกิดในสววรรค์ หรือในรูปพรหม หรือในอรูปพรหมก็ตามแต่ ไม่ต้องมีโสตาปัตติมัคคจิตที่จะดับกิเลสอีก เพราะเหตุว่า กิเลสที่โสตาปัตติมัคคจิตดับแล้ว ดับเป็นสมุจเฉท สกทาคามิมัคค์ อนาคามิมัคค์ และอรหัตตมัคค์ ก็โดยนัยเดียวกัน

เมื่อโสตาปัตติมัคคจิตดับแล้ว จิตอื่นจะเกิดไม่ได้ นอกจากโสตาปัตติผลจิตจะเกิดต่อ อาจจะเป็น ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ แล้วแต่ประเภทของบุคคล

สำหรับผู้ที่ได้ฌานจิตที่ชำนาญคล่องแคล่ว ก็สามารถที่จะมีผลสมาบัติ ซึ่งโสตาปัตติผลจิตสามารถจะเกิดดับสืบต่อกันตามองค์ฌาน แล้วแต่ว่าผู้นั้นจะเป็นผู้ที่ได้ปฐมฌาน หรือทุติยฌาน หรือตติยฌาน หรือจตุตถฌาน หรือปัญจฌาน โสตาปัตติผลจิตก็จะเกิดดับสืบต่อเป็นฌานจิต ชื่อว่า ผลสมาบัติ แล้วแต่ว่าจะเป็นเวลานานมากน้อยเท่าไร โดยที่ภวังคจิตไม่เกิดคั่น

โลกียวิบาก กับ สหชาตาริบัติปัจจัย

สำหรับโลกุตตรมัคคจิตก็ดี และโลกุตตรผลจิต ซึ่งโดยชาติ โลกุตตรมัคคจิตเป็นชาติกุศล และโลกุตตรผลจิตเป็นชาติวิบาก กระทำชวนกิจ เป็นชวนจิตทั้งหมด เพราะฉะนั้น ต้องมีสหชาตาริบัติปัจจัยโดยแน่นอนสำหรับโลกุตตรวิบาก

สำหรับสหชาตาริบัติปัจจัยให้ทราบว่า เว้นโลกียวิบาก แต่ไม่เว้น โลกุตตรวิบาก เพราะเหตุว่า โลกุตตรวิบากเป็นชวนจิต

ท่านผู้ฟังจะเห็นเหตุผลที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอิริยาปติปัจจัยเป็นปัจจัยที่ ๓ ต่อจากเหตุปัจจัย และอารัมมณปัจจัย เพราะเหตุว่า วิบากจิตไม่สำคัญอะไรเลย ไม่มีแม้อิริยาปติปัจจัย ไม่มีสหชาตาริบัติปัจจัย

กำลังนอนหลับสนิท ภวังคจิตของบางท่านประกอบด้วย อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก คือ ปัญญาเจตสิก เพราะเหตุว่าเป็นผลของกุศลซึ่งประกอบด้วยปัญญา ทำให้พื้นจิตเป็นจิตซึ่งมีปัญญาร่วมด้วย พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตได้ พร้อมทั้งจะเจริญขึ้นในภายหลังได้ สำหรับผู้ที่ภวังคจิตมีปัญญาเจตสิกเกิดร่วมด้วย

แต่ในขณะที่นอนหลับสนิท แม้ภวังคจิตของบุคคลนั้นจะมีปัญญาเจตสิกเกิดร่วมด้วย บุคคลนั้นทำอะไรได้ ไม่สามารถที่จะทำอะไรได้เลย ในขณะที่เป็นภวังคจิต เพราะฉะนั้นแม้ปัญญาจะเกิดกับภวังคจิต ก็ไม่เป็นสหชาตาทิปปัจจัย

นี่เป็นเหตุที่วิบากจิตทั้งหมดที่เป็นโลกียวิบาก ไม่สำคัญอะไรเลย ไม่สามารถที่จะเป็นอติปปัจจัยได้ แต่ชีวิตในวันหนึ่ง ๆ ขณะไหนสำคัญ ขณะที่เป็นขวนจิตสำคัญ ที่เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงว่า สำหรับขวนจิต ขณะใดฉันท์เป็นอธิบดี หรือวิริยะเป็นอธิบดี หรือปัญญาเป็นอธิบดี หรือจิตเป็นอธิบดี เพื่อที่จะให้เห็นว่า แม้ในขณะที่กำลังเป็นโลภะ หรือขณะที่กำลังเป็นกุศล ซึ่งสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดปรากฏลักษณะที่เป็นหัวหน้า เป็นอธิบดี ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนทั้งสิ้น เพียงแต่เป็นสภาพธรรมที่มีลักษณะเช่นนั้นเกิดขึ้น เพราะอาศัยสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี เพื่อที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตาของในขณะที่เป็นกุศลหรืออกุศลนั่นเอง

กิริยาจิต กับ สหชาตาทิปปัจจัย

ทรง. อาจารย์กล่าวว่า สหชาตาทิปปัจจัย ๓ ดวง คือ หสิตุปปาท และโมหมูลจิต ๒ อยากถามอาจารย์ว่า กิริยาจิตในปัญจทวาราวชชนะกับโฏฐัพพะ เป็นสหชาตาทิปปัจจัยไหม

สุ. ไม่ได้ทำขวนกิจ เมื่อประมวลและสรุปแล้ว สหชาตาทิปปัจจัยจะเกิดได้กับเฉพาะจิตที่เป็นขวนจิตเท่านั้น เพราะฉะนั้น กิริยาจิตไม่ได้กระทำขวนกิจ ไม่มีสหชาตาทิปปัจจัย

ทรง. หมายความว่า จิตที่ไม่เป็นสหชาตาทิปปัจจัย รู้ไม่ได้ทั้งหมด

สุ. ท่านผู้ฟังจะรู้ได้ไหม ตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน จักขุวิญญาณเกิดขณะเดียวเท่านั้น แล้วดับ ที่ดูเหมือนว่าเห็นอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ดับเลย ตามความเป็นจริงแล้ว จักขุวิญญาณเกิดขึ้นขณะเดียว แล้วดับ สัมปฏิจจันนจิตเกิดต่อ แล้วดับ

สันตัตถจิตเกิดต่อ แล้วดับ โวฏฐัพพนจิตเกิดต่อ แล้วดับ ชวนจิตเกิดดับสลับต่อกัน ๗ ขณะ ทำให้รู้ว่า สิ่งใดกำลังปรากฏทางตา

ถ้ามีแต่เฉพาะจักขุวิญญาณเพียงขณะเดียวแท้ ๆ โดยที่ชวนจิตไม่รู้อารมณ์ คือสิ่งที่ปรากฏทางตาด้วยทางมโนทวาร จะรู้ได้ไหมว่าสภาพธรรมใดกำลังปรากฏทางปัญจทวาร

ทรง. สำหรับผม ไม่รู้แน่ครับ

สุ. เพราะฉะนั้น ในอรรถกถาจึงได้กล่าวว่า ที่จะรู้อารมณ์ได้ ก็ตรงชวนวิถีจิต เพราะเหตุว่าเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะ

พอใจ ไม่พอใจ เฉย ๆ ทั้งหมดเป็นชวนจิต

ทรง. ทุกวันนี้ที่เราเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัสนี้ เกิดความรู้ว่า เห็นได้ะ เห็นเก้อี้ มีความพอใจ ไม่พอใจนั้น เป็นชวนจิตทั้งหมดหรือครับ

สุ. ขณะที่มีความรู้ ต้องเป็นชวนจิตแน่นอน ขณะที่พอใจ หรือไม่พอใจ หรือเฉย ๆ จะเป็นโลภมูลจิตก็ดี หรือโทสมูลจิต หรือโมหมูลจิตก็ดี หรือมหากุศลจิต กามาวจรกุศลจิตก็ดี ขณะนั้นเป็นชวนจิตทั้งหมด

ทรง. เมื่อเราเห็นแล้ว เกิดความพอใจ ไม่พอใจนี้ จะรู้ได้หรือเปล่าว่า ที่เป็นพอใจหรือไม่พอใจเป็นปัญจทวารวิถี หรือมโนทวารวิถี

สุ. ถ้ามโนทวารวิถีไม่ปรากฏ ขณะนั้นจะไม่รู้ว่าเป็นมโนทวารวิถี มีมโนทวารวิถีเกิดต่อจากปัญจทวารวิถีทุกครั้ง ในการเห็นครั้งหนึ่ง จะมีแต่ปัญจทวารวิถีจิตเกิดเท่านั้นไม่ได้ ได้ยินครั้งหนึ่ง จะมีแต่โสตทวารวิถีจิตเกิดเท่านั้นไม่ได้

เมื่อปัญจทวารวิถีจิตดับไปหมดแล้ว ภาวังคจิตเกิดต่อ และมโนทวารวิถีจิตเกิดต่อทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

... วิถีจิต ...

ส. คำว่า “วิถีจิต” คงไม่ลืมนึกว่า ขณะใดที่ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่จุติจิตแล้ว เป็นวิถีจิตทั้งหมด เพราะฉะนั้น จักขุวิญญาณเป็นจักขุวิญญาณวิถีจิต สัมปฏิจจันนะก็เป็นวิถีจิต สันตிரณะก็เป็นวิถีจิต จิตใดที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุติจิตแล้ว เป็นวิถีจิตทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น เวลาที่ทางตามีการเห็นครั้งหนึ่ง เมื่อปัญจทวารารวชชนวิถีจิตดับแล้ว จักขุวิญญาณเกิด ดับแล้ว สัมปฏิจจันนจิตเกิด ดับแล้ว สันตிரณจิตเกิด ดับแล้ว วัฏฐัพพนจิตเกิด ดับแล้ว อารมณดับ ชวนจิตไม่เกิด ขณะนั้นจะรู้ไหมว่าเห็นอะไร ในเมื่อชวนวิถีจิตไม่เกิด แต่ว่าปัญจทวารารวชชนจิตเกิดแล้ว จักขุวิญญาณเกิดแล้ว สัมปฏิจจันนจิตเกิดแล้ว สันตிரณจิตเกิดแล้ว วัฏฐัพพนจิตเกิดแล้ว

ท. ก็ต้องไม่รู้อะไรซิครับ

ส. ค่ะ เพราะฉะนั้นที่กำลังเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ ที่จะศึกษารู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏว่า เป็นนามธรรมหรือรูปธรรม ไม่ใช่จะไปเจาะจงรู้ที่ลักษณะของจักขุวิญญาณ แต่ขณะที่ชวนกำลังรู้ในอารมณ์ที่ปรากฏทางตา ในขณะนั้นกำลังมีสี่ คือ สีสันวัณณะต่าง ๆ ในขณะนี้เป็นอารมณ์ของชวนจิต ซ้ำกัน ๗ ขณะ

และไม่ใช่ว่าเพียงแต่เฉพาะวิถีเดียว หรือครั้งเดียวของการเห็น เพราะเหตุว่า ในเวลานี้ จักขุวิญญาณในวิถีหนึ่งดับไปแล้ว มีภวังคคั่น มีมโนทวารวิถีจิตคั่น แล้วก็มีการจักขุวิญญาณเกิดอีก ทำให้ดูเหมือนไม่ดับ แต่ที่จะพิจารณารู้ ต้องในขณะที่เป็นชวนวิถีจิต

ท. ผู้ที่มโนทวารวิถียังไม่ปรากฏ ก็เลยไม่ต้องรู้เลยว่า ที่เห็น ที่พอใจ ไม่พอใจนั้นเป็นมโนทวารวิถี หรือเป็นปัญจทวารวิถี

ส. เมื่อไม่ปรากฏก็รู้ไม่ได้ เป็นของธรรมดา แต่ศึกษาได้ เพื่อที่จะได้ปรากฏ เมื่อปรากฏแล้วก็รู้ แต่ถ้าไม่ปรากฏจะรู้ไม่ได้

กามาวจรกุศล

ขอกล่าวถึงชวนวิจิตร ชวนจิต ๕๒ ซึ่งมีฉันทะเป็นสหชาตานิบัติปัจจัยบ้าง มีวิริยะเป็นสหชาตานิบัติปัจจัยบ้าง หรือ มีวิมังสา คือ ปัญญา เป็นสหชาตานิบัติปัจจัยบ้าง โดยชาติ ๔ คือ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา ขอกล่าวถึงโดยลำดับ

กามาวจรกุศล เป็นกุศลซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไป เพราะฉะนั้น มีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า “มหากุศล” หมายความว่า กุศลที่เป็นไปมากมาย ไม่ว่าจะเป็นไปในเรื่องของทาน ในเรื่องของศีล ในเรื่องของการอบรมเจริญความสงบ หรือในเรื่องของการอบรมเจริญสติ ปัญญา ก็เป็นจิตระดับชั้น “กามาวจรกุศล” ทั้งสิ้น เพราะเหตุว่ายังไม่ใช้รูปาวจรกุศล ยังไม่ใช้รูปาวจรกุศล ยังไม่ใช้โลกุตตรกุศล

เมื่อกามาวจรกุศลเป็นไปมากมายทั้งในทาน ศีล ภาวนา ประเภทต่าง ๆ เพราะฉะนั้น จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่ามหากุศลจิต ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า แต่ละท่านมีฉันทะต่างกันในการกระทำกุศลแต่ละครั้ง มีวิริยะต่างกัน และมีปัญญาระดับชั้นต่างกันด้วย

ถ้าจะกล่าวถึงกุศล ที่แต่ละท่านกระทำในวันหนึ่ง ๆ ก็จะได้เห็นว่า ถ้าไม่มีฉันทะในกุศลนั้น ๆ แล้ว จะกระทำกุศลประเภทนั้นไหม ท่านผู้ฟังชอบทำกุศลอะไร นี่ก็ออกใหม่ ไม่ใช่ตัวตน แต่เพราะฉันทะ ความพอใจ สภาพของเจตสิกซึ่งพอใจที่จะกระทำกุศลประเภทนั้น ๆ เป็นอธิบดี จึงเป็นปัจจัยทำให้กุศลนั้นเกิดขึ้น

เช่น บางท่านเป็นผู้ที่สนใจมีฉันทะในการเผยแผ่ธรรม พยายามชวนชวนหาสถานที่เพื่อที่จะให้มีการออกอากาศการบรรยายธรรม บางท่านก็มีฉันทะพอใจที่จะแสวงหาช่วยเหลือในการจัดหาอุปกรณ์ในการศึกษา หรือว่าในการเผยแผ่ธรรม บางท่านก็เป็นผู้ที่มีฉันทะในการช่วยเหลือ สงเคราะห์ในการรักษาพยาบาล หรือว่ากระทำกิจธุระของเพื่อนฝูง มิตรสหาย หรือแม้แต่ช่วยรักษาพยาบาลสุนัขขี้ขี้ คนที่ไม่มีฉันทะทำได้ไหม เห็นสุนัขขี้ขี้ ก็ผ่านไป ถ้าไม่มีฉันทะก็ช่วยไม่ได้ เพราะฉะนั้น ใน ๕ คน ๖ คน ๑๐ คนซึ่งผ่านไป ถ้ามีท่านผู้หนึ่งผู้ใดช่วย แสดงว่าท่านผู้นั้นมีฉันทะในการที่จะกระทำกุศลประเภทนั้น

หรือบางท่านก็ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลน บางท่านก็ดูแลทุกข์สุข ความป่วยไข้ของคนในบ้าน รวมทั้งนอกบ้าน จนถึงทหารชายแดน หรือบรรดาผู้ที่มีความจำเป็นจะต้องอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรม บางท่านก็มีความเห็นใจในความทุกข์ยาก ซื่อซื่อซื่อแล้วก็ขับรถไปแจกให้กับผู้ที่ขัดสน

เป็นการทำกุศลประเภทต่าง ๆ บางท่านสร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน บางท่านอย่างอื่นไม่ทำเลย นอกจากบวชพระ ไม่ว่าจะไม่มีใครที่มีศรัทธาในการที่จะอุปสมบท ท่านผู้นั้นก็รับที่จะอุปสมบทให้

นี่ก็เป็นฉันทะของแต่ละบุคคล ซึ่งท่านผู้ฟังก็จะพิจารณาตัวของท่านได้ว่า ท่านมีฉันทะในกุศลประเภทใด ในเรื่องของทาน ในเรื่องของศีล ในเรื่องความสงบของจิต ในเรื่องการอบรมเจริญสติปัญญา นี่เป็นทางฝ่ายกุศลในชีวิตประจำวัน

กามาวจรกุศลจิต กับ สหชาตาธิปติปัจจัย

สำหรับกามาวจรกุศลจิตที่เป็นไปในทานบ้าง เป็นไปในศีลบ้าง เป็นไปในกาละเวรียสมณะ คือ ความสงบของจิตบ้าง หรือเป็นไปในกาละเวรียสติปัญญาบ้าง มีสหชาตาธิปติปัจจัย คือ บางครั้งมีฉันทะเป็นอธิบดี บางครั้งมีวิริยะเป็นอธิบดี บางครั้งมีปัญญาเป็นอธิบดีได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกครั้งต้องมีสหชาตาธิปติปัจจัย

ในชีวิตประจำวัน ในขณะสวดมนต์ เมื่อถึงนี้เอง ท่านผู้ฟังสามารถที่จะทราบได้ หรือไม่ว่า ในขณะนั้นมีอะไรเป็นอธิบดี ผ่านไปแล้ว และก็ผ่านไปเรื่อย ๆ ถ้าสติไม่เกิด ไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จะไม่มีการรู้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้นโดยถูกต้อง พอที่จะนึกออกใหม่ เพราะว่าต่อไปก็จะสวดอีก เพราะเหตุว่า ทุกท่านสวดมนต์เป็นกิจวัตรประจำวัน

เวลาที่สวดมนต์ จำได้ตลอดหมดไหม แล้วแต่บุคคล เพราะฉะนั้น เวลาที่กำลังสวดมนต์ ขอเรียนถามว่า จำได้ตลอดหมดไหม หรือบางครั้งก็ติด ๆ ที่จะต้องนึก ไม่คล่องในขณะนั้น ถ้าขณะที่กำลังนึกเพื่อที่จะให้จำได้ ในขณะที่ยังไม่คล่อง ต้องอาศัย

วิริยะหรือเปล่า พอที่จะสังเกตรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่บุคคลไหม

และบางท่านเป็นผู้ที่มีฉันทะในการสวดมนต์เสียจริง ๆ สวดได้ยาวมาก สวดได้หมด บางท่านสามารถที่จะสวดมหาสติปัฏฐานสูตรได้ทั้งสูตร ท่านมีฉันทะ มีความพอใจที่จะสวดหมด เวลาที่ท่านสวดมนต์ ก็รู้สึกว่าเป็นเวลาที่ท่านมีความสงบใจ มีความสุข ในขณะนั้น ก็จะเห็นได้ว่า ฉันทะเป็นอธิบดี

แต่ท่านอื่นสวดได้ไม่ยาวเลย หมายความว่า มีฉันทะหรือไม่มีฉันทะในการสวด สวดได้เท่าที่จะสวด และบางครั้งก็ยังคงอาศัยวิริยะ คือ สวดก็ไม่คล่อง ไม่เก่ง ต้องนึก ในขณะนั้นก็จะเห็นลักษณะของวิริยะได้ว่า ต้องอาศัยวิริยะ การสวดนั้นจึงจะสำเร็จลงไปได้ แต่บางท่านอาจจะสวดน้อยจริง แต่ด้วยความซาบซึ้งและความเข้าใจในพระคุณ ในบทสวดนั้น ขณะนั้นถ้ามีความเข้าใจจริง ๆ ซาบซึ้งจริง ๆ ในขณะนั้นวิมังสา หรือ ปัญญาก็เป็นอธิบดีได้

ในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านไม่มีจิตที่เหมือนกันทุกครั้งในขณะที่สวดมนต์ ถ้าท่านสามารถจะมีสติ ระลึกรู้ในขณะนั้น ก็จะทราบได้ว่า เป็นกุศลจิตประเภทไหน ประกอบด้วยปัญญาหรือไม่ประกอบด้วยปัญญา และมีอะไรเป็นอธิบดี ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนทั้งนั้น

บางท่านฟังธรรมก็จริง แต่ก็เพียงฟัง ขณะนั้นเป็นกุศลประเภทไหน มีศรัทธา เป็นกุศลจิตที่จะฟัง แต่ว่าเป็นญาณวิปยุตต์ คือ ไม่ประกอบด้วยปัญญา แต่ในขณะที่ใดก็ตาม ที่ฟังแล้วพิจารณา และเข้าใจ ในขณะนั้นไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเลย เป็นกุศลประเภทที่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิก เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ และแล้วแต่ว่าในขณะนั้นจะมีฉันทะเป็นอธิบดี หรือว่ามีวิริยะเป็นอธิบดี ถ้าขณะนั้นมีฉันทะ ความพอใจที่จะฟังเป็นอธิบดี ในขณะนั้นจิตเจตสิกอื่นที่เกิดร่วมด้วยเป็นอธิบดี ปัจจัยคือเป็นหัวหน้าเป็นใหญ่ในขณะนั้นไม่ได้ เพราะเหตุว่า ฉันทะเป็นอธิบดีแล้ว

นี่ก็เป็นแต่ละวันในชีวิตประจำวัน นอกจากเรื่องของการสวดมนต์ ท่านผู้ฟังก็จะเห็นได้ว่า ในการทำกุศลทั้งหลาย บางครั้งก็มีฉันทะเป็นอธิบดี บางครั้งก็มีวิริยะเป็นอธิบดี บางครั้งก็มีจิตเป็นอธิบดี บางครั้งก็มีปัญญาเป็นอธิบดี

นอกจากชีวิตของท่านเอง ก็ยังมีชีวิตของมิตรสหาย เพื่อนฝูงที่สนใจในธรรมด้วยกัน หรือว่าญาติพี่น้องทั่ว ๆ ไป จะเห็นฉันทะ ความต่างกันในกุศล บางท่านมีฉันทะที่จะสร้างโรงเรียน บางท่านมีฉันทะที่จะสร้างโรงพยาบาล บางท่านมีฉันทะที่จะถวายอาหารบิณฑบาต บางท่านมีฉันทะที่จะศึกษาธรรมอบรมเจริญปัญญา

จะเห็นได้ว่า ในชีวิตประจำวันฉันทะย่อมมีต่าง ๆ กัน แต่ว่าถ้าท่านไม่ได้มีฉันทะอย่างนั้น แต่พลอยกระทำกุศลนั้นไปด้วย ก็จะมีชีวิตที่ในขณะนั้นฉันทะไม่ได้เป็นอธิบดี ไม่เป็นอธิบดีปัจจัย

เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้ทุกท่านทราบใช่ไหมว่า กุศลของท่านที่มีฉันทะเป็นอธิบดี ในขณะไหน ที่มีวิริยะเป็นอธิบดีในขณะไหน หรือว่ามีปัญญาเป็นอธิบดีในขณะไหน

อุปนิสัยปัจจัย

มีปัจจัยอื่นอีกหลายปัจจัยที่ยังไม่ได้กล่าวถึง เช่น อุปนิสัยปัจจัย เป็นต้น ที่อาศัยที่มีกำลัง ที่จะให้สภาพธรรมนั้นเกิดขึ้นเป็นไปในขณะนั้น เช่น อกุศล ไม่มีใครชอบ แต่ทำไมเกิดขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีการสะสมของอกุศลในอดีตพร้อมที่จะให้อกุศลในขณะนี้เกิด อกุศลในขณะนี้ก็เกิดไม่ได้

เพราะฉะนั้น อกุศลที่ได้เคยเกิดขึ้นเป็นไปในอดีต ไม่ได้สูญหาย แต่สะสมมีกำลังเป็นอุปนิสัยปัจจัย ที่จะทำให้อกุศลจิตในขณะนั้นเกิดขึ้น ฉันทะ กุศลก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะไม่มีอธิบดีปัจจัย แต่ก็มีปัจจัยอื่นที่ทำให้กุศลนั้นเกิดขึ้น

ชอบก็ส่วนชอบ แต่ควรเห็นโทษ

ชอบก็ส่วนชอบ แต่ไม่ใช่เพียงชอบ เพราะเหตุว่า ยังมีกุศลจิตที่เห็นโทษและอบรมเจริญหนทางที่จะดับอกุศลนั้น เพียงแต่ยังไม่สามารถที่จะดับได้ อกุศลนั้นก็มีปัจจัยที่จะเกิด แต่ไม่ใช่หมายความว่าชอบจนไม่ต้องการให้อกุศลนั้นดับไปเลย สำหรับท่านที่เห็นโทษ แต่สำหรับท่านที่ไม่เห็นโทษ ท่านก็พอใจที่จะมีอกุศลอยู่เรื่อย ๆ

ถ้าถามท่านเหล่านั้น ท่านก็ไม่ต้องการให้อกุศลหมดไปเลย เพราะฉะนั้นก็ต้อง
แล้วแต่บุคคล

จิตตะ กับ สหชาตาธิปติปัจจัย

สำหรับเรื่องของกุศล ก็มีฉันทะบ้าง หรือวิริยะบ้าง หรือจิตบ้าง หรือปัญญาบ้าง
เป็นอธิปติปัจจัยเกิดรวมด้วย

ประวิทย์ อยากให้อาจารย์ยกตัวอย่างที่จิตเป็นอธิปติปัจจัย

ส. เวลาที่ขณะนั้นไม่ใช่ฉันทะ ไม่ใช่วิริยะ และไม่ใช่ปัญญา แต่ก็มีจิตที่
เกิดขึ้นเป็นไปในขณะนั้น

ประวิทย์ เป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้

ส. ได้ค่ะ อย่างบางท่าน ท่านมีความมั่นคงในการที่จะเจริญกุศล แต่ไม่ใช่
เพราะเหตุว่า ท่านมีฉันทะ หรือวิริยะ หรือปัญญาในขณะนั้น แต่มีความมั่นคงในการที่
จะเจริญกุศล ถ้าพูดถึงฝ่ายกุศล

ประวิทย์ มั่นคงหรือครับ

ส. บางท่านมีความมั่นคงที่จะไม่พุดมฺสาเลย ในขณะที่มีความมั่นคง
ในขณะนั้นไม่เห็นลักษณะของฉันทะ หรือไม่มีลักษณะของปัญญา หรือไม่มีลักษณะ
ของวิริยะที่เป็นอธิปติ แต่เป็นสภาพของจิตซึ่งมั่นคงในกุศล

ท่านผู้ฟังมีจิตที่มั่นคงในกุศลประเภทไหนบ้างไหม ที่ท่านชวนชวายฟังธรรม
ศึกษาธรรม เวลาที่ลักษณะของอธิปติอื่น เช่น ฉันทะ หรือวิริยะ หรือปัญญา
ไม่ปรากฏ แต่ว่าไม่มีใครจะยับยั้งความมั่นคงของท่านในการที่จะศึกษาธรรม หรือ
พิจารณาธรรม ในขณะนั้น ก็เพราะจิตตะเป็นอธิปติ เป็นอธิบดี

บางคน กุศลไม่มั่นคงเลย ชักชวนง่ายที่สุดที่จะให้เป็นอกุศล คิดว่าจะมาฟัง
ธรรม แต่ว่ามีเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องชักชวนนิตเดียวก็ไปแล้ว ในขณะนั้นก็ไม่มีอะไรที่
จะเป็นอธิบดีทางฝ่ายกุศล แต่ถ้าอย่างไร ๆ ท่านก็ไม่ยอม ขณะนั้นไม่มีลักษณะของ

ฉันทะ หรือวิริยะ หรือปัญญา แต่จิตมั่นคงที่จะเป็นกุศลในขณะนั้น ก็เพราะจิตจะเป็นอธิบดี

แต่ก็ต้องทราบ ว่า สำหรับจิตที่ดี ฉันทะที่ดี วิริยะที่ดี ปัญญาที่ดี ที่จะเป็นอธิบดีได้ ไม่ใช่ในขณะที่เป็นวิบากจิต แต่ต้องเป็นในขณะที่เป็นชวนจิตเท่านั้น และต้องเว้นจิตที่อ่อน คือ จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ หรือจิตที่ประกอบด้วยเหตุเดียว ไม่สามารถที่จะมีกรรมใดเป็นอธิบดีได้

วิมังสา หรือญาณสัมปยุตต์

บุญเรื่อง ขอให้อาจารย์ยกตัวอย่างวิมังสาเป็นอธิบดี

ส. วิมังสาเป็นอธิบดีต้องเกิดกับมหากุศลที่เป็นญาณสัมปยุตต์ และถ้าเป็นการอบรมเจริญสมถภาวนาหรือสติปัฏฐานแล้ว ขณะนั้นเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ แต่ยังไม่ถึงฌานจิต หรือ โลกุตตรจิต

ขณะที่ประกอบด้วยปัญญาซึ่งมีกำลังเท่านั้น ปัญญา หรือ วิมังสา จึงจะเป็นอธิบดี แต่ถึงแม้ว่าเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์จริง แต่ไม่มีกำลัง เช่นในขณะที่กำลังฟังธรรม มีความเข้าใจไปเรื่อย ๆ ยังไม่มีลักษณะที่ปัญญาปรากฏเป็นอธิบดีหรือเป็นหัวหน้า ในขณะนั้นก็เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ แต่ว่าปัญญา还不是เป็นอธิบดี เพราะฉะนั้น เมื่อไรปัญญาเป็นอธิบดี เมื่อนั้นสติสัมปชัญญะก็จะรู้ว่า กุศลจิตในขณะนั้นมีปัญญาเป็นอธิบดี

เรื่อง ขณะที่จิตมีความโลภกำลังเกิดขึ้น มีจิตรู้ เป็นอธิบดีหรือยังครับ เป็นญาณสัมปยุตต์หรือยังครับ

ส. คนอื่นไม่สามารถจะบอกได้เลยถึงลักษณะของอธิบดีในขณะนั้นว่า มีปัญญาเป็นอธิบดี หรือปัญญา还不是เป็นอธิบดี ต้องเป็นสติสัมปชัญญะของบุคคลนั้นเองที่จะทราบได้ คนอื่นไม่สามารถที่จะทราบได้

เพราะฉะนั้น ก็มีมหากุศลญาณสัมปยุตต์ซึ่งปัญญา还不是เป็นอธิบดี และที่ปัญญาเป็นอธิบดี ซึ่งบุคคลนั้นเองเท่านั้นที่จะรู้ได้พร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ การรู้

ลักษณะของสภาพธรรมต้องพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ จึงจะสามารถรู้ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

สภาพธรรมที่เป็นอภิปติปัจจัยมีเพียง ๔ เท่านั้น คือ จันทเจตสิก วิริยเจตสิก จิต และปัญญาเจตสิก โดยที่ต้องรู้ความละเอียดว่า จิตขณะไหน ดวงไหน ประเภทไหนที่จะเป็นอภิปติปัจจัยได้

สำหรับกุศลจิตทั้งหมดเป็นสหชาตอภิปติปัจจัยได้ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นทุกครั้ง

ฉันทะ วิริยะในกุศล อกุศล

สำหรับฉันทะในกุศล ทุกท่านก็สามารถที่จะทราบได้ตามความเป็นจริงว่า ท่านชอบทำอะไรในวันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัญญานเกิดระลึกรู้ จะเห็นสภาพที่กำลังพอใจอย่างยิ่งในขณะที่กำลังเพลิดเพลิน หรือยินดีในสิ่งที่ท่านกระทำ เพราะเหตุว่าบางท่านชอบดูหนัง ยับยั้งไม่ได้ สนุกเพลิดเพลินเหลือเกินในขณะที่ดู แต่บางท่านชอบดูกีฬา บางท่านก็ชอบแต่งตัว บางท่านชอบไปเที่ยวต่างจังหวัด บางท่านชอบฟังดนตรี บางท่านชอบทำอาหาร บางท่านก็ชอบปลูกต้นไม้ ดอกไม้ บางท่านก็ชอบสะสมวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ในขณะนั้นให้ทราบว่า ขณะที่กำลังเพลิดเพลินยินดีพอใจอย่างยิ่ง ในขณะนั้น ฉันทะเป็นอภิปติ

แต่ไม่ใช่เฉพาะแต่ฉันทะ แม้ในเรื่องของกุศล บางครั้งเป็นวิริยะ ความเพียรเป็นอภิปติ เพราะเหตุว่า ไม่ใช่ทำด้วยความพอใจ แต่ว่าอาจจะเห็นประโยชน์ หรือว่าถูกชักชวน รู้ว่าท่านสามารถจะช่วยในกิจการกุศลนั้นได้ แม้ว่าท่านจะไม่มีฉันทะในการกุศลนั้นจริง ๆ แต่ก็เพราะวิริยะ ความเพียร จึงทำให้สงเคราะห์ หรือช่วยเหลือในการกุศลนั้น จนกระทั่งการกุศลนั้นสำเร็จได้

ทางฝ่ายอกุศลก็เช่นเดียวกัน บางขณะก็ไม่ใช่เพราะฉันทะ แต่ว่าเป็นเพราะวิริยะก็ได้ อย่างบางท่านที่ไม่ชอบทำอาหาร แต่เมื่อเป็นการกุศล ท่านก็ช่วยเหลือได้ในขณะนั้น ฉันทะไม่ได้เป็นอภิปติ แต่วิริยะเป็นอภิปติก็ได้

วิมangsaไม่เป็นอธิปัตติปัจจัยต่ออกุศล

สำหรับอกุศลจิต วิมangsa คือ ปัญญา ไม่เป็นอธิปัตติ เพราะเหตุว่า ปัญญาจะเกิดกับโสภณจิตเท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงกุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา คือ ญาณสัมปยุตต์เท่านั้นที่วิมangsa คือ ปัญญาจะเป็นอธิปัตติได้

เวลาที่มีความเห็นผิด ปฏิบัติผิด ขณะนั้นให้ทราบว่าจะต้องมีสหชาตอธิปัตติปัจจัย เช่นเดียวกับในขณะที่เกิดปัญญา ความเห็นถูก ขณะนั้นให้ทราบว่าจะต้องมีสหชาตอธิปัตติปัจจัย

ในขณะที่เป็นฉานจิต ต้องมีสหชาตอธิปัตติปัจจัย

ในขณะที่เป็นโลกุตตรจิต ต้องมีสหชาตอธิปัตติปัจจัย

ฉานจิตทั้งหมด และ โลกุตตรจิตทั้งหมดเป็นจิตที่มีกำลัง ถ้าไม่มีสภาพธรรมที่เป็นอธิปัตติปัจจัยแล้วเกิดไม่ได้

แต่สำหรับมหากุศล หรือกามาวจรกุศล หรืออกุศลนั้น บางครั้งไม่มีอธิปัตติปัจจัยเลย ไม่ได้หมายความว่า ทุกครั้งที่ เป็นโลภมูลจิต หรือโทสมูลจิต หรือ กุศลจิต จะต้องมามีอธิปัตติปัจจัย โดยนัยของสหชาตอธิปัตติปัจจัย

อ่านพระไตรปิฎกกับอ่านจิตวิทยา

ทรง. เรื่องกุศลจิต อกุศลจิตนี้ รู้สึกว่าสภาพลักษณะไม่ค่อยจะปรากฏเลย บางครั้งจะต้องอาศัยเดาเอา ไม่เดาก็ไม่รู้เรื่อง

สุ. เวลาที่มหากุศลญาณสัมปยุตต์เกิด ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นขั้นสติปัฏฐานทุกครั้ง ในขณะที่กำลังฟังธรรม แล้วเข้าใจเรื่องลักษณะของสภาพธรรมที่ได้ยินได้ฟัง ขณะนั้นก็เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ที่กำลังเข้าใจ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา

ทรง. แต่เมื่อสติปัฏฐานไม่เกิด เราก็มาทวนระลึกกลับไปอีกที ขณะที่อ่านพระไตรปิฎกและขณะที่อ่านหนังสือจิตวิทยา จิตใจในขณะนั้นก็ไม่รู้สึกว่ามีอะไรต่างกัน

- ส. จิตวิทยาพูดเรื่องธรรมอะไรที่จะให้เข้าใจ
ท. เรื่องจิตวิทยา เขาก็พูดเรื่องจิตได้ลึกลับบ้าง อะไร ๆ พวกนี้ละครับ
ส. เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นจิตเรา
ท. ครับ
ส. ถูกหรือผิด
ท. ตามที่ศึกษาก็ว่าผิด

ส. เพราะฉะนั้น ต้องพิจารณาละเอียดจริง ๆ จิตเกิดดับอย่างรวดเร็ว เหลือเกิน และก็มียะดับหลายชั้นทีเดียว แม้แต่จิตที่เป็นญาณสัมปยุตต์ประกอบด้วย ปัญญาก็มีหลายระดับหลายชั้น ตั้งแต่อย่างอ่อนที่สุด จนกระทั่งถึงอย่างคมกล้าที่สุด เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญา จึงต้องฟังเรื่องของจิตเหล่านี้ พร้อมกันนั้นก็ อบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้ในความละเอียดของเรื่องจิตที่ได้ยินได้ฟังด้วย

ท่านผู้ฟังชอบอ่านหนังสือประเภทไหน ตามร้านหนังสือหรือที่บ้านของท่าน มี ตั้งแต่หนังสือพิมพ์ไปจนกระทั่งหนังสือรายสัปดาห์ รายเดือน มีหนังสือประเภทต่าง ๆ เป็นวิชาการต่าง ๆ เป็นเรื่องบันเทิงต่าง ๆ แล้วแต่คนจะใช่ไหม ขณะนั้นเป็นอกุศล ไม่ได้ประกอบด้วยปัญญา แม้แต่ขณะที่เพียงอ่านหนังสือ มีหนังสือหลายประเภท หลายเล่ม โลกมูลจิตเกิดจึงต้องการที่จะอ่าน แล้วแต่คนของท่านจะสนใจในทางใด เป็นอริยธรรม ขณะนั้นก็ทำให้เลือกหนังสือที่จะอ่าน ตามความพอใจของแต่ละท่าน

นี่ก็เป็นชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง ซึ่งถ้าศึกษาแล้ว สติเกิดระลึกได้ ขณะที่อ่านหนังสือ ๒ เล่ม จะอ่านเล่มไหน จะเห็นฉันทาธิปไตยที่เกิดขึ้นในขณะนั้นที่กำลังอ่านด้วยความเพลิดเพลินพอใจ หรือแม้แต่ในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียว ก็มีหลายเรื่อง หลายหน้า ท่านเปิดหน้าไหนก่อน บางท่านอาจจะชอบโหราศาสตร์ พอเปิด ก็ดูทันทีว่า วันนี้จะเป็นอย่างไร ในขณะนั้นจะประกอบด้วยอริยธรรมปัจจัย ตามฉันทะ ตามความพอใจของท่าน

เพราะฉะนั้น ก็เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่จะเห็นว่า สำหรับอกุศลจิต โลกมูลจิต มีฉันทาธิปไตย มีวิริยะเป็นอริยธรรมได้ หรือว่ามีจิตเป็นอริยธรรมก็ได้

โทสมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจัย

สำหรับโทสมูลจิต ก็มีอธิปปัจจัยด้วย เพราะเหตุว่า จะมีฉันทะเป็นอธิปปัจจัยก็ได้ จะมีวิริยะเป็นอธิปปัจจัยก็ได้ จะมีจิตตะเป็นอธิปปัจจัยก็ได้ แต่ว่าทางฝ่ายอกุศลนั้นไม่มีวิมังสา คือ ปัญญา ไม่สามารถจะเป็นอธิปปัจจัยได้

หลายท่านยังคงมีความเห็นว่า ต้องโกรธ จึงจะถูก จึงจะควร จึงจะดี ขณะนั้น เพราะฉันทะเป็นอธิปปัจจัย มีความพอใจที่เห็นว่า ควรจะโกรธในขณะนั้น มีไหม ในชีวิตประจำวัน บางคนไม่โกรธ คนอื่นก็บอกว่า ต้องโกรธสิ ไม่โกรธได้หรือ ในขณะนั้น เป็นสังขาริกได้ ถ้าเกิดโกรธขึ้น และเป็นฉันทาทิปปัจจัยได้ เพราะมีความเห็นว่า ควรจะต้องโกรธด้วย ถูกชักจูงให้มีความเห็นอย่างนั้นได้

โมหมูลจิตไม่เป็นสหชาตาทิปปัจจัย

อกุศลจิต ๑๒ ที่จะเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ก็มี ๑๐ เว้นโมหมูลจิต ๒

สำหรับโมหมูลจิต ทำไมจึงไม่เป็นสหชาตาทิปปัจจัย มีใครอยากจะพอใจในโมหะไหม มีไหม ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น ฉันทเจตสิกไม่เกิดกับโมหมูลจิตทั้ง ๒ ก็ไม่มีฉันทาทิปปัจจัย และต้องมีความพากเพียรอะไรไหมที่จะให้เป็นโมหะ ที่เป็นอธิปปัจจัย ก็ไม่มี

โมหมูลจิต เป็นจิตที่ประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุเพียงเหตุเดียว เป็นจิตที่มีกำลังอ่อน โดยลักษณะของโมหเจตสิก เมื่อไม่ประกอบด้วยโลภะ ไม่ประกอบด้วยโทสะ ก็ไม่เป็นอธิปปัจจัย โมหมูลจิตจึงไม่มีแม้จิตตาทิปปัจจัย

สำหรับวิมังสาธิปปัจจัยก็ไม่เกิดกับโมหมูลจิตเลย เพราะไม่เกิดกับอกุศลจิตทุกประเภท

การยัมของพระอรหันต์กับปุถุชน

สำหรับวิปากจิต ก็ได้เรียนให้ทราบแล้วว่า โลกียวิปากทั้งหมดไม่มีอธิปปัจจัย ไม่มีสหชาตาทิปปัจจัย แต่โลกุตตรวิปากมีสหชาตาทิปปัจจัย

สำหรับกิริยาจิตซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นจิตของพระอรหันต์ สำหรับกิริยาจิตที่เป็น
ชวนจิต ต้องเป็นของพระอรหันต์เท่านั้น ปุถุชนจะไม่มีกิริยาจิตที่เป็นชวนจิตเลย เพราะ
เหตุว่า สำหรับปุถุชนเห็นแล้ว เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง แต่ไม่ใช่เป็นมหากิริยา
เพราะฉะนั้น กิริยาจิตที่เป็นชวนจิตจึงเป็นของพระอรหันต์เท่านั้น

สำหรับกิริยาจิตที่เป็นชวนจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มี ๑ ดวง คือ หลิตุปปาตจิต
เป็นจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ทำให้เกิดการยั้มแย้มเพียงเล็กน้อย สำหรับผู้ที่เป็น
พระอรหันต์ เวลาที่เกิดโสมนัสยินดีเป็นปัจจัยให้รูปปรากฏ เป็นลักษณะของการยั้ม

ในวันหนึ่ง ๆ ท่านผู้ฟังก็ยั้มบ้าง หัวเราะบ้าง แต่ถ้าไม่ได้อบรมเจริญสติปัฏฐาน
จะไม่ทราบเลยว่า ในขณะที่ยั้มเพราะจิตอะไร หรือถ้าหัวเราะ อาจจะทราบได้ใช่ไหม
ว่า หัวเราะเพราะจิตอะไร ทราบได้ไหม ปกติที่หัวเราะเพราะจิตอะไร กุศลจิตหรือ
อกุศลจิต อกุศลจิต เป็นโลภมูลจิต

เพราะฉะนั้น ให้ทราบว่า จิตที่จะทำให้เกิดการยั้มหรือการหัวเราะ ต้องเป็นจิตที่
เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ถ้าขณะนั้นจิตเกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา ความรู้สึกไม่สุข
ไม่ทุกข์ เฉย ๆ จะไม่เป็นปัจจัยให้เกิดการยั้ม หรือหัวเราะ เพราะฉะนั้น ขณะที่ยั้ม
หรือหัวเราะ เวทนาในขณะนั้นเป็นโสมนัสเวทนา สติปัฏฐานเกิดได้ไหมในขณะที่ยั้ม
หรือหัวเราะ ไม่มีใครไปบังคับว่า อย่าเกิดหรือเกิดไม่ได้

ไม่ใช่เจริญสติปัฏฐานแล้วต้องไม่ยั้ม ต้องไม่หัวเราะ สติเป็นอนัตตา การยั้ม
ถ้าไม่มีปัจจัยก็ไม่เกิดขึ้น และในขณะที่ยั้ม แล้วสติเกิด สามารถที่จะระลึกถึงลักษณะ
ของโสมนัสเวทนาได้ในขณะนั้น หรืออาจจะรู้ลักษณะของรูปหนึ่งรูปใด หรือนามหนึ่ง
นามใดก็ได้ เพราะเหตุว่า สติปัฏฐานเป็นอนัตตา ไม่มีใครสามารถที่จะบังคับว่า โสมนัส
เวทนาอย่าปรากฏ ความดีใจอย่าปรากฏ ความสนุกสนานรื่นเริงอย่าปรากฏ

ในขณะที่กำลังสนุก ลักษณะสภาพที่เป็นโสมนัส หรือความรู้สึกสนุกสนาน
ปรากฏ เมื่อปรากฏแล้ว สติย่อมสามารถที่จะระลึกถึงสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียง
ลักษณะของความรู้สึกชนิดหนึ่ง ซึ่งกำลังดีใจ เพลิดเพลิน หรือว่าสนุกสนานใน
ขณะนั้น

เพราะฉะนั้น สำหรับผู้ที่เป็นปุถุชนก็ยึดด้วยจิตที่ประกอบด้วยโสมนัสเวทนา ที่เป็นมหากุศลโสมนัส ๔ ได้แก่ มหากุศลญาณสัมปยุตต์ ๒ และมหากุศลญาณวิปยุตต์ ๒ และยึดด้วยโลภมูลจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ๔ คือ เกิดร่วมกับทิฏฐิคติ-สัมปยุตต์ ๒ และ ทิฏฐิคติวิปยุตต์ ๒

ในวันหนึ่ง ๆ ที่ยึด ให้ทราบว่า เพราะโสมนัสเวทนาเกิดกับกุศลจิตหรืออกุศลจิต เวลาที่กำลังผลิตผลิตในธรรม ชาบซึ่งผ่องใส เบิกบานในกุศลที่กำลังประกอบกำลังกระทำอยู่ หน้าตาจะปรากฏเป็นลักษณะที่ยิ้มแย้มได้ไหม ในขณะนั้นเป็นมหากุศลซึ่งเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา แล้วแต่ว่าจะเป็นญาณสัมปยุตต์หรือว่าญาณวิปยุตต์

ชวนจิต – เหตุ ๒ – เจตสิก – สหชาตาทิปปัจจัย

จิตทั้งหมดมี ๘๙ แต่ที่จะเป็นสหชาตาทิปปัจจัย ไม่ใช่ทั้ง ๘๙ ต้องเป็นจิตที่มีกำลัง เพราะฉะนั้นต้องเป็นชวนจิต และต้องเป็นจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒ เหตุ แม้ว่าจิตนั้นจะเป็นชวนจิต แต่ถ้าประกอบด้วยเหตุเดียว ก็ไม่มีสหชาตาทิปปัจจัย และถึงแม้ว่าจะเป็นชวนจิต แต่ไม่ประกอบด้วยเหตุเลย เช่น หลิตุปปาทจิต จิตที่ทำให้เกิดการแย้มยิ้มของพระอรหันต์ ในขณะนั้นก็ไม่เป็นสหชาตาทิปปัจจัย

เจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม ได้

เจตสิกอะไรเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก

รูปเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม ไม่ได้เลย

นิพพานเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม ไม่ได้ เพราะเหตุว่า สหชาตาทิปปัจจัย หมายความว่าถึง นามธรรมที่เกิดร่วมกัน ได้แก่ จิตและเจตสิก

ถึงแม้ว่าจะมีปัจจัย ทำให้จิตและเจตสิกเกิดร่วมกันก็จริง แต่ในบางกาละ ในบางครั้ง สภาพธรรมบางอย่างในขณะนั้นก็เกิดขึ้นเป็นหัวหน้า ซึ่งสภาพธรรมที่จะเป็นหัวหน้า เป็นอธิบดี เป็นใหญ่ได้ ได้แก่ สภาพธรรมเพียง ๔ อย่าง คือ สภาพธรรมที่เป็นเจตสิก ๓ ได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก และ สภาพธรรมที่เป็นจิต ได้แก่ ชวนจิต ๕๒

เรื่องปัจจัยควรศึกษาในขณะที่มีชีวิตอยู่

สำหรับปัจจัยทั้งหลาย ไม่ควรจะเป็นหลังจากที่สิ้นชีวิตแล้วจึงค่อยฟังหรือได้ยิน แต่ควรจะเป็นการศึกษาในขณะที่มีชีวิตอยู่ ให้เข้าใจว่า สิ่งที่มีพระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้โดยละเอียด แท้ที่จริงแล้ว คือ ทุกขณะในชีวิตประจำวัน ถ้าเราไม่ได้ยินได้ฟังเลย เราก็ไม่รู้ว่ ในขณะนี้ การกระทำนี้ โดยเหตุปัจจัย หรือว่าโดยอธิปัตติปัจจัย และเวลาที่โลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้น ทำให้จิตเป็นโลภมูลจิต นอกจากจะทำให้จิต และเจตสิกเกิดแล้ว ก็ยังทำให้รูปเกิดร่วมด้วย

สำหรับอโลหะ อโหสะ ก็เช่นเดียวกัน เวลาที่เกิดขึ้นนอกจากจะทำให้จิตเจตสิก เกิดร่วมด้วยแล้ว ก็ยังเป็นปัจจัยทำให้รูปเกิดขึ้น เป็นไปในกุศลทั้งหลายด้วย และในขณะที่จิตเจตสิกเกิดขึ้นเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้างนั่นเอง สภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ คือ เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าในขณะนั้น ก็ล้วนแต่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนทั้งสิ้น

ท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ท่านบอกว่า ท่านรู้สึกว่าการฟังของท่านสับสน เพราะเป็น เรื่องของสติปัญญา เป็นเรื่องจิต เป็นเรื่องเจตสิก บางครั้งก็มีเรื่องรูปด้วย และก็มาถึง เรื่องของปัจจัย รู้สึกว่าเป็นการยากสำหรับท่าน เพราะว่าท่านไม่คุ้นเคยกับการที่จะ ศึกษาธรรมในแบบต่าง ๆ เพราะว่าส่วนใหญ่มากแล้ว มักจะศึกษาตามนัยของอภิธัมมัตถ-สังคหะ ซึ่งรจนาโดยท่านพระอรุณททอาจารย์ โดยที่ท่านประมวลจิตทั้งหมดที่ พระผู้มี พระภาคทรงแสดงเป็นปริจเฉทที่ ๑ และเจตสิกทั้งหมดเป็นปริจเฉทที่ ๒ ตลอดไป จนกระทั่งถึงปริจเฉทที่ ๙

แต่ว่าสำหรับการอบรมเจริญสติปัญญา จุดประสงค์ในการบรรยายเพื่อที่จะให้ ท่านผู้ฟังได้พิจารณาธรรม เพื่อที่จะเห็นสภาพความเป็นอนัตตาของธรรมที่กำลัง ปรากฏ เพราะฉะนั้น เมื่อได้พูดถึงเรื่องจิตบ้างเล็กน้อย พูดเรื่องเจตสิกบ้างเล็กน้อย และก็เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังเห็นสภาพที่เป็นอนัตตาจริง ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จึงได้ กล่าวถึงเรื่องของปัจจัย

เพราะเหตุว่า การที่สภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดจะเกิดขึ้น ต้องมีปัจจัย คือ สภาพธรรมที่อิงอาศัยอุปการะเกื้อกูลให้สภาพธรรมนั้น ๆ เกิดขึ้น เพราะว่า สภาพธรรมที่เป็นอนัตตานั้น ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นตามใจชอบได้ แต่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น

สำหรับปัจจัยทั้งหมดโดยประเภทใหญ่ ๆ มี ๒๔ ปัจจัย เป็นส่วนที่ยากที่สุดของพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ในขณะนี้เอง จิตของแต่ละบุคคลเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว แล้วดับไปอย่างรวดเร็วทันที ยังไม่มีใครประจักษ์ในการเกิดขึ้นและดับไปของจิตดวงที่ดับไปแล้ว หรือที่กำลังดับอยู่ในขณะนี้ เพราะเหตุว่า ยังไม่ได้รู้ความจริง หรือว่าความชัดเจนของจิต ซึ่งเกิดแล้วดับเมื่อครู่หนึ่งเมื่อก่อนนี้ว่า เกิดขึ้นได้อย่างไร และมีอะไรเป็นปัจจัย

แต่ว่าพระผู้มีพระภาค แม้จะจิตจะเกิดดับอย่างรวดเร็ว คือ เพียงเกิดขึ้นขณะเดียว แล้วดับไป ทรงตรัสรู้สภาพที่เป็นปัจจัย ซึ่งทำให้จิตดวงนั้นเกิดขึ้น และทำให้จิตดวงต่อ ๆ ไป เกิดขึ้นด้วย

เรื่องของปัจจัยเป็นส่วนที่ยากที่สุด จึงได้ขอกล่าวถึงเรื่องของปัจจัยก่อน เพราะเหตุว่า ถ้าจะรอจนถึงปริจเฉทที่ ๘ ก็จะเป็นเวลานานมากทีเดียว และสำหรับการที่จะกล่าวถึงปัจจัยในตอนต้นนี้ ก็จะไม่กล่าวถึงโดยละเอียด เพียงแต่จะแสดงความเป็นปัจจัยเท่าที่ท่านผู้ฟังจะสามารถพิจารณาได้เมื่อกล่าวถึงจิตหรือเจตสิกนั้น ๆ เพราะเหตุว่าข้อความในอรรถกถามีว่า

“ แม้ว่ามันจะมีอายุยืนยาวนานสักเท่าไรก็ตาม และพูดถึงเฉพาะเรื่องของปัจจัยเรื่องเดียวนี้ ตลอดชีวิตก็ยังไม่จบ ”

เพราะฉะนั้น เรื่องของปัจจัยเป็นเรื่องที่จะแสดงให้เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมโดยละเอียด แต่ว่าสำหรับในตอนต้นจะกล่าวถึงเพียงเพื่อให้เป็นปัจจัยให้รู้ในความเป็นอนัตตาของนามธรรมและรูปธรรมในชีวิตประจำวันเท่านั้น

อาร์มมณานิบัติปัจจัย

สำหรับ “ อาร์มมณานิบัติปัจจัย ” หมายความว่า สิ่งซึ่งเป็นที่พอใจอย่างยิ่งของจิต อารมณ์ที่มีกำลัง ที่ประทับใจ ที่ทำให้จิตพอใจ และแสวงหาหรือปรารถนา อารมณ์นั้น อารมณ์นั้นเป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัยที่จะให้จิตนั้น ๆ เกิดขึ้น

นี่เป็นชีวิตประจำวัน ซึ่งตั้งแต่ลืมตาตื่น ยังไม่ทราบเลยว่า โลภะส่วนใหญ่เกิดดับ เพราะฉะนั้นจะมากสักเท่าไรในวันหนึ่ง ตั้งแต่ลืมตาตื่นขึ้นจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ แต่เพราะไม่รู้ว่ านั้นเป็นโลภมูลจิต บางท่านก็เลยกล่าวว่า ท่านไม่มีโลภะ เพราะเหตุว่าอารมณ์ของโลภะที่ไม่มีกำลังนั้นไม่เป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัย

แต่ขณะใดก็ตามที่ท่านเกิดความรู้สึกว่า ท่านมีความพอใจ มีความอยากได้ มีความต้องการ ในขณะนั้นให้ทราบว่า อารมณ์นั้นเป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัย ทำให้จิตประทับใจ หรือว่าพึงพอใจ หรือว่าปรารถนาในอารมณ์นั้น ซึ่งในวันหนึ่ง ๆ มีแต่โลภะทั้งนั้น ก็ยังไม่รู้ จนกว่าอารมณ์นั้นจะเป็นอารมณ์ที่พอใจอย่างยิ่ง จึงจะรู้ว่าขณะนั้นเป็นโลภมูลจิต

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้เรื่องสภาพของจิตใจในวันหนึ่ง ๆ ก็จะได้เห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่ตรงแสดงเรื่องของปัจจัยแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ยาก เพราะเหตุว่าโลภะมีหลายระดับ มีหลายชั้น โลภะบาง ๆ โลภะที่มีอยู่เป็นประจำ ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่าเป็นโลภะ จนกว่าอารมณ์นั้นจะเป็นอารมณ์ที่ปรารถนา ที่ต้องการอย่างยิ่ง จึงจะรู้ได้ว่า ขณะนั้นเป็นโลภะ

สำหรับโลภมูลจิตนี้มีมากในวันหนึ่ง ๆ จึงควรอย่างยิ่งที่จะได้รู้เรื่องของโลภะมาก ๆ และรู้ว่าโลภะนั้นปรารถนาในอารมณ์ใดบ้าง มิฉะนั้นแล้วก็ไม่สามารถที่จะละโลภะได้เลย

สำหรับอารมณ์ซึ่งเป็นอารมณ์ที่พอใจอย่างยิ่ง ที่เป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัย โดยนัยของจิตแล้ว ได้แก่ จิต ๘๔ ดวง เว้นจิตเพียง ๕ ดวงเท่านั้น คือ เว้นโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง และทุกขกายวิญญาน ๑ ดวง

นี่เป็นชีวิตประจำวันที่จะให้เห็นว่า โลภะเกิดมากเพียงใด มีท่านผู้ใดต้องการ โทสมูลจิตบ้าง ไม่มี เพราะฉะนั้นโทสมูลจิตจึงไม่เป็นอารมณ์นาฬิปัจจัย

มีท่านผู้ใดต้องการโมหมูลจิตบ้าง ก็ไม่มีอีก เพราะฉะนั้นโมหมูลจิตไม่เป็น อารมณ์นาฬิปัจจัย มีท่านผู้ใดต้องการทุกขกายวิญญาณ คือ ความไม่สบายกาย ความป่วยไข้ ความปวดเมื่อย ความทุกข์ต่าง ๆ ทางกาย ก็ไม่มีใครปรารถนาอีก

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า สำหรับโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง และทุกขกายวิญญาณ ๑ ดวง ไม่เป็นอารมณ์นาฬิปัจจัย

สำหรับอารมณ์นาฬิปัจจัยนั้น ไม่ใช่เป็นปัจจัยให้เกิดโลภะอย่างเดียว ในชีวิตประจำวัน บางท่านเป็นผู้ที่ฝึกฝนในกุศล เพราะฉะนั้นมหากุศลจิต ๘ ก็เป็น อารมณ์นาฬิปัจจัยให้เกิดกุศลก็ได้ หรือว่า ให้เกิดโลภะก็ได้

ชีวิตประจำวันของท่านผู้ฟังยังไม่ได้อบรมเจริญสมณะ ความสงบ จนกระทั่ง ฌานจิตเกิด ยังไม่มีรูปาวจรกุศล หรือรูปาวจรกุศล ชีวิตประจำวันของท่านผู้ฟังก็ จะมีกุศลจิตบ้าง หรืออกุศลจิตบ้าง ขณะใดที่ท่านปรารถนา พอใจ ในกุศล ขณะนั้น กุศลเป็นอารมณ์นาฬิปัจจัยได้ แต่ว่า แล้วแต่ว่าขณะนั้นจิตซึ่งมีกุศลเป็นอารมณ์จะเป็นมหากุศล หรือเป็นอกุศล

นี่เป็นความละเอียดอีก มิฉะนั้นแล้วท่านผู้ฟังจะไม่ทราบเลยว่า จิตในขณะนี้ ของท่านเป็นกุศล หรือ อกุศล ทุกท่านเคยให้ทาน เคยคิดถึงทานที่ให้ไปแล้วไหม ตามความเป็นจริง นี่กำลังจะพูดถึงเรื่องของปัจจัยที่เป็นอารมณ์นาฬิปัจจัย เคย ใช้ไหม ในขณะที่ระลึกถึงทานที่ให้แล้ว ทราบไหมว่าจิตที่กำลังคิดถึงทานที่ได้กระทำแล้วนั้น จิตที่กำลังนึกถึงทานนั้นเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล

การอบรมเจริญสติปัฏฐานเพื่อละอกุศล แต่ทราบได้ที่ยังไม่รู้ว่าจะ ขณะใดเป็น กุศล หรือขณะใดเป็นอกุศล ย่อมละอกุศลไม่ได้ การฟังธรรมเพื่อให้เกิดความเห็นถูกใน สภาธรรมตามความเป็นจริง เพื่อขัดเกลากิเลส เพื่อดับอกุศล เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้ จริง ๆ ว่า ขณะจิต ในขณะนั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ถ้านึกถึงทาน แล้วมีความสำคัญตน ในขณะนั้นเป็นอกุศล มีความรู้สึกว่าเป็นทานของเรา หรือว่าเราสามารถที่จะกระทำ

ทานได้อย่างประณีต ในขณะที่ให้ทราบว่ามีคนถึงทานกุศลที่ได้กระทำแล้ว แต่จิตที่มีกุศลนั้นเป็นอารมณ์ก็ยังเป็นโลกมูลจิตได้

ถ้าไม่รู้อย่างนี้จะขัดเกลามาใหม่ ในขณะที่กำลังพอใจในกุศลของตนที่ได้กระทำแล้ว สติไม่ได้ระลึกรู้ จึงไม่รู้ว่า ในขณะที่นั้นเป็นอกุศลจิต เป็นโลกมูลจิต ประกอบด้วยความสำคัญตน ไม่ว่าจะเป็นไปในทาน หรือว่าเป็นไปในศีลก็ตาม

ท่านที่เป็นผู้รักาศิล เคยมีความสำคัญตนว่า เราเป็นผู้มีศีล คนอื่นเป็นผู้ที่ทุศีล ในขณะที่นั้น แม้ระลึกถึงศีลของตน โลกมูลจิตก็เกิดได้ เพราะฉะนั้นเรื่องของโลกมูลจิตเป็นเรื่องลึกซึ้งมากจริง ๆ และถ้าไม่รู้ในความละเอียดของโลกมูลจิตแล้ว จะไม่ทราบเลยว่าในขณะที่นั้นเป็นอกุศลที่ควรละ เพราะเหตุว่าถึงแม้จะนึกถึงกุศลประเภทต่าง ๆ จิตที่นึกถึงกุศลประเภทนั้น ๆ ก็ยังเป็นอกุศลได้

สำหรับโลกียกุศลทั้งหมดเป็นปัจจัยให้เกิดโลกมูลจิตได้ และเป็นอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิตก็ได้ หรือของโลกมูลจิตได้ แต่สำหรับโลกุตตรกุศลไม่สามารถจะเป็นอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยของอกุศลได้

ท่านผู้ฟังเคยสังเกตชีวิตประจำวันของท่านใหม่ว่า อะไรเป็นอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัย เป็นสิ่งที่ท่านพอใจอย่างยิ่ง สิ่งที่ท่านพอใจอย่างยิ่งในชีวิตประจำวัน เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ท่านได้ฟังเรื่องของอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยแล้ว ท่านบอกว่าท่านไม่มีอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยที่เป็นกุศลเลย ท่านมีกุศลจิตจริง เกิดแล้ว ก็ดับไปแล้ว เวลาที่ระลึกถึงกุศลนั้น ๆ ก็เฉย ๆ ไม่เป็นเหตุให้เกิดกุศลที่ผ่องใสเกิดขึ้น แต่สำหรับทางฝ่ายอกุศล ท่านมีอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยทั้งนั้น เพราะเหตุว่าท่านเป็นผู้ที่ชอบดอกไม้ ต้นไม้ ท่านเป็นผู้ที่ชอบสัตว์ ท่านเป็นผู้ที่ชอบดูหนัง ท่านเป็นผู้ที่ชอบสนุกรื่นเริง เพราะฉะนั้นในชีวิตประจำวันของท่านผู้นั้น อารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยของท่านเป็นอกุศล แต่ว่ากุศลไม่ได้เป็นอารัมมณานิปฏิบัติปัจจัยของท่านเลย

ประโยชน์คือ ท่านผู้ฟังจะได้ทราบว่า ในวันหนึ่ง ๆ สิ่งซึ่งท่านติดและพอใจนั้น เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ถ้ารู้อย่างนี้ก็จะได้ละคลายทางฝ่ายอกุศล

รูปเป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยแก่โลกะ

สำหรับรูปทั้งหมด รูปที่ดีเป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยแก่โลกมูลจิต รูปที่ดีจะเป็นปัจจัยแก่กุศลจิตได้ แต่ไม่เป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยให้แก่กุศลจิต ลองคิดดูในชีวิตประจำวันว่าจริงไหม นี่เป็นชีวิตประจำวันซึ่งถ้าท่านผู้ฟังไม่พิจารณา จะไม่ทราบเลยว่า จิตของท่านเป็นกุศลหรืออกุศล ในขณะที่มีรูปนั้น ๆ เป็นอารมณ์ ทุกท่านชอบรูปที่ดี เป็นโลกะ หรือเป็นกุศลในขณะนั้น คำตอบคือ เป็นโลกมูลจิต

เวลาที่มีรูปที่ดีแล้วสละรูปนั้นให้บุคคลอื่นขณะนั้นเป็นกุศลจิต เพราะเหตุว่าท่านไม่ได้ติดในรูปนั้น เพราะฉะนั้นรูปที่ดีเป็นรูปที่มีกำลังทำให้เกิดความต้องการ ทำให้เกิดการแสวงหาได้ เพราะฉะนั้นรูปที่ดีเป็นที่ปรารถนา เป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยของโลกมูลจิต แต่เวลาที่ท่านจะสละรูปนั้น ในขณะนั้นเป็นกุศล เพราะฉะนั้นรูปที่ดีทั้งหมดไม่เป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยของกุศล แต่เป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยของอกุศล

นี่คือชีวิตประจำวันเหมือนกัน ไม่ว่ารูปใดก็ตามที่ท่านแสวงหาทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในขณะนั้นให้ทราบว่า จิตที่กำลังแสวงหาหรือต้องการจะเป็นกุศลไม่ได้ ต้องเป็นอกุศล

ท่านผู้ฟังไม่เคยคิดหรือว่า จะเป็นกุศลบ้างหรือเปล่า สำหรับการพอใจในรูป หรือการแสวงหา การต้องการในรูป อย่างเช่นพระพุทธรูปหรือพระเครื่องก็ตาม เป็นรูปเป็นวัตถุ ขณะนั้นท่านคิดว่าเป็นกุศล หรือเป็นโลกมูลจิต ถ้าเกิดความต้องการแสวงหาขึ้น พิจารณาไหม ถ้าไม่พิจารณาก็จะไม่ทราบ คิดว่าจิตในขณะนั้นเป็นกุศลอีกแล้ว ทั้ง ๆ ที่สภาพธรรมแท้จริงแล้วเป็นอกุศล แต่เมื่อไม่เข้าใจความละเอียด ถ้าไม่ตรวจสอบกับเรื่องของปัจจัย จะไม่ทราบเลยว่า แท้ที่จริงแล้วในขณะนั้นไม่ใช่กุศล เป็นอกุศล เมื่อเห็นพระพุทธรูป ระลึกถึงพระคุณของพระผู้มีพระภาค ในขณะนั้นเป็นกุศลจิตแน่นอน เพราะรูปเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ แต่รูปไม่เป็นอารมณ์ณาทิปัจจัยของกุศลจิต

การดับกิเลสเนี่ยยาก ถ้าไม่รู้ตามความเป็นจริง ในเรื่องที่ว่ารูปไม่เป็นอารมณ์นา
ธิปติปัจจัยของกุศล แต่รูปเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของอกุศล คือ ของโลภมูลจิต
เท่านั้น

อารมณ์ปัจจัยหมายความว่าถึงสิ่งที่เป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิก โดยเป็นสิ่งที่
จิตและเจตสิกรู้ในขณะนั้น สำหรับอารมณ์นาธิปติปัจจัยหมายความว่าถึงเป็นอารมณ์ซึ่ง
เป็นที่พอใจอย่างยิ่ง

เวลาที่มีรูปเป็นอารมณ์แล้วกุศลจิตเกิด จะมีการสละวัตถุนั้นเพื่อบุคคลอื่น เพื่อ
ประโยชน์สุขของบุคคลอื่น จะมีการให้ มีการสละออก ไม่ใช่มีการติด ในขณะนั้นเป็น
กุศลจิต

ตามปกติธรรมดาทุกท่านปรารถนา รูป เป็นโลภมูลจิตส่วนใหญ่ แต่ขณะใดก็ตาม
ซึ่งเห็นประโยชน์ของบุคคลอื่น เพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่น แล้วสละวัตถุนั้นให้
ในขณะนั้นจึงจะเป็นกุศล แต่ถ้าในขณะที่ไม่พอใจหรือติด ในขณะนั้นเป็นโลภมูลจิต เป็น
อกุศล

นี่ต้องรู้ก่อนว่า ขณะใดเป็นกุศล และขณะใดเป็นอกุศล

เพราะฉะนั้นเวลาที่เป็นอารมณ์ที่ดี ที่พอใจอย่างยิ่ง ขณะนั้นอารมณ์นั้นเป็น
อารมณ์นาธิปติ ทำให้จิตพอใจอย่างหนักแน่น มีความต้องการ มีการแสวงหา เพราะ
เหตุว่าถ้าเป็นโลภะธรรมดา ๆ ตั้งแต่ลืมตาจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ โลภมูลจิตเกิดนับไม่
ถ้วนจริง ๆ แต่ยังไม่รู้สึกรู้ว่ามีความต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้น ยังไม่รู้ตัวเองว่ามีโลภะ
จนกว่าสิ่งที่เป็นอารมณ์นั้นเป็นที่พอใจอย่างยิ่ง อย่างหนักแน่น เป็นอารมณ์นาธิปติ
ปัจจัย ทำให้มีการแสวงหา หรือมีการติด ซึ่งในวันหนึ่ง ๆ อารมณ์อย่างนี้มีมากไหม
อารมณ์ของโลภะมีอยู่เรื่อย ๆ แต่บางอารมณ์เท่านั้นที่เป็นอารมณ์นาธิปติของโลภมูล
จิต

ชาญ แล้วของกุศลไม่มีเลยหรือครับ

สุ. เวลาที่กุศลจิตเกิด ไม่ติดในวัตถุหรือในรูปนั้น สามารถที่จะสละสิ่งที่
ปรากฏทางตา เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่นได้ ในขณะนั้นจึง
เป็นกุศล แต่เพราะสละไม่ได้ จึงเป็นอารมณ์นาธิปติของอกุศล คือ ของโลภะ ขณะใด

ที่สละ ขณะนั้นเป็นกุศล มีรูปนั้นเป็นอารมณ์ แต่อารัम्मณานิบัติหมายความว่า เป็นที่พอใจอย่างยิ่ง

เวลาที่สละให้ หมายความว่าไม่มีความผูกพัน หรืออารมณ์นั้นไม่มีกำลังอย่างหนักแน่นที่จะให้ติดข้องอีกต่อไป ไซ้ใหม่ จึงสละได้ ขณะนั้นเป็นอารมณ์ของกุศลจิตที่สละ แต่ขณะใดที่ต้องการ แสวงหา พอใจอย่างหนักแน่น ขณะนั้นให้ทราบว่า เป็นอกุศลแน่นอน

ปรมัตถธรรม ๔ กับอารัम्मณานิบัติปัจจัย

เพราะฉะนั้น ก่อนอื่นต้องทราบว่าสภาพธรรมที่เป็นอารัम्मณานิบัติปัจจัย เมื่อกล่าวโดยนัยของจิตปรมัตถ์ ได้แก่ จิตทั้งหมด ๘๔ ดวง เว้นจิต ๕ ดวง คือ เว้นโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ และเว้นทุกขกายวิญญูณ ๑

ถ้ากล่าวโดยนัยของเจตสิกปรมัตถ์ เว้นเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ทุกขกายวิญญูณ และโมหมูลจิต ไม่เป็นอารัम्मณานิบัติปัจจัย

ถ้ากล่าวถึงโดยนัยของรูปปรมัตถ์ รูปทั้งหมดเป็นอารัम्मณานิบัติปัจจัยของเฉพาะโลกมูลจิต

เมื่อกล่าวโดยนัยของนิพพาน นิพพานเป็นอารัम्मณานิบัติปัจจัยแน่นอน เพราะเป็นอารมณ์ที่หนักแน่น เป็นที่พอใจของโลกุตตรจิตและมหากุศลญาณสัมปยุตต์ และมหากิริยาญาณสัมปยุตต์ แต่นิพพานหรือโลกุตตรจิตทั้ง ๘ ดวง ไม่เป็นอารัम्मณานิบัติของโลกมูลจิต

เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวัน จึงควรที่จะรู้ว่า อะไรเป็นอารมณ์ของโลภะและอะไรเป็นอารัम्मณานิบัติปัจจัยของโลกมูลจิต เพราะเหตุว่า วันหนึ่ง ๆ กุศลจิตเกิดน้อยกว่าโลกมูลจิตมาก

สำหรับโทสมูลจิตก็ดี โหมมูลจิตก็ดี หรือว่าทุกขกายวิญญูณไม่เป็นที่ปรารถนา เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นอารัम्मณานิบัติปัจจัย

และสำหรับรูปซึ่งทุกท่านพอใจแสวงหาอยู่เสมอ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย รูปใดซึ่งเป็นทีพอใจ ขณะนั้นกำลังเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัย พอใจอย่างหนักแน่น ไม่ใช่เฉย ๆ

ตั้งแต่ตื่นมา โลภะนับไม่ถ้วน แต่ยังไม่ปรากฏว่าปรารถนาหรือพอใจ หรือแสวงหาสิ่งใดเป็นพิเศษ แต่ขณะใดที่รู้สึกว่าการสิ่งใด พอใจสิ่งใด แสวงหาสิ่งใดเป็นพิเศษ ขณะนั้นให้ทราบว่าเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัย และควรที่จะได้ทราบด้วยว่าสำหรับรูป เมื่อเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยแล้ว เป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของโลภมูลจิตเท่านั้น

นี่เป็นประโยชน์ที่ว่า ท่านผู้ฟังจะได้ขัดเกลาการติดอย่างมากในรูป อย่าเข้าใจผิดว่า บางรูปจะเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของกุศล

รูปเป็นอารมณ์ปัจจัยของกุศลจิตได้ จริง แต่ว่าไม่มีสักรูปเดียวที่จะเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของกุศลจิตได้

เพราะฉะนั้นในชีวิตประจำวัน ถ้าเกิดพอใจรูป และก็คิดว่าเป็นกุศล ควรที่จะได้ระลึกถึงอารมณ์นาภิติปัจจัยว่า ถ้าเป็นกุศลแล้ว ไม่ติด สละวัตถุนั้นได้ ขณะนั้นจึงเป็นกุศล แต่ว่าไม่ว่าจะพอใจในรูปใดก็ตาม และเข้าใจว่าขณะนั้นเป็นกุศล ก็ขอให้พิจารณาว่า ถ้าเป็นรูปแล้ว และก็มีคามพอใจอย่างมาก นั้นต้องไม่ใช่กุศล

อย่าลืมแยกว่า รูปเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ แต่รูปเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของกุศลจิตไม่ได้

ท่านผู้ฟังให้ท่าน ก็เป็นไปในเรื่องรูป ในขณะนั้นไม่ติด สามารถที่จะเป็นกุศลสละได้ เพราะฉะนั้นรูปจึงเป็นอารมณ์ปัจจัย เป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ แต่รูปทั้งหมดเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของกุศลจิตไม่ได้

นี่เพื่อประโยชน์ที่ท่านจะได้ละคลายอกุศล ให้รู้ว่าขณะที่กำลังพอใจอย่างหนักแน่นในรูปหนึ่ง รูปใด ขณะนั้น รูปนั้น จะเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของกุศลไม่ได้

ทรง. รูปของพระพุทธเจ้าจะเป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยของกุศลจิตก็ไม่ได้

สุ. ไม่ได้ เป็นอารมณ์ปัจจัยได้ แต่เป็นอารมณ์นาภิติปัจจัยไม่ได้

ขณะนั้นกุศลจิตเกิด รูปนั้นเป็นเพียงอารมณ์ปัจจัย แต่ขณะใดก็ตามที่เกิดติดในรูปนั้น ให้ทราบว่าในขณะนั้นเป็นโลกมูลจิตเสียแล้ว

เพราะฉะนั้น การบ่มน้อมเคารพสักการะ จึงต้องมีเหตุผลว่าบ่มน้อมเคารพสักการะในอะไร ในคุณธรรม ในพระคุณต่าง ๆ และถ้าเป็นการที่จะเกิดกุศลจิตในขณะที่มีรูปเป็นอารมณ์ ก็จะต้องรู้ว่า ไม่ใช่ในขณะที่เป็นโลกมูลจิต ถ้าเกิดการติดหรือเกิดพอใจอย่างมาก อย่างหนักแน่น อย่างประทับใจ ก็ให้ทราบว่าในขณะนั้นเป็นโลกมูลจิต

จิต เกิดดับสลับกันเร็วเหลือเกิน ลักษณะของจิตที่คล้ายคลึงกัน คือ กุศลจิตที่ประกอบด้วยศรัทธา และโลกมูลจิต ถ้าสติไม่ระลึกรู้ ก็อาจจะคิดว่าอกุศลจิตเป็นกุศล

เพราะฉะนั้น ในเรื่องของปัจจัยจึงได้แสดงไว้โดยละเอียดกว่านี้มากทีเดียวว่าสภาพธรรมที่เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย เป็นปัจจัยให้เกิดจิตประเภทไหน ซึ่งเป็นปัจจัยป็นธรรม

“ปัจจัย” เป็นเหตุให้เกิดผล คือ “ปัจจัยป็นธรรม”

รูปทั้งหมด เป็นอารมณ์ปัจจัยของกุศลจิต แต่ไม่เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยของกุศลจิต

มิฉะนั้นก็จะหลงมือกุศล และก็เข้าใจว่าเป็นกุศลทั้งนั้น ท่านผู้ฟังชอบดอกไม้ชนิดไหน บางท่านก็อาจจะถามกัน ประเภทนั้นที่ชอบเป็นพิเศษเป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย เวลาที่ถวายดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย ในขณะนั้น รูปนั้นเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ แต่ว่าขณะที่ชอบเหลือเกิน พอใจมากในดอกไม้ประเภทนั้น ในขณะนั้น ต้องอย่าลืมอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยของโลกมูลจิต

ยังจะให้เป็นกุศลใหม่ในขณะนั้น กุศลในขณะที่บูชาพระรัตนตรัย แต่เวลาที่กำลังชอบมากจริง ๆ ในขณะนั้น ยังจะให้เป็นกุศลต่อไปอีกใหม่ หรือว่าในขณะนั้นเป็นอกุศลเสียแล้วโดยที่ไม่รู้

สำหรับอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย ถ้าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากสลับซับซ้อนจนเกินไป ก็ขอแต่เพียงให้รู้ข้อสำคัญที่ว่า อารมณ์ปฏิบัติปัจจัย โดยนัยของจิต ได้แก่ จิต ๘๔ ดวง เว้นจิต ๕ ดวง ซึ่งไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่พอใจ

สำหรับเจตสิก ก็เว้นเจตสิกที่เกิดกับจิตเหล่านั้น

สำหรับรูปทั้งหมด เป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัยของโลภมูลจิต แต่ไม่เป็น
อาร์มมณานิบัติปัจจัยของกุศลจิต

สำหรับนิพพานและโลกุตตรจิต ไม่เป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัยของโลภมูลจิต
แต่เป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัยของโลกุตตรจิต และมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต และ
มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต

สำหรับโลกุตตรธรรม ๙ ไม่เป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัยของโลภมูลจิต

สงสัยไหม ในเมื่อโลภมูลจิต หรือสภาพซึ่งได้แก่โลภเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่ติด
และพอใจ ไม่เว้นอะไรเลย นอกจากโลกุตตรธรรมเท่านั้น ทุกอย่างเป็นอารมณ์ได้
ทั้งหมด

โลภมูลจิตเกิดนับไม่ถ้วน เป็นไปในอารมณ์ต่าง ๆ ทุกขณะ ทุกวัน อยู่เสมอ ไม่
ว่าจะมีอะไรก็พอใจได้ทั้งนั้น นอกจากโลกุตตรธรรมเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นอารมณ์ของโลภ
มูลจิต

ชีวิตประจำวันกับการศึกษาปัจจัย

เรื่องของปัจจัยเป็นเรื่องที่ละเอียด ยุ่งยาก สลับซับซ้อน แต่ให้ทราบว่าเป็น
ชีวิตประจำวัน แต่ละขณะจิต จิตเกิดขึ้นดวงเดียว ขณะเดียว แล้วดับ ผู้ที่ตรัสรู้ทรง
ทราบว่า อาศัยปัจจัยอะไรบ้าง ที่ทำให้จิตนั้นเกิดขึ้นเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่คนที่ไม่รู้
ก็ไม่รู้ แต่ถ้าจะศึกษาตามที่ทรงแสดงก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากสลับซับซ้อนและ
ละเอียด ถ้าท่านผู้ฟังรู้สึกว่ายุ่งยากสลับซับซ้อนและละเอียดมาก ก็ให้ทราบว่า นี่คือ
ความจริงของจิตของท่านทุกขณะ ยุ่งยาก สลับซับซ้อน และละเอียด ยากที่จะรู้ได้โดย
ถี่ถ้วน โดยละเอียดจริง ๆ

เพราะฉะนั้น จึงควรที่จะศึกษาเรื่องของจิตโดยละเอียด รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้
เกิดจิตนั้น ๆ ด้วย

จะเห็นได้ว่า การศึกษาสภาพปรมัตถธรรม ทำให้รู้ลักษณะของสิ่งที่มีจริงที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ และการรู้เรื่องของจิต เจตสิก รูป และสภาพของจิต เจตสิก รูป ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้จิต เจตสิก รูปนั้นเองเกิดขึ้น เป็นเรื่องที่ละเอียด แต่ว่าจะทำให้เข้าใจสภาพชีวิตประจำวันถูกต้องขึ้น ละเอียดขึ้น แม้ว่าจะเป็นความเข้าใจที่อาจจะเพิ่มขึ้น เพียงทีละเล็กละน้อยก็ตาม แต่ก็ทำให้เข้าใจได้ว่า เพราะอะไร ชีวิตจึงดำเนินไปอย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น

ทุกท่านอาจจะไม่เคยคิด เมื่อวานนี้ก็หมดไปแล้ว เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส คิดนึก แต่ก็ไม่ได้หมดไป สูญขาดไปเลย วันนี้ก็มีอีกแล้ว และวันต่อ ๆ ไปก็มีอีกเรื่อย ๆ เพราะอะไร

ถ้าไม่มีปัจจัยที่จะทำให้สภาพธรรมเหล่านี้เกิดขึ้น สภาพธรรมเหล่านี้ก็เกิดไม่ได้ และสภาพธรรมที่เกิดขึ้น ก็ได้แก่ จิต เจตสิก และรูปนั่นเอง

เพราะฉะนั้น จึงควรที่จะรู้สภาพที่เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิต เจตสิก รูป เกิดในแต่ละขณะนี้ ซึ่งข้อความในอภิธรรมมัตถกถาวิภาณีฎีกา อธิบายอภิธรรมมัตถกถาคะ ปริเฉทที่ ๘ เรื่องของปัจจัย มีข้อความว่า

ควรทำสุดตมยญาณให้เกิดขึ้นว่า ธรรมเหล่านี้มีความพิเศษอย่างนี้ แล้วทำความพากเพียร เพื่อตรัสรู้ความพิเศษแห่งปัจจัยนั้นด้วยจินตามยญาณ และภาวนามยญาณ

นั่นคือ เรื่องของการฟังให้เข้าใจเสียก่อน ในเรื่องความพิเศษของธรรมแต่ละชนิด ซึ่งเป็นปัจจัยแต่ละอย่าง เช่น เห-ตูปัจจัย ได้แก่ เจตสิกซึ่งเป็นเหตุ ๖ ดวง เพราะฉะนั้นก็เป็นส่วนพิเศษของธรรม ซึ่งเป็นเจตสิก ๖ ดวง ซึ่งธรรมอื่น คือ เจตสิกอื่น ๆ ไม่สามารถจะเป็นเห-ตูปัจจัยได้อย่างเจตสิก ๖ ดวงนั้น

เพราะฉะนั้น ก็เป็นความพิเศษของธรรมพวกหนึ่ง ได้แก่ ธรรมที่เป็นเหตุ และธรรม คือ เจตสิก จิต และรูป ต่างก็มีลักษณะที่พิเศษ ซึ่งทำให้เป็นปัจจัยที่พิเศษต่าง ๆ

เมื่อได้เข้าใจแล้ว ทำความพากเพียร เพื่อตรัสรู้ความพิเศษแห่งปัจจัยนั้น ด้วยจินตามยญาณ

ต้องมีการฟัง พิจารณา ตรึก จนกระทั่งเข้าใจ เพื่อตรัสรู้ความพิเศษแห่งปัจจัยนั้น ด้วยจินตามยญาณ และภาวนามยญาณ เพื่อให้รู้ตามความเป็นจริงว่า มีแต่สภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ถ้าไม่รู้ว่า เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ก็ยังคงไม่รู้ไปเรื่อย ๆ แต่เพราะรู้ จึงเข้าใจละเอียดขึ้นว่า ขณะใด สภาพธรรมใด เป็นปัจจัยให้เกิดสภาพธรรมใด

ปัจจัยต่าง ๆ กับปัจจัยอุปันตรม

สำหรับปัจจัยที่ ๔ คือ “อนันตรปัจจัย” ท่านผู้ฟังจะต้องไม่ลืมความหมายของปัจจัยว่า ได้แก่ สภาพธรรมซึ่งอุปการะเป็นที่อิงอาศัย ให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงปัจจัย ต้องมีสภาพธรรมที่เป็นผล ที่เกิดเพราะปัจจัยนั้น สภาพธรรมที่เป็นผลที่เกิดเพราะปัจจัยนั้น ภาษาบาลีใช้คำว่า ปัจจุปปนฺธมฺ ซึ่งภาษาไทยใช้คำตามภาษาไทยว่า ปัจจุปปัน ไม่ใช่ปัจจุบัน แต่เป็นปัจจุปปัน

ปัจจัย เป็นเหตุ เป็นธรรมที่อิงอาศัย เป็นธรรมที่อุปการะให้ปัจจุปปันตรมเกิดขึ้น บางครั้ง ธรรมที่เป็นปัจจัยก็ทำให้ปัจจุปปันตรมเกิดพร้อมกับตน เช่น เหตุปัจจัย ได้แก่ โลกเจตสิกเกิดขึ้น เป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกอื่นซึ่งเป็นปัจจุปปันเกิดพร้อมกันในขณะนั้น แล้วดับไป

นี่คือลักษณะของความพิเศษของเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้ปัจจุปปันตรมเกิดพร้อมกัน และดับพร้อมกัน แต่สภาพธรรมบางอย่างที่เป็นปัจจัย ไม่ได้ทำให้ปัจจุปปันตรมเกิดพร้อมกันในขณะเดียวกัน แต่ทำให้เกิดภายหลัง นานแสนนานก็ได้ เช่น กัมมปัจจัย ได้แก่ เจตนาเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุให้กระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ถึงแม้ว่าจะดับไปนานแล้ว ไม่ได้ทำให้ผลเกิดขึ้นสืบต่อทันที อาจจะต้องไปถึงแสนโกฏีกัปก็ตาม แต่ก็ยังเป็นกัมมปัจจัยที่จะทำให้จิต เจตสิก ซึ่งเป็นวิบากเกิดขึ้น พร้อมกับรูปซึ่งเกิดเพราะกรรมนั้นเป็นปัจจัย

นี่ก็แสดงให้เห็นถึงความพิเศษ ความต่างกันของสภาพธรรมแต่ละอย่าง

สำหรับ “อนันตรปัจจัย”

อนันตระ หมายความว่าถึงสภาพที่เป็นปัจจัย ให้ปัจจัยปบันธมเกิดขึ้น โดยไม่มีระหว่างกัน แต่ว่าไม่ใช่พร้อมกันในขณะเดียวกับที่ปัจจัยนั้นเกิด

เพราะฉะนั้น จิตเกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นอนันตรปัจจัย หมายความว่า เมื่อดับไปแล้ว ทำให้จิตและเจตสิกอื่นเกิดสืบต่อโดยไม่มีระหว่างกัน

ไม่เหมือนอย่างกัมมปัจจัย ซึ่งกรรมดับไปนานแล้ว ก็ยังทำให้ปัจจัยปบันธมเกิด แต่อันตรปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิด แล้วดับไป ทำให้ปัจจัยปบันธม คือ จิตและเจตสิกอื่นเกิดสืบต่อทันทีโดยไม่มีระหว่างกัน

บางครั้งพูดถึงปัจจัย แต่ไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยปบันธม เช่น ในคราวก่อนที่กล่าวถึงเรื่องอาร์มมณานิบัติปัจจัย ได้กล่าวว่า สภาพธรรมใดเป็นอาร์มมณานิบัติปัจจัย ได้ แต่ไม่ได้แสดงโดยละเอียดว่า ทำให้ปัจจัยปบันธม คือ จิตที่ประเภทเกิดขึ้น เพราะเหตุว่า ถ้ากล่าวถึงโดยละเอียดจริง ๆ ก็เป็นเรื่องที่ละเอียดมาก

และสำหรับอนันตรปัจจัยนั้น มีปัจจัยที่คู่กันอีกปัจจัยหนึ่ง คือ “สมนันตรปัจจัย” ได้แก่ สภาพของจิตซึ่งเกิดดับ สืบต่อกันโดยดี หรือว่าด้วยดี ตามลำดับ ไม่สับสน

เช่น เมื่อปฏิสนธิจิตเกิด ดับไป เป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ให้ภวังคจิตเกิดสืบต่อ จะไม่เป็นปัจจัยให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเห็นได้ทันทีหลังปฏิสนธิ แต่เมื่อปฏิสนธิจิตดับไป จะเป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยให้ภวังคจิต ซึ่งเป็นวิบากจิต ทำกิจภวังค์เกิดสืบต่อจากปฏิสนธิจิต

เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตจะไม่เป็นอนันตรปัจจัยให้กับจิตอื่น นอกจากภวังคจิต ด้วยเหตุนี้ ท่านที่ศึกษาอภิธรรมมัตถสังคหะ ซึ่งรจนาโดยท่านพระอนุรุธาจารย์ จะเห็นได้ว่า

ปริจเฉทที่ ๔ ทั้งหมด ที่ท่านพระอนุรุธาจารย์รวบรวมไว้ มาจากอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ในคัมภีร์ปฏิฐาน คัมภีร์ที่ ๗ ของพระอภิธรรมนั่นเอง ซึ่งจะขอกล่าวถึง เพื่อให้เห็นว่า อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย เป็นการแสดงเรื่องวิถิจิตทั้งหมดในปริจเฉทที่ ๔ ของอภิธรรมมัตถสังคหะ

อภิธัมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท

อภิธัมมัตถสังคหะซึ่งท่านพระอนุรุทธาจารย์ได้ประมวลไว้ ๙ ปริจเฉท

เริ่มตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ คือ จิตตสังคหวิภาค เป็นการรวบรวมจิตทั้งหมด ทุกประเภท และจำแนก คือ แสดงโดยชาติต่าง ๆ ภูมิต่าง ๆ อยู่ในปริจเฉทที่ ๑

สำหรับปริจเฉทที่ ๒ คือ เจตสิกสังคหวิภาค ซึ่งรวบรวมเจตสิกทั้งหมดทุกประเภท

ปริจเฉทที่ ๓ คือ ปกิณณกสังคหวิภาค คือ เอาสภาพธรรมเหล่านั้นมารวบรวมเป็นหมวดหมู่ เป็น ๖ หมวด ได้แก่

เวทนาจำพวกหนึ่ง เป็นเวทนาสังคหะ แสดงว่า มีเวทนา ๓ มีเวทนา ๕ เกิดกับจิตที่ดวง

เหตุสังคหะ ๖ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เกิดกับจิตที่ประเภท ชาติอะไรบ้าง

กิจสังคหะก็แสดงกิจของจิตว่า มีปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ อาวัชชนกิจ ทัสสนกิจ สวณกิจ ฌายนกิจ สายนกิจ ผุสสนกิจ สัมปฏิจฉันนกิจ สันตীরณกิจ โวฏฐัพพนกิจ ชวนกิจ ตทาลัมพนกิจ จุตติกิจ ทั้งหมดก็เป็น ๑๔ กิจ

ต่อจากนั้นก็ป็นทวารสังคหะอีก ๖ คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจว่า จิตที่ดวง เกิดทางทวารไหน

อาลัมพนสังคหะ ๖ ได้แก่ อารมณ ๖ ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

วัตถุสังคหะ ๖ ก็คือที่เกิดของจิต ได้แก่ จักขุวัตถุ โสตรวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทยวัตถุ

ปริจเฉทที่ ๔ คือ วิถีสังคหะทั้งหมด มาจากอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย เพราะกล่าวถึง วัตถุ ๖ ทวาร ๖ อารมณ ๖ วิญญาน ๖ วิถี ๖ วิสยปวัตติ ๖ คือ ตทาลัมพนวาระ ชวนวาระ โวฏฐัพพนวาระ โมฆวาระ ทางปัญญาทวาร และสำหรับมโนทวารอีก ๒ วาระ

ปริจเฉทที่ ๕ เป็นวิถีมุตตสังคหะ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องวิถิจิต แต่กล่าวถึงเรื่องภูมิต่างๆ ปฏิสนธิต่าง ๆ กรรมต่าง ๆ และความเกิดขึ้นแห่งมรณะ คือ ความตาย

ปริจเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาค เป็นเรื่องของรูป ซึ่งรวบรวมโดยอาการต่าง ๆ

ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค คือ การรวบรวมวัตถุธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก รูป เป็นอกุศลสังคหะหมวดหนึ่ง มีสกลสังคหะ คือ ผสมกัน หรือว่าโพธิปักขิยสังคหะ สัพพสังคหะ นี่ก็เป็นการแสดงประเภทของธรรมนั้น ๆ

ปริจเฉทที่ ๘ ปัจจยสังคหวิภาค คือ การแสดงสภาพความเป็นปัจจัยของธรรมทั้งหมด

ปริจเฉทที่ ๙ คือ กัมมัญฐานสังคหวิภาค เป็นการแสดงสมณะและวิปัสสนา

ปฏิสนธิกาล กับ ปวัตติกาล

จะเห็นได้ว่าปริจเฉทที่ ๔ ทั้งหมดที่ท่านพระอนุรุธาจารย์รวบรวมไว้ มาจากอนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัยในคัมภีร์ปฏิฐาน ในคัมภีร์ที่ ๗ ของพระอภิธรรมนั่นเอง ซึ่งก็จะได้ขอกล่าวถึง เพื่อให้เห็นว่า อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยเป็นการแสดงเรื่องวิถิจิตทั้งหมดในปริจเฉทที่ ๔ ของอภิธัมมัตถสังคหะ

สำหรับชีวิตในชาติหนึ่ง ๆ แบ่งออกเป็น ๒ กาล คือ ปฏิสนธิกาล กาลหนึ่ง และปวัตติกาล อีกกาลหนึ่ง

สำหรับปฏิสนธิกาล คือ ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว เป็นปฏิสนธิกาล หลังจากนั้นทั้งหมด คือ ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว เป็นปวัตติกาล

ทั้งหมดนี้ คือ อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ทำให้จิตเกิดดับสืบต่อไม่สิ้นสุด จนกว่าจะถึงจุดจิตของพระอรหันต์ จึงจะไม่มีปัจจัยที่จะทำให้นามธรรมเกิดสืบต่อไปได้

สำหรับปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว แต่แม้อย่างนั้นในขณะที่ของปฏิสนธิจิตนั่นเอง ประมวลมาซึ่งความเป็นปัจจัยและปัจจัยูปันธรรมของรูปธรรมและอรูปธรรม คือ นามธรรมทั้งหลายทั้งหมดตลอดชีวิต เหตุที่จะให้เกิดสุข ทุกข์ หรือการเห็นสิ่งหนึ่ง

สิ่งใด การได้ยิน การได้ลาก การได้ยศ การเสื่อมลาภ เสื่อมยศ หรือว่าสรวเสริญ นิินทา สุข ทุกข์ แม้ในขณะนี้ เป็นผลของปฏิสนธิจิต ที่ประมวลมาซึ่งความเป็นปัจจัย และปัจจัยูปันตรมของรูปธรรมและอรูปธรรมทั้งหลาย

วิญญานเป็นปัจจัยแก่นามรูป

ถ้ากล่าวโดยนัยของปัจจุสมุปบาท ก็เป็นตอนที่ว่า “ วิญญานเป็นปัจจัยแก่นามรูป ” เพราะเหตุว่า ปฏิสนธิจิตเป็นวิญญาน ซึ่งเป็นปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย ในขณะนั้น และเป็นปัจจัยแก่กัมมชรูปซึ่งเกิดพร้อมกัน ในขณะนั้น

ในขณะที่ปฏิสนธิจิตขณะเดียวนั้นเอง ปฏิสนธิจิตเป็นวิญญาน เป็นจิตปรมัตถ์ ซึ่งเป็นปัจจัยให้กับเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วยเกิดขึ้นพร้อมกัน และเป็นปัจจัยให้กัมมชรูปเกิดพร้อมกันในขณะอุปาทะของปฏิสนธิจิตนั้น

กัมมชรูป ชื่อบอกแล้วว่า เป็นรูปซึ่งเกิดเพราะกรรม ไม่ใช่รูปกลุ่มที่เกิดเพราะจิต ไม่ใช่รูปกลุ่มที่เกิดเพราะอตุ ไม่ใช่รูปกลุ่มที่เกิดเพราะอาหาร

แต่สำหรับปฏิสนธิขณะ คือ ปฏิสนธิกาล ถ้าปราศจากปฏิสนธิจิต กัมมชรูปเกิดไม่ได้

นี่ก็แสดงให้เห็นความพิเศษของสภาพธรรมในขณะหนึ่งว่า ในขณะที่ปฏิสนธิ คือ ในปฏิสนธิกาล เป็นขณะที่พิเศษต่างจากขณะหลัง ๆ ซึ่งขณะหลัง ๆ กัมมชรูปเกิดขึ้น เพราะกรรมเป็นปัจจัย โดยไม่ต้องอาศัยจิต

ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น กัมมชรูปในขณะนั้น(หมายถึงหทยรูป) เป็นปัจจัย และปัจจัยูปัน คือ เป็นปัจจัยูปันของปฏิสนธิจิต และก็เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น เพราะเหตุว่า ในภุมิที่มีขันธ ๕ นามธรรม คือ จิตและเจตสิกไม่สามารถที่จะเกิด โดยไม่อาศัยรูปธรรมตั้งแต่ปฏิสนธิขณะ จนกระทั่งถึงจุติ

นี่ก็แสดงให้เห็นถึงแต่ละขณะ มีความพิเศษ มีความต่างออกไป เป็นความละเอียด ซึ่งจะต้องรู้ว่า ทุกอย่างเป็นเพราะปฏิสนธิขณะประมวลมาซึ่งปัจจัยและปัจจัยูปันของธรรมทั้งหลายซึ่งเกิดสืบต่อ ตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงจุติ โดยอนันตรปัจจัย

เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิสนธิจิตดับ เป็นปัจจัยทำให้ภวังคจิตดวงแรกเกิดสืบต่อ ถ้ามีผู้ถามว่าเพราะอะไร ก็เพราะปฏิสนธิจิตและเจตสิกเป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยให้ภวังคจิตเกิด ปฐมภวังคจิตที่ดับไป ก็เป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยให้ภวังคจิตดวงที่ ๒ เกิดสืบต่อ

ไม่มีใครไปบังคับ หรือว่าจะไปเปลี่ยนแปลงความเป็นอนันตรปัจจัยของปฐมภวังค์ว่า เมื่อดับไปแล้วให้จิตดวงอื่นซึ่งไม่ใช่ภวังคจิตดวงที่ ๒ เกิด

นี่คือสภาพธรรมตามความเป็นจริง ตามปกติ ซึ่งไม่ใช่มีแต่ปฏิสนธิจิตและภวังคจิตเท่านั้น ยังมีการเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ โดยอนันตรปัจจัย

ถ้ามีปฏิสนธิจิตเกิด แล้วดับ และมีภวังคจิตเกิด แล้วดับเท่านั้น ไม่มีใครเดือดร้อน ไม่มีใครเป็นสุขเป็นทุกข์ทั้งสิ้น เพราะเหตุว่า ไม่ได้รู้อารมณ์ซึ่งทำให้เกิดความรักหรือความชัง ซึ่งทุกคนก็เห็นได้ว่า ขณะที่นอนหลับสนิท ไม่เกิดความรัก ความชังใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะเหตุว่า ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

แต่อนันตรปัจจัยทำให้เกิดการรู้อารมณ์ขึ้น การที่จิตจะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ใหม่ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจก็ตาม ให้ทราบว่าเป็นขณะนั้นเปลี่ยนจากอารมณ์ของภวังคจิต เพราะเหตุว่า ภวังคจิตมีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ไม่ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่อนันตรปัจจัยทำให้วิถิจิตเกิดขึ้น เปลี่ยนจากอารมณ์ของปฏิสนธิและภวังค์ โดยเป็นการรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ

วิถิจิตแรกของทุกภพเป็นทางมโนทวาร

ข้อความในอภิธรรมัตถกาวินีฎีกา อธิบายปริจเฉทที่ ๔ แสดงว่า เมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดดับสืบต่อหลายขณะแล้ว วิถิจิตแรกที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในภพภูมิใด ๆ ทั้งสิ้น ต้องเป็นวิถิจิตทางมโนทวาร ซึ่งมีโลกมูลจิตเป็นชวณะต่อจาก มโนทวาราวชชนจิต

สำหรับชนวิถีดั้งแรก เป็นมโนทวารวิถีดั้ง ซึ่งมโนทวาร ได้แก่ ภาวัญคูปัจเฉทะ เพราะเหตุว่าถ้ายังไม่เป็นวิถีดั้ง กระแสของภาวัญคูปัจเฉทะก็เกิดดับสืบทอดอยู่เรื่อย ๆ แต่เวลาที่จิตจะเปลี่ยนอารมณ์ หมายความว่า รู้อารมณ์อื่นต่างจากภาวัญคูปัจเฉทะ ภาวัญคูปัจเฉทะจะเป็นภาวัญคูปัจเฉทะ คือ เริ่มไหวที่จะเปลี่ยนอารมณ์ หรือรู้อารมณ์อื่น ซึ่งไม่ใช่อารมณ์ของภาวัญคูปัจเฉทะ

ภาวัญคูปัจเฉทะเกิดขึ้นขณะหนึ่ง แล้วดับไป เป็นอนันตรปัจจัย สมันตรปัจจัย ให้ภาวัญคูปัจเฉทะเกิดขึ้น ภาวัญคูปัจเฉทะ คือ ภาวัญคูปัจเฉทะสุดท้ายของกระแสภาวัญคูปัจเฉทะ

เมื่อภาวัญคูปัจเฉทะเกิดแล้ว ที่จะยับยั้งให้จิตดวงต่อไปไม่เป็นวิถีดั้งไม่ได้ เพราะเหตุว่า ภาวัญคูปัจเฉทะเป็นอนันตรปัจจัยและสมันตรปัจจัยให้วิถีดั้งเกิดขึ้น

ถ้าเป็นการรู้อารมณ์ทางมโนทวาร มโนทวาราวชชนะเป็นวิถีดั้งที่เกิดต่อจากภาวัญคูปัจเฉทะ

ถ้าเป็นทางปัญจทวาร คือ ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ปัญจทวาราวชชนะจิตเกิดต่อจากภาวัญคูปัจเฉทะ เปลี่ยนจากอารมณ์ของภาวัญคูปัจเฉทะ เป็นการรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางทวาร แล้วแต่จะ เป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

สำหรับการเกิดขึ้นรู้อารมณ์ตามทวาร ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนั้น ภาษาบาลีใช้คำว่า “วิสยปวัตติ”

วิสยะ เป็นอีกคำหนึ่งของคำว่าอารมณ์ จะใช้คำว่าอารมณ์ะ หรือวิสยะ หรือโคจรก็ได้

โคจรรูป คงจะเคยได้ทราบมาแล้วว่า หมายความว่า ความถึงรูปที่เป็นอารมณ์ ๗ รูป คือ ทางตา ๑ รูป ทางหู ๑ รูป ทางจมูก ๑ รูป ทางลิ้น ๑ รูป ทางกาย ๓ รูป ได้แก่ ธาตุดิน ลักษณะที่อ่อนหรือแข็ง ธาตุไฟ ลักษณะที่เย็นหรือร้อน ธาตุลม ลักษณะที่ตึงหรือไหว

เพราะฉะนั้น ในขณะที่จิตเกิดขึ้นเป็นไป โดยการรู้อารมณ์ตามทวารเป็นวิสยปวัตตินั้น สำหรับทางปัญจทวารแสดงไว้ว่ามี ๔ วาระที่ต่างกัน คือ บางขณะที่รู้อารมณ์ทางตา วิถีดั้งเกิดมาก ตั้งแต่อาวัชชนวิถีดั้ง ถ้าเป็นทางตาก็เป็นจักขุวิญญาณเกิดต่อ เป็นวิถีดั้งที่ ๒ ต่อจากนั้นก็เป็นการสัมผัสกับจิต วิถีดั้งที่ ๓ สันตริณจิตเป็นวิถีดั้งที่ ๔

โงฐัพพนจิตเป็นวิถีที่ ๕ ขวนจิตเป็นวิถีที่ ๖ และตทาลัมพนจิตเป็นวิถีที่ ๗ มีวิถีจิตถึง ๗ วิถี จึงเป็นตทาลัมพนวาระ

ในขณะที่เป็นไปกับการเห็นครั้งหนึ่ง ๆ ท่านผู้ฟังอาจจะไม่ทราบเลยว่า ขณะนี้เป็นตทาลัมพนวาระหรือเปล่า แต่ทรงแสดงว่า ในการเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางปัญจทวาร ครั้งหนึ่ง ๆ จะมีวิสยปวัตติ คือ ความต่างกันตามความมากน้อยของวิถีจิต ซึ่งเกิดขึ้นรู้อารมณ์ในขณะนั้น โดยอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยนั่นเอง

ถ้าขณะใดมีการรู้อารมณ์ทางปัญจทวาร แต่วิถีจิตไม่ถึง ๗ วิถี คือ มีเพียง อารวชนวิถี ปัญจวิญญาณวิถี สัมปฏิจฉันนวิถี สันตிரณวิถี โงฐัพพนวิถี และขวนวิถีเท่านั้น ไม่มีตทาลัมพนะ ขณะนั้นก็เป็นอย่างวาระ

และบางครั้งวิสยปวัตติ คือ การเกิดขึ้นเป็นไปรู้อารมณ์นั้น ก็อาจจะมีวิถีจิตเกิดน้อยกว่านั้นอีก คือ แม้ขณะก็ไม่เกิด มีแต่ปัญจทวารารวชนวิถี ปัญจวิญญาณ สัมปฏิจฉันนะ สันตிரณะ และโงฐัพพนะ คือ มีเพียง ๕ วิถีเท่านั้น วิสยปวัตติ การเกิดขึ้นเป็นไปของจิตที่รู้อารมณ์ในขณะนั้น ก็เป็น โงฐัพพนวาระ เพราะเหตุว่าขณะไม่เกิด กุศลจิต อกุศลจิตไม่เกิดในขณะนั้น

และบางขณะวิสยปวัตติน้อยกว่านั้นอีก คือ มีแต่ภวังคเจตนะเท่านั้น แม้ภวังคูปัจเฉทะก็ไม่มี เพราะเหตุว่าถ้าภวังคูปัจเฉทะเกิดขึ้น จะต้องเป็นอนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัยให้วิถีจิตเกิด

วิสยปวัตติที่ไม่มีวิถีจิตเกิดเลยนั้น เป็นโมฆวาระ เพราะว่ารूपที่กระทบประสาทนั้นดับไปก่อนที่วิถีจิตจะเกิดขึ้นได้

ความต่างของปัจจัยเพื่อนั้นความเข้าใจ

ทรง. อยากจะทราบความต่างกันของคำว่า อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ยังมองไม่ค่อยเห็นว่าต่างกันอย่างไร

ส. สภาพธรรมที่เป็นปัจจัย บางครั้งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงความต่างโดยพยัญชนะ เพื่อเน้นความเข้าใจที่ถูกต้อง ขอยกตัวอย่างเช่น นัตถิปัจจัยและวิคตปัจจัย

นัตถิ แปลว่า ไม่มี

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่จะเป็นนัตถิปัจจัยได้ ต้องเป็นปัจจัยในขณะที่สภาพธรรมนั้นไม่มี ไม่ใช่ในขณะที่สภาพธรรมนั้นกำลังมีอยู่ แต่ถ้าใช้แต่เพียงพยัญชนะว่า นัตถิปัจจัยเท่านั้น ก็อาจจะทำให้เข้าใจความหมายผิด หรืออาจจะทำให้เข้าใจไม่ชัดเจน เพราะฉะนั้น แม้ในความเป็นปัจจัยของสภาพธรรม คือ จิตและเจตสิกในขณะนั้นเอง ก็เป็นปัจจัยโดยเป็นวิคตปัจจัย หมายความว่า ไม่มีโดยการปราศไป ดับไป ไม่ใช่เพราะไม่เคยมี

จิตและเจตสิกนี้เป็นอนันตรปัจจัยเมื่อดับไปแล้ว ทำให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิดต่อ โดยเป็นนัตถิปัจจัย คือ ต้องเป็นสภาพที่ไม่มีอยู่ในขณะนั้น มิฉะนั้นแล้วจิตดวงต่อไปจะเกิดไม่ได้

แต่การที่จิตจะเป็นอนันตรปัจจัย โดยการทำให้จิตดวงต่อไปเกิด ในขณะนั้น ต้องเป็นนัตถิปัจจัยด้วย คือ จะเป็นอนันตรปัจจัย ก็ต่อเมื่อเป็นสภาพที่ไม่มีอยู่ในขณะนั้น คือ เป็นนัตถิปัจจัยด้วย เป็นสภาพที่ไม่มีในขณะนั้น ต้องเป็นสภาพที่ไม่มีโดยปราศไป คือ โดยดับไป ไม่ใช่เพราะไม่เคยมีมาก่อน

สำหรับอนันตรปัจจัย หมายความว่า จิตและเจตสิกเป็นปัจจัย ทำให้ปัจจัยุปันนธรรม คือ จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิดสืบต่อทันที ไม่มีระหว่างคั่นเลย

เพราะฉะนั้น สมณันตรปัจจัย แสดงถึงอนันตรปัจจัยซึ่งทำให้จิตอะไรเกิดต่อ เช่น เมื่อภวังคุปัจเจทจิตดับไป ต้องมีอนันตรปัจจัย จิตอื่นจึงจะเกิดต่อได้ แต่ว่าจิตที่จะเกิดต่อ ถ้าเป็นการกระทบอารมณ์ทางปัญจทวาร ภวังคุปัจเจทจะเป็นอนันตรปัจจัยและสมณันตรปัจจัย ให้ปัญจทวารารวชนจิตเกิดขึ้น ไม่เป็นปัจจัยให้จิตอื่นเกิดขึ้น

การเป็นอนันตรปัจจัย คือ ทำให้จิตดวงต่อไปเกิดสืบต่อ สมณันตรปัจจัย ก็คือ อนันตรปัจจัย เพราะเหตุว่า เป็นอนันตรปัจจัยที่ทำให้เฉพาะปัญจทวารารวชนจิตเกิดต่อ ไม่ทำให้จักขุวิญญาณ หรือจิตอื่นเกิดต่อจากภวังคุปัจเจท ถ้าเป็นทางปัญจทวาร

นี่คือ สภาพธรรมที่เป็นปัจจัย ซึ่งคนอื่นไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลง หรือบังคับ บัญชาให้เป็นอย่างอื่นได้ เพราะฉะนั้นอาจารย์รุ่นหลัง บางท่านก็กล่าวว่า อนันตร ปัจจัยเป็นปัจจัยที่ทำให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิดขึ้น สมันตรปัจจัย คือ จิตและเจตสิกดวงก่อนเป็นสมันตรปัจจัย โดยทำให้จิตดวงต่อไปเกิดต่อดี คือ ตามสภาพ ความเป็นอนันตรปัจจัย และสมันตรปัจจัยของจิตดวงก่อนว่า เมื่อดับไปแล้วจะเป็น ปัจจัยให้จิตประเภทไหน ดวงไหน ชาติไหนเกิดขึ้น

รูปเกิดก่อน วิถีจิตทางปัญจทวารจึงเกิดได้

ทรง. ปกติอายุของรูปมีถึง ๑๗ ขณะของจิต เมื่อจิตเกิดดับไม่ถึง ๑๗ ขณะ แล้วรูปจะดับไปก่อนได้อย่างไร หมายความว่ารูปเกิดก่อนจิตเกิดหรือครับ

สุ. แน่นนอนค่ะ เพราะฉะนั้นบางทีรูปเกิดก่อนหลายขณะ ก่อนที่วิถีจิตจะเกิด

ถาม ที่อาจารย์บอกว่า เมื่อรูปเกิดขึ้น ดับไปแล้ว จิตยังไม่เกิด ขอให้อาจารย์ ยกตัวอย่างให้ฟัง

สุ. ธรรมดารูปเกิด และมีอายุ ๑๗ ขณะ แล้วก็ดับ แล้วแต่ว่าจะกระทบ กับปสาท แล้วเป็นปัจจัยให้วิถีจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้นมากหรือน้อยวิถีเท่านั้นเอง ตามเหตุตามปัจจัย ไม่มีใครสามารถจะไปยังยั้งว่า รูปที่เกิดแล้ว ต้องให้วิถีจิตเกิดครบ ทั้ง ๗ วิถีเสียก่อนแล้วจึงดับ เพราะเหตุว่ารูปเองก็มีอายุเพียงแค่ ๑๗ ขณะของจิต

เพราะฉะนั้น ถ้ารูปใดเกิด แล้วกระทบ แต่วิถีจิตยังไม่เกิด ภาวักคณณะก็เกิด แล้วก็ดับ และภาวักคณณะนั่นเองก็เกิด แล้วดับก่อนที่วิถีจิตจะเกิด เมื่อเป็นอย่างนั้น รูปก็ต้องดับก่อนที่ตทาลัมพนจิตจะเกิดได้ จึงเป็นขณวาระ ถ้าตทาลัมพนจิตไม่เกิด

วิถีทางปัญจทวารมีรูปเป็นอารมณ์

ประวิทย์ จะเรียนถามเรื่องการเจริญสติ ขณะที่เป็นสี่ สมมติว่า สี่ปรากฏ เป็น จักขุทวารวิถี ถ้าหากปัญญาจะเกิดในขณะชวณวิถี ปัญญาก็ต้องมีสี่เป็นอารมณ์ใช่ไหม เพราะขณะนั้นเป็นสติปัฏฐาน

สุ. ต้องมีรูปเป็นอารมณ์ สำหรับทางปัญจทวารวิถี ทางปัญจทวารวิถี จะมีนามเป็นอารมณ์ไม่ได้เลย

ประวิทย์ ปัญญาในขณะนั้นจะรู้อะไรละครับ

สุ. รูปที่กำลังปรากฏถูกต้อง รู้ได้ไหม

ประวิทย์ ขณะที่สัมปกิจฉันนะดับไป สัมปกิจฉันนะในขณะนั้นก็มีสี่เป็นอารมณ์ แล้วชวณะก็ต้องมีอารมณ์เหมือนสัมปกิจฉันนะใช่ไหมครับ

สุ. ตลอดวิถีทางปัญจทวารจะเปลี่ยนอารมณ์ไม่ได้ คือ ถ้าเป็นทางตา ตั้งแต่ปัญจทวาราวัจจณจิต จักขุวิญญาณ สัมปกิจฉันนจิต สันตிரณจิต โภจฐัพพนจิต ชวณจิต และตทาลัมพนจิต มีรูปซึ่งยังไม่ดับไปเป็นอารมณ์

ประวิทย์ แล้วปัญญาในขณะนั้น เมื่อเป็นปัญญา จะต่างกับขณะที่ไม่เป็นสติปัฏฐานอย่างไรครับ

สุ. มีหลายชั้นเวลาที่สติปัฏฐานเกิด ไม่ได้หมายความว่า ปัญจทวารวิถี จิตไม่เกิด ถูกไหมคะ

ประวิทย์ ถูกครับ

สุ. เพราะฉะนั้น ปัญญาที่ถึงขั้นของวิปัสสนาญาณ จะต้องรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมซึ่งกำลังปรากฏในขณะนั้นทีละอย่าง สำหรับวิปัสสนาญาณ ต้องเป็นการรู้อารมณ์ทางมโนทวารวิถี แต่อารมณ์ที่ปรากฏ จะปราศจากปัญจทวารวิถี ไม่ได้ เพราะเหตุว่า ในขณะนั้นเสียงก็ปรากฏ เป็นอารมณ์ให้วิปัสสนาญาณรู้ว่า ไม่ใช่ นามธรรม

ถ้าเป็นวิปัสสนาญาณแล้ว ลักษณะของนามธรรมปรากฏโดยสภาพที่เป็น นามธรรม เป็นเพียงธาตุรู้ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเลย เป็นลักษณะของ

ธาตุรู้แต่ละชนิด และรูปธรรมในขณะนั้นก็ต้องปรากฏ เพื่อแสดงความเป็นรูปธรรม
ซึ่งไม่ใช่นามธรรม วิปัสสนาญาณจึงประจักษ์ชัด แจ่มแจ้งในลักษณะที่ต่างกันของ
นามธรรมและรูปธรรม

เพราะฉะนั้น ก็ต้องมีปัญญาทวารวิถีด้วย มิฉะนั้นรูปธรรมก็ปรากฏไม่ได้ แต่
หลังจากที่ปัญญาทวารวิถีดับไปแล้ว ภาวังคจิตเกิดขึ้น มโนทวารวิถีก็เกิด รูปธรรม
นั่นเอง ต่อจากทางปัญญาทวารวิถี

มโนทวารวิถีสามารถที่จะรู้อารมณ์ได้ทุกอย่าง ทั้งนามธรรมและรูปธรรม แต่
ในขณะนั้น ก็ไม่สามารถที่จะปราศจากปัญญาทวารวิถีด้วย เพราะฉะนั้น ปัญญาที่เกิด
ทางปัญญาทวารวิถีก็มี ไม่ใช่ว่าไม่มี มิฉะนั้นแล้วขณะนั้นก็ต้องขาดตอนของปัญญา

ประวิทย์ แล้วปัญญาในขณะนั้น สมมติว่ารู้สี่

ส. ก็มีสี่เป็นอารมณ์ ลักษณะของสี่ในขณะนั้น ถ้าเป็นวิปัสสนาญาณก็
ไม่ปรากฏว่า เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

ประวิทย์ ถ้าไม่ใช่เป็นวิปัสสนาญาณ สมมติว่าเป็นระดับที่ต่ำกว่า

ส. ระดับที่ต่ำกว่า ก็สามารถจะพิจารณาได้ว่า เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ
หมายความว่า รู้สี่นั่นเอง ไม่ใช่รู้อย่างอื่น ทางปัญญาทวารต้องมีสี่ปรากฏ

ท่านผู้ฟังสงสัยเรื่องของการแยกขาดของปัญญาทวารวิถีและมโนทวารวิถี ใช่ไหม
คะ เพราะเหตุว่า ปัญญาทวารวิถีไม่ใช่มโนทวารวิถี แล้วก็มีภาวังคจิต เพราะฉะนั้นจึง
สงสัยในความต่างกัน แม้ของขวนจิตที่ประกอบด้วยปัญญา เช่น มหากุศลญาณ
สัมปยุตต์ในขั้นของสติปัฏฐานว่า จะเกิดได้ไหมในทางปัญญาทวารวิถี

ทางจักขุทวารเองไม่สามารถที่จะเห็นเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นอะไรได้เลย ปกติก็
เป็นอย่างนั้น แต่ต่าง เพราะเหตุว่า ถ้าปัญญาไม่เกิด โลภะเกิด โมหะเกิด และได้
เรียนให้ทราบแล้วว่า แม้ในขณะที่เป็นวิปัสสนาญาณ อย่างนามรูปปริจเฉทญาณ
ไม่ใช่เพียงลักษณะของนามธรรมเท่านั้นที่ปรากฏ รูปธรรมก็ต้องปรากฏ เพราะฉะนั้น
จะปราศจากปัญญาทวารได้ไหม

ลักษณะรู้ เป็นธาตุรู้ อการรู้ ไม่ใช่คิด

ส. สติไม่เกิด อะไรเกิด ต้องเป็นโลกะ โมหะ แต่ไม่รู้ลักษณะของโลกะ โมหะ ในขณะที่เห็นเกิดขึ้น บางคนก็เข้าใจว่าไม่เป็นโลกะเลย เพราะไม่ปรากฏอาการที่พอใจ เพราะความไม่รู้ แต่เวลาที่สติเกิด ต่างกันใช่ไหม กำลังพิจารณาลักษณะสภาพของรูปที่ปรากฏ เพราะฉะนั้น ขณะนั้นต้องไม่ใช่โลกะ โมหะ

ประวิทย์ ขณะที่กำลังพิจารณานะ คิดไม่ใช่หรือครับ

ส. พิจารณาโดยไม่คิด มีไหม ถ้ายังไม่มี ก็ยังไม่ใช่สติปัฏฐาน

ประวิทย์ พิจารณาอย่างไรครับ ไม่คิด

ส. น้อมไป ที่จะรู้ ก่อนจะถึงขั้นสติปัฏฐาน มีปัญญาขั้นฟัง มีปัญญาขั้นตรึกเรื่องที่ได้อิน ได้ฟัง แต่ว่าจะรู้ความต่างกันว่า ขณะใดที่สติระลึกรู้ลักษณะ ไม่ได้หมายความว่า คิดเกิดขึ้นทุกครั้ง เพราะเหตุว่าจิตที่คิดก็ดับ ใครจะคิดได้ตลอดเวลาที่จะเป็นคำ ไม่ได้คิดเป็นเรื่อง เป็นคำ อยู่ตลอดเวลา ลองกระทบสัมผัสสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขณะนี้ดูว่า มีการคิดเป็นคำหรือเปล่า ในขณะที่ลักษณะแจ้งกำลังปรากฏ ยังไม่ได้คิดเป็นคำว่า “แข็ง” ยังไม่ได้คิดเป็นคำว่า แข็งเป็นรูป ยังไม่ได้คิดว่า ที่กำลังรู้ว่าแข็ง สภาพที่รู้ในลักษณะที่แข็งนั้นเป็นนาม

ไม่ต้องคิด แต่นามธรรมกำลังรู้แข็ง เป็นธาตุรู้ แข็งกำลังเป็นสภาพธรรมที่ปรากฏ เมื่อเป็นเพียงลักษณะแข็ง ไม่ใช่โต๊ะ ไม่ใช่เก้าอี้ ไม่ใช่อะไรทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่งซึ่งแข็ง และเป็นของจริงซึ่งกำลังปรากฏในขณะนั้น สภาพรู้กำลังรู้แข็ง โดยไม่ต้องคิดเป็นคำ

เพราะฉะนั้น สติปัฏฐาน คือ น้อมไปที่จะรู้ในลักษณะที่รู้ ซึ่งเป็นธาตุรู้ เป็นอการรู้ และบางครั้งสติปัฏฐานก็น้อมไปที่จะไม่ยึดถือแข็งว่า เป็นโต๊ะ เป็นเก้าอี้ หรือเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด จนกว่าจะรู้ว่า เป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ไม่ว่าจะกระทบแข็งที่นี้ หรือจะไปกระทบหน้าพระวิหารเซตวัน ไม่ว่าจะกระทบที่ไหน ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางกายก็แข็ง เป็นแต่เพียงธาตุแข็งเท่านั้น จึงจะไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์บุคคล ไม่ใช่วัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้

การยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล มีมานาน แสนโกฏิกัปก็ยิ่งน้อยไป เพราะฉะนั้น เวลาที่สติเกิดระลึกที่ลักษณะที่แข็ง อย่าลืม ความเป็นตัวตนที่เคยสะสมมานาน ยิ่งกว่าแสนโกฏิกัป ทำให้มีความรู้สึกเหมือนว่าเรากำลังนั่ง และกักระทบแข็ง ความเป็นเราไม่ได้ออกไป มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน ซึ่งกำลังนั่งอยู่ หรือจะยืนอยู่ก็ตาม และกำลังกระทบแข็งด้วย

การที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ก็คือ ในขณะที่กำลังกระทบแข็ง ความทรงจำในความเป็นตัวตนที่จะนั่งอยู่ หรือยืนอยู่ หรือเดินอยู่ และกระทบลักษณะที่แข็ง ต้องหมดสิ้น เหลือแต่เพียงอาการแข็ง และธาตุที่กำลังรู้แข็งในขณะนั้นเท่านั้น ช่วงขณะนั้นจึงไม่ใช่ตัวตน หรือสัตว์ บุคคล หรือเราอีกต่อไป

เพราะเหตุว่า มีเพียงสภาพที่กำลังรู้สิ่งเดียว คือ แข็ง ไม่ใช่ไปจำเอาไว้หมด ทรงจำไว้ว่า ที่แท้ก็เป็นเราซึ่งกำลังยืนอยู่ หรือนั่งอยู่ และรู้แข็ง ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว ไม่สามารถที่จะละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตนได้

ทุกท่านที่เริ่มเจริญสติปัฏฐาน จะมีความรู้สึกว่า ตัวตนยังไม่หมด แม้ว่าแข็งปรากฏ มีความเป็นเราที่กำลังนั่ง กระทบแข็ง แต่ความเป็นเราที่กำลังนั่งกระทบแข็ง ต้องหมด สภาพธรรมจึงจะปรากฏว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เพราะฉะนั้น ในขณะที่กระทบแข็ง ไม่ได้นึก ไม่ต้องนึก เวลาที่ใช้คำว่า คิด หมายความว่า นึกถึงเรื่องของสิ่งที่ปรากฏ แต่ความเป็นจริงขณะที่กระทบแข็ง ไม่ได้นึกถึงคำอะไรเลย ไม่ได้หมายความว่า ให้คิดว่า แข็งเป็นรูป

นี่ต่างกัน ไม่ใช่ให้คิดว่า แข็งเป็นรูป แต่ในขณะที่แข็งปรากฏ น้อมไปที่จะศึกษาในขณะนั้น เพื่อรู้ว่า ลักษณะที่รู้ เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ ซึ่งกำลังรู้ แข็งที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่คิด

และทั้งหมดนี้ คือ อนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัยทั้งนั้น

ชวนจิตทางปัญจทวารของปุถุชน

นิภัทร ผมสงสัยว่า อารมณ์ที่เกิดทางปัญจทวารวิถี ตลอดวิถีจะเป็นอารมณ์ปรมาตม์ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่ในปัญจทวารวิถีก็ต้องมีชวณะเกิด ในชวนจิตนั้น ถ้าอารมณ์เป็นปรมาตม์ คือ ไม่รู้ว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล ตอนนั้นจะเป็นบุญ เป็นบาปได้อย่างไร

สุ. ท่านผู้ฟังเห็นว่า การเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดทางตาข้างเล็กน้อย และข้างสันนิทหนอยเสียเหลือเกิน แต่แม้กระนั้นก็ตาม เมื่อไม่ใช่พระอรหันต์แล้ว จิตในขณะนั้นต้องเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นชวณะ คือ เป็นโลกมุขจิต หรือเป็นโทสมุขจิต หรือเป็นโมหมุขจิต

ผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ชวนวิถีทางปัญจทวาร หรือทางมโนทวาร ต้องเป็นกุศล หรือ อกุศล

นิภัทร ทั้ง ๆ ที่อารมณ์นั้นเป็นปรมาตม์

สุ. แน่นอน จะเล็กน้อย แสบสัน แสบเร็วแค่ไหนก็ตามแต่ อกุศลจิตก็เกิดแล้ว

สำหรับอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย แสดงวิสยปวัตติ คือ จิตที่เกิดขึ้นเป็นไปรู้อารมณ์ตามทวารต่าง ๆ โดยละเอียดว่า จิตขณะไหนเป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยให้จิตดวงใดเกิดต่อ

ขอยกตัวอย่างทางปัญจทวาร ทวารหนึ่งทวารใด คือ ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย วิญญูญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป โดยนัยของปฏิจจสมุปบาท

นามรูปซึ่งได้กล่าวถึงแล้วว่า ได้แก่ เจตสิกและกัมมชรูป ซึ่งเกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญูญาณ และหลังจากนั้น ก็เป็นปัจจัยให้อายตนะเกิด เพราะเหตุว่า นามรูปเป็นปัจจัยแก่อายตนะ เมื่อมีตาซึ่งเป็นกัมมชรูปเกิดขึ้นเพราะกรรม มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย เกิดขึ้นเพราะกรรม ที่จะไม่ให้/ayตนะ คือ ไม่เป็นทางที่จะรู้อารมณ์ที่กระทบ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

เพราะฉะนั้น อนันตรปัจจัย เมื่อปฏิสนธิจิตดับแล้ว เป็นปัจจัยให้ภวังคจิตเกิด แล้วดับ นามรูปเป็นปัจจัยแก่อายตนะ เพราะเหตุว่า จักขุปสาทเมื่อถึงกาล หรือเวลาที่จะเกิด กรรมก็เป็นปัจจัย ทำให้จักขุปสาทรูปเกิดดับ แต่ยังไม่เป็นอายตนะ ถ้าขณะนั้น ผัสสะยังไม่กระทบกับรูปารมณ เพราะฉะนั้นก็ยังคงเป็นแต่เพียงกัมมชรูป เป็นจักขุปสาทรูป เป็นรูปที่มีลักษณะพิเศษ ที่ใส ที่จะรับกระทบเฉพาะกับสิ่งที่ปรากฏทางตา

โสตปสาทรูป ก็เป็นกัมมชรูป เป็นรูปที่เกิดเพราะกรรม ไม่สามารถจะมองเห็นได้ ใครจะใช้กล้องจุลทรรศน์ไปส่อง ไปขยาย อย่างไรก็ตาม ไม่สามารถที่จะเห็นจักขุปสาท หรือโสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท หรือรูปอื่น ๆ ทั้งหมดเลย นอกจากสิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งใช้คำว่า แสง หรือสี หรือวัณณะ หรือรูปารมณ หรืออะไรก็ตามแต่ หรือไม่ต้องใช้คำอะไรเลยก็ได้ เพราะเหตุว่า ในขณะนี้ สภาพธรรมนั้นเองเป็นของจริงที่กำลังปรากฏ เพราะกระทบกับจักขุปสาท

เพราะฉะนั้น ปสาทรูปทั้งหมดเป็นสภาพที่ใส เมื่อเปรียบเทียบกับความใสของกระจก ซึ่งสามารถจะรับกระทบกับอารมณ์ที่ปรากฏ เวลาที่ภวังคจิตดับแล้ว นามรูปเป็นปัจจัยแก่อายตนะ ซึ่งต้องในขณะที่อารมณ์กระทบกับทวารหนึ่งทวารใด ทวารนั้นจึงเป็นอายตนะ เพราะเหตุว่า อายตนะมี ๖ คือ จักขายตนะ ได้แก่ จักขุปสาทรูป ๑ โสตายตนะ ได้แก่ โสตปสาทรูป ๑ ฆานายตนะ ได้แก่ ฆานปสาทรูป ๑ ชิวหายตนะ ได้แก่ ชิวหาปสาทรูป ๑ กายายตนะ ได้แก่ กายปสาทรูป ๑ มนายตนะ ได้แก่ จิตทุกดวง

ในที่นี้ไม่ได้กล่าวถึงทวาร แต่กล่าวถึงอายตนะ เพราะฉะนั้น มนายตนะ ได้แก่ จิตทุกดวง เพราะเหตุว่า จิตทุกดวงรู้อารมณ์

เวลาที่ภวังคจิตเกิดดับสืบต่อ โดยอนันตรปัจจัย ขณะนั้นสิ่งที่ปรากฏทางตากระทบกับจักขายตนะ คือ กระทบกับจักขุปสาทรูป โดยความละเอียดท่านอรรถกถาจารย์ ให้คำอธิบายไว้ว่า เมื่อรูปารมณกระทบกับจักขุปสาท ทำให้ภวังคจิตจึงไหว เพราะเหตุว่า ภวังคจิตไม่ได้เกิดที่จักขุปสาท

นี้แสดงให้เห็นถึง ความละเอียดของสภาพที่เป็นปัจจัยของนามธรรมและรูปธรรม

สิ่งที่ปรากฏทางตา แม้แต่พระอาทิตย์หรือพระจันทร์ ซึ่งอยู่ไกลก็ยังเป็นอารมณ์ได้ สามารถที่จะกระทบกับจักขุปสาทรูปได้ สำหรับจักขุปสาทรูป กับหทยวัตถุรูป อยู่ไกลกันถึงกับจักขุปสาทกับพระอาทิตย์ พระจันทร์ไหม หรือว่าใกล้กว่านั้น เพราะฉะนั้น ก็ไม่มีปัญหาเลยที่ว่า เมื่อรูปารมณกระทบกับจักขายตนะ คือ จักขุปสาท แล้ว ภาวังคจิตไหว เพื่อที่จะรู้อารมณ์ต่อไป เพราะเหตุว่า ถ้าภาวังคจลนะไม่เกิดขึ้นไหว วิถีจิตจะเกิดไม่ได้ ถ้าเป็นทางปัญจทวาร ต้องอาศัยรูปหนึ่งรูปใด กระทบกับทวารหนึ่งทวารใด เป็นปัจจัยให้ภาวังคจิตไหว

คำอุปมาในอรรถกถามีว่า เหมือนกับแมลงวันซึ่งเกาะอยู่ที่ก้อนกรวดบนกลอง ด้านหนึ่ง และเวลาที่มีคนตีกลองอีกด้านหนึ่ง ก้อนกรวดก็ไหวไปตามความไหวของกลอง เขือก และหนังกลอง แล้วแมลงวันก็บินไป

นี่ก็แสดงให้เห็นการเป็นปัจจัย ซึ่งแม้ว่ารูปารมณไม่ได้กระทบกับหทยวัตถุ ซึ่งภาวังคจิตกำลังเกิด แต่แม้กระนั้นก็ได้ใกล้เคียงเหมือนอย่างพระอาทิตย์ พระจันทร์ ที่จะมาเป็นอารมณ์ของการเห็นได้ ฉะนั้น เวลาที่รูปารมณกระทบกับจักขายตนะ คือ จักขุปสาท ภาวังคจลนจิตก็เกิด แล้วก็ดับ เมื่อดับแล้ว ภาวังคจลนะเป็นอนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัย ให้เกิดภาวังคูปัจเฉทะ และเมื่อภาวังคูปัจเฉทะดับ ภาวังคูปัจเฉทเป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ให้ปัญจทวารารวชชนจิตเกิดขึ้น แล้วดับ

ต่อจากนั้นอนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัย ก็ทำให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น แล้วดับ สัมปฏิจฉันนจิตเกิด แล้วดับ สันตிரณจิตเกิด แล้วดับ โวภูฐัพพนจิตเกิด แล้วดับ ชวณะซึ่งต้องเป็นอกุศล หรือกุศล สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ คือ ผู้ที่เป็นปุถุชน ต้องเกิดถึง ๗ ขณะ

ทั้ง ๆ ที่เป็นปัญจทวารวิถี มีปรมัตถ์เป็นอารมณ์ และยังไม่รู้ด้วยว่า ขณะนั้น สิ่งทีปรากฏทางตานั้นเป็นอะไร แม้กระนั้นก็ให้เห็นสภาพความเป็นปัจจัยว่าเมื่อ โวภูฐัพพนจิตดับแล้ว ชวณะต้องเกิด และสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ชวณะต้องเป็น กุศลหรืออกุศล เพราะฉะนั้น ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด ชวณะก็ต้องเป็นอกุศลประเภทหนึ่ง ประเภทใด คือ เป็นโลภมูลจิต หรือโทสมูลจิต หรือโมหมูลจิต เกิดดับสลับต่อซ้ำกัน

ถึง ๗ ขณะ และถ้าเป็นตทาลัมพณวาระ คือ รูปารมณนั้นยังไม่ดับไป ตทาลัมพณจิตก็เกิดต่อไป

เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ อกุศลมากแค่ไหน ถ้าไม่ทรงแสดงไว้ก็ไม่มีทางที่จะรู้เลยว่า เป็นอกุศลมากเหลือเกินในวันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด นี่คือนันทนตปัจจัยและสมนันทนตปัจจัย ทางปัญจทวาร

สำหรับทางมโนทวารวิถีสวยปวัตติ คือ การเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางมโนทวาร มี ๒ วาระ คือ ถ้ามโนทวารวิชชชจิตดับแล้ว ชวนจิตเกิดต่อ และตทาลัมพณจิตเกิดต่อนั้นเป็นตทาลัมพณวาระ

แต่บางครั้ง บางคราว เวลาที่มโนทวารวิชชชจิตดับแล้ว ชวนวิถีจิตเกิดสืบต่อ ๗ ขณะ และไม่มีตทาลัมพณจิต ก็เป็นชวนวาระ

เพราะฉะนั้น สำหรับทางปัญจทวารขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่กระทบว่า เมื่อกระทบแล้ว ภวังคจิตจะไหวทันที หรือว่ากระทบหลาย ๆ ครั้ง จนกระทั่งไม่สามารถที่วิถีจิตจะเกิดถึงตทาลัมพณะได้ หรือไม่สามารถที่วิถีจิตจะเกิดถึงชวนะได้ มีเพียงแค่วิถีจิตพอจะไหวหรือไม่ไหวแม้วิถีจิตจะเกิดเลย มีแต่เพียงภวังคจิตจะเท่านั้น

นั่นก็เป็นวิถีจิตทางปัญจทวารซึ่งต้องอาศัยรูป ตามกำหนดอายุของรูป แต่ว่าทางมโนทวารมีเพียง ๒ วาระ คือ ตทาลัมพณวาระ และชวนวาระ ตามอนันตปัจจัยและสมนันทนตปัจจัย

ไม่มีใครหยุดยั้งได้ ขณะจิตที่ดับไป หหมดแล้ว แต่ว่าเป็นอนันตปัจจัยสมนันทนตปัจจัยให้ขณะนี้เกิด สืบต่อเรื่อย ๆ

ผู้ศึกษาเรื่องปัจจัย ต้องมีความอดทนและใจเย็น

การศึกษาเรื่องของรูปธรรมและนามธรรม หรือเรื่องของปัจจัย ต้องเป็นผู้ที่อดทนและต้องใจเย็น ๆ ไม่ใช่ว่ารีบที่จะรู้ อ่านให้จบมาก ๆ แต่ที่ไม่เข้าใจ หรือว่าไม่พิจารณาในชีวิตประจำวัน ถ้าเป็นอย่างนั้นก็เรียนมาก ๆ ศึกษาเยอะ แต่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏจริง ๆ ว่า เป็นจริงตามที่ได้ศึกษาอย่างไร

เพราะฉะนั้น เรื่องของปัจจัยซึ่งเป็นเรื่องของนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน อุปการะกัน เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องที่ละเอียด และเป็นเรื่องที่เมื่อศึกษาแล้ว ควรที่จะได้พิจารณาให้รู้ลักษณะของปัจจัยตามที่ปรากฏ พร้อมสติปัญญานด้วย

เมื่อได้ศึกษาปัจจัยโดยละเอียด

การที่มีความสงสัย หรือว่ามีการเคลือบแคลง ความไม่แจ่มชัดในธรรมประการต่าง ๆ จะหมดสิ้นไป เมื่อได้ศึกษาเรื่องของปัจจัยโดยละเอียด เช่น ในเรื่องของอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยที่ทำให้วิถิจิตเกิดขึ้น รู้อารมณ์ทางปัญจทวาร แม้ว่าจะยังไม่รู้ว่าอารมณ์นั้นเป็นอะไร แต่ขณะซึ่งเป็นกุศลหรืออกุศล ก็ต้องเกิดตามอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย แม้ว่าขณะนั้นไม่ใช่วิถิจิตทางมโนทวาร

บังคับไม่ได้เลย เป็นภวังค์อยู่ดี ๆ ก็ไม่สามารถที่จะเป็นภวังค์ไปเรื่อย ๆ หรือตลอดไป เพราะเหตุว่า นามรูปเป็นปัจจัยแก่อายตนะ

ถ้าอนันตรปัจจัย หรือสมนันตรปัจจัย เป็นปัจจัยเพียงให้ปฏิสนธิจิตที่เกิดดับ และภวังคจิตเกิดต่อเท่านั้น ก็ไม่ต้องมีสุข มีทุกข์ใด ๆ ในโลกทั้งสิ้น แต่ที่จะมีจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางทวารต่าง ๆ นั้น เพราะจะอนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัยนั่นเอง

ฟังให้เข้าใจอรรถ และจำชื่อปัจจัยได้

สำหรับปัจจัยที่ได้กล่าวถึงแล้ว ๕ ปัจจัย คือ

ปัจจัยที่ ๑ เห-ตุปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ อารัมมณปัจจัย

ปัจจัยที่ ๓ อธิปติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ อนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๕ สมนันตรปัจจัย

ท่านผู้ฟังอาจจะไม่ชินกับชื่อ แต่ฟังบ่อย ๆ แล้วก็จะเข้าใจจรด หรือลักษณะของกรรมนั้น ก็จะทำให้จำชื่อได้

เหตุปัจจัยในชีวิตประจำวัน

วันหนึ่ง ๆ เคยพิจารณาเหตุ-ปัจจัย บ้างไหม ทุกท่านมีกิจการงานที่กระทำอยู่เสมอในวันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัญญาไม่เกิด จะไม่รู้ลักษณะของเหตุ-ปัจจัยแน่นอนว่า ในขณะที่ตื่นขึ้นมา ทำกิจวัตรประจำวัน ในขณะนั้นเป็นเพราะเหตุ-ปัจจัยอะไร แต่ถ้าสติเกิดจะทราบได้ว่า ไม่พ้นจากโลกเหตุ คือ โลกเจตสิก แต่ว่าเป็นอย่างชนิดที่บางและละเอียด และไม่ปรากฏลักษณะของความเป็นอกุศลกรรมอย่างแรง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะไม่รีบร้อน และพยายามทบทวนเรื่องของปัจจัยทั้ง ๕ ตามที่ได้ฟังแล้ว ก่อนที่จะถึงปัจจัยที่ ๖ ก็อาจจะเกื้อกูลอุปการะให้สติระลึก รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมในชีวิตประจำวันได้

ข้อที่ควรจะได้ทราบ ที่จะเป็นประโยชน์กับสติปัญญา ก็คือ สำหรับเหตุ-ปัจจัย ได้แก่ เจตสิก ๖ ซึ่งเป็นเหตุ คือ โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก เป็นอกุศลเจตสิก อโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก เป็นกุศลเจตสิก เป็นปัจจัยให้เกิดรูปด้วย ไม่ได้เป็นปัจจัยให้เกิดจิตเท่านั้น

ในชีวิตประจำวัน ท่านผู้ฟังเห็นรูปปรากฏภายนอก ก็อาจจะบอกได้ว่า คนนี้กำลังมีโลภะ หรือว่าคนนั้นกำลังมีโทสะ เพราะเหตุว่า เจตสิกซึ่งเป็นเหตุปัจจัย นอกจากจะทำให้จิตเกิดแล้ว ก็ยังเป็นปัจจัยทำให้รูปเกิดด้วย

แต่ว่าประโยชน์ คือ ถ้าท่านระลึกรู้ลักษณะของรูปในขณะที่เป็นโลภะ หรือในขณะที่เป็นโทสะ ในขณะนั้นจะรู้ว่า รูปนั้นเป็นเช่นนั้น เพราะโลภะเป็นเหตุ-ปัจจัย หรือว่าโทสะเป็นเหตุ-ปัจจัย ทำให้รูปนั้นเกิดเป็นอย่างนั้น

ในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านก็ยิ้มแย้มแจ่มใส สติระลึกหรือเปล่า ถ้าสติไม่ระลึก ก็จะไม่รู้ว่า ขณะนั้นเป็นเพราะกุศล หรืออกุศลเป็นปัจจัย หรือเป็นเพราะโลภมูลจิต โลกเจตสิก เป็นเหตุ-ปัจจัยให้การยิ้มแย้มหรือการหัวเราะนั้นเกิดขึ้น เวลาที่ร้องไห้เสียใจก็มี

ถ้าร้องไห้เสียใจไปเปล่า ๆ โดยที่สติปัญญานไม่เกิด ก็ไม่รู้ว่่า แท้ที่จริงในขณะนั้น รูปนั้นเกิดขึ้นเพราะโทมนัสเวทนาเกิดกับโทสมูลจิต ซึ่งเป็นอกุศลจิตในขณะนั้น ทำให้รูปนั้น เป็นอย่างนั้น

และนอกจากการยืมแย้ม การหัวเราะ หรือว่าการร้องไห้แล้ว แม้แต่ความไม่ชุ่มชื้นของจิต ก็จะทำให้ลักษณะของหน้า หรือกิริยาอาการในขณะนั้น ปรากฏเป็นไปด้วยสภาพของโทสมูลจิต ซึ่งเป็นเหตุในขณะนั้น

ในชีวิตประจำวัน ถ้าสติระลึก ก็สามารถที่จะรู้ความเป็นปัจจัยของนามธรรม และรูปธรรมซึ่งเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันในภูมิที่มีขันธ ๕ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะระลึก รู้ลักษณะของรูปธรรมขณะหนึ่ง ต่อไปก็อาจจะระลึก รู้ลักษณะของเวทนา คือ ความรู้สึก หรืออาจจะระลึก รู้ลักษณะสภาพของจิตในขณะนั้นได้ เพราะเหตุว่่า การอบรมเจริญสติปัญญานไม่ได้จำกัดว่่า จะต้องรู้เฉพาะรูปหนึ่งรูปใดเท่านั้น

แต่ว่่ามหาสติปัญญาน คือ สติ ระลึกเป็นไปในอารมณ์ต่าง ๆ ทุกอย่าง ซึ่งเคยยึดถือว่่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

อาร์มมณปัจจัยเป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิก

สำหรับปัจจัยที่ ๒ คือ อาร์มมณปัจจัย สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิก อาร์มมณปัจจัย ไม่เป็นปัจจัยแก่รูป เพราะเหตุว่่ารูปไม่ใช่สภาพรู้

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมซึ่งเป็นอาร์มมณปัจจัย เป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิกเท่านั้น และสำหรับอารมณ์หรือสิ่งที่จิตรู้ ทุกท่านก็ทราบว่่า จิตสามารถที่จะรู้อารมณ์ได้ทุกอย่าง รูปทุกชนิด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แม้แต่นามธรรมแต่ละชนิด จิตก็สามารถที่จะรู้ได้ ลักษณะของโทสะ ลักษณะของอัสสา ลักษณะของความตระหนี่ มัจฉริยะ ลักษณะของมานะ ความสำคัญตน แม้ว่่าเป็นนามธรรม แต่จิตสามารถที่จะรู้อารมณ์นั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ได้ หรือแม้แต่เรื่องราว บัญญัติ การคิดนึก สมมติสังขะทั้งหลาย จิตก็สามารถที่จะรู้ได้อย่างวิจิตร เป็นวิชาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ หรือโบราณคดี ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นั้นก็

เป็นเพราะจิตนั่นเองซึ่งสามารถที่จะรู้อารมณ์ต่าง ๆ ได้ แต่ให้ทราบว่า สำหรับสภาพธรรมใด ซึ่งเป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์นั้น จะเป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกเท่านั้น ไม่เป็นปัจจัยแก่รูป

จิตสามารถที่จะรู้ลักษณะของโลภะได้ จิตสามารถที่จะรู้ลักษณะของโทสะได้ โทสะเป็นเหตุปัจจัย เป็นเจตสิกที่ทำให้จิตที่เกิดร่วมด้วยเป็นโทสมูลจิต และทำให้รูปเกิดร่วมด้วย(จิตตชรูป) โดยความเป็นเหตุปัจจัย แต่ไม่ใช่โดยความเป็นอารมณ์ปัจจัย ถ้าเป็นอารมณ์ปัจจัยแล้ว สภาพธรรมนั้นเป็นปัจจัยโดยเพียงเป็นอารมณ์

เพราะฉะนั้น แม้แต่สภาพธรรมที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ ความละเอียดก็ต้องรู้ว่า สภาพธรรมนี้เป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุปัจจัย หรือว่าโดยเป็นอารมณ์ปัจจัย ถ้าเป็นอารมณ์ปัจจัย หมายความว่า ขณะนั้นมีจิตที่กำลังรู้ลักษณะของโทสะในขณะนั้น หรือรู้ลักษณะของโลภะในขณะนั้น หรือรู้ลักษณะของอโลภะในขณะนั้น รู้ลักษณะของอโทสะในขณะนั้น ในขณะนั้นเหตุหนึ่งเหตุใดใน ๖ เหตุ จึงเป็นอารมณ์ โดยเป็นอารมณ์ปัจจัยของจิต

นี่เป็นเรื่องซึ่งพิจารณาแล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจขึ้น สำหรับปัจจัยที่ ๒ ว่า ต่างกับปัจจัยที่ ๑ ในเมื่อได้เรียนถึง ๕ ปัจจัยแล้ว ก็ยังจะต้องพิจารณาความต่างกันของปัจจัยทั้ง ๕ ด้วยว่า สำหรับปัจจัยที่ ๑ ต่างกับปัจจัยที่ ๒ อย่างไร

อโมหเหตุ เป็นอธิปัตติปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่ ๓ คือ อธิปัตติปัจจัย ให้ทราบว่า เจตสิก ๖ เป็นเหตุปัจจัย แต่เฉพาะเจตสิกดวงเดียวที่เป็นอโมหะ หรือปัญญาเจตสิกเท่านั้นที่เป็นอธิปัตติปัจจัยได้

นี่คือการที่ฟัง แล้วไม่ลืม แล้วเข้าใจ และวันหนึ่ง ๆ ก็มีปัจจัยที่จะให้จิตคิดถึงสิ่งที่ได้ยินได้ฟังและพิจารณา จนเป็นความเข้าใจที่ชัดเจน เพื่อที่จะได้เห็นความเป็นอนัตตา

จุดประสงค์ทั้งหมดของการฟังธรรมจะโดยย่อ หรือโดยละเอียด โดยพิสดาร ประการใด ก็เพื่อที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมที่เคยยึดถือว่าเป็นอัตตา หรือเป็นตัวตนเท่านั้น จนกว่าปัญญาจะประจักษ์แจ้งจริง ๆ

ที่กล่าวว่า สำหรับเหตุ ๖ คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ ไม่เป็น อธิปัตติปัจจัยสำหรับสหชาตธิปัตติปัจจัย และสำหรับฝ่ายกุศล คือ โสภณเหตุ อโลภะ ความไม่โลภ ความไม่ติด อโทสะ ความไม่โกรธ อโมหะ ความไม่หลง เป็นเหตุได้ แต่สภาพธรรมที่จะเป็นอธิปัตติ คือ เป็นสหชาตธิปัตตินั้น ได้แก่ ปัญญาเจตสิก คือ อโมหเหตุเท่านั้นที่จะเป็นอธิปัตติปัจจัยได้

นี่ก็แสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมที่เป็นเหตุ ต่างกับสภาพธรรมที่เป็นอธิปัตติ เพราะเหตุว่า โสภณเป็นเหตุได้ พอใจ ไม่อยากหรือไม่ลำบาก ความพอใจ ความชอบใจ ใครว่า ยากลำบากบ้าง ลืมตาขึ้นมา ก็พอใจแล้ว ยินดีแล้ว ที่จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้แล้วในชีวิตประจำวัน ทางหูก็เช่นเดียวกัน ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ไม่ยากที่จะพอใจ ไม่ต้องมีสภาพธรรมที่เป็นอธิปัตติ

สำหรับสหชาตธิปัตติ ได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก และจิต ซึ่งประกอบด้วยเหตุตั้งแต่ ๒ เหตุขึ้นไป จึงจะเป็นอธิปัตติปัจจัยได้ หมายความว่า เป็นสภาพธรรมที่มีกำลัง

เพราะฉะนั้น สำหรับเหตุ ๕ คือ โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ หรือแม้ทางฝ่าย โสภณ ทางฝ่ายดี คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ ก็ไม่สามารถที่จะมีกำลังเป็นอธิปัตติได้ ทุกท่านรู้สึกว่ โสภณมีกำลัง เป็นเพียงเหตุ แต่ไม่ใช่อธิปัตติ คือ ไม่ใช่ธรรมที่เป็นหัวหน้าที่จะชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเป็นไปตามกำลังของตน แต่เป็นเหตุได้ ทำให้เกิดเหตุ ทำให้เกิดกุศลจิต อกุศลจิต ทำให้เกิดการกระทำที่เป็นอกุศลและกุศลได้ แต่ว่าไม่ใช่อธิปัตติ ถ้าเป็นอธิปัตติปัจจัยซึ่งเป็นสหชาตธิปัตติ จะต้องได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก วิมังสา คือ ปัญญาเจตสิก และจิต ซึ่งประกอบด้วยเหตุ ตั้งแต่ ๒ เหตุขึ้นไป

เพราะฉะนั้น เมื่อศึกษาเรื่องเหตุปัจจัย และศึกษาเรื่องอธิปัตติปัจจัย ก็ควรที่จะเปรียบเทียบดูความต่างกันว่า เพราะเหตุใดสภาพธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยนั้น เฉพาะปัญญาเจตสิกเท่านั้นที่จะเป็นอธิปัตติปัจจัยได้

ท่านผู้ฟังลองคิดว่า ตามปกติโลภะเกิดไม่ยาก เพราะเหตุว่าเป็นสภาพที่ยินดีพอใจ ถึงแม้ว่าจะมีกำลัง คือ อาจะพอใจมากก็ตาม แต่ถ้าไม่มีฉันทะ หรือไม่มีวิริยะแล้ว จะขาดความชวนชวาย หรือความขะมักเขม้น หรือความพากเพียรเพื่อที่จะได้สิ่งนั้น เพราะเหตุว่าลักษณะของโลภะ ก็เป็นสภาพที่พอใจ ซึ่งความพอใจมีอยู่เสมอเป็นประจำ อะไร ๆ ก็พอใจ แต่ว่ายังไม่ได้เกิดความขะมักเขม้น ยังไม่ได้เกิดความสนใจ หรือว่ายังไม่เกิดความพากเพียรเพื่อที่จะได้สิ่งนั้น แต่ในขณะที่สภาพธรรมที่เป็นอภิปัจจัยเกิดขึ้น ก็จะทำให้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้นเกิดขึ้น เพราะธรรมที่มีฉันทะบ้าง หรือวิริยะบ้าง หรือปัญญาบ้าง เป็นอภิปดี

อภิปัจจัยเป็นปัจจัยให้รูปเกิดได้ใหม่

สำหรับสหชาตอภิปัจจัย ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญา ท่านผู้ฟังลองคิดเองว่า จะเป็นปัจจัยทำให้รูปเกิดได้ใหม่ ลองพิจารณา ลองคิด ตามเหตุตามผล ถ้าจะศึกษาเรื่องของปรมัตถธรรม จะทราบได้ว่า ตรงตามเหตุผลของสภาพธรรมนั้นจริง ๆ ถ้าถูกแล้ว ต้องตรงกัน เพราะฉะนั้นลองคิดว่า อภิปัจจัยจะทำให้เกิดรูปได้ใหม่

สหชาตอภิปัจจัย คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะที่มีกำลัง คือ ต้องเกิดร่วมกับเหตุตั้งแต่ ๒ เหตุ จึงจะเป็นอภิปัจจัยได้ และปัญญาจะเป็นปัจจัยให้รูปเกิดได้ใหม่ ได้

ขณะที่เหตุปัจจัยยังเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ คิดดู แล้วอภิปัจจัยซึ่งเป็นสภาพที่มีกำลังต้องประกอบถึง ๒ เหตุ จึงจะเป็นอภิปดีได้ จะไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูปหรือ และถ้าท่านผู้ฟังเริ่มสะสมความเข้าใจปรมัตถธรรมไปเรื่อย ๆ ทีละเล็กทีละน้อย โดยไม่ทิ้ง ให้ทราบว่า มีจิต ทั้งหมด ๑๖ ประเภทที่ไม่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดจิตตชรูป ได้แก่

ปฏิสนธิจิต ๑ ขณะ ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูป

จุติจิตของพระอรหันต์ ๑ ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป

ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป รวมเป็น ๑๒ แล้ว

และอุปาวจรวิปากจิต ๔ ซึ่งทำให้ปฏิสนธิในรูปพรหม เป็นรูปพรหมบุคคล ปฏิสนธิในรูปพรหมภูมิ ในภูมินั้นไม่มีรูปเลย

เพราะฉะนั้นจิต ๑๖ ประเภทเท่านั้น ที่ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป

ดังนั้นอิทธิปัจจัยก็ต้องเป็นปัจจัยให้เกิดรูป

สำหรับเรื่องของสภาพธรรมซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงนามธรรมแต่ละอย่าง และรูปธรรมแต่ละอย่าง ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นเรื่องที่ละเอียดมาก กว่าที่จะเข้าใจว่าสภาพธรรมไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และสภาพธรรมที่กำลังเกิดปรากฏในขณะนี้ เกิดขึ้นเพราะปัจจัยอะไร

การฟังธรรมต้องฟังโดยละเอียด และต้องพิจารณาโดยละเอียดจริง ๆ ที่จะรู้ว่าละเอียดอย่างไร คือ ถ้าคิดตามเรื่องของปัจจัยต่าง ๆ ที่ได้ฟังแล้ว จะทำให้เข้าใจว่า ที่เข้าใจแล้วนั้น ละเอียดแค่ไหน

โลกเจตสิก กับ สหชาตาทิปปิปัจจัย

เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังได้พิจารณาถึงความละเอียดจริง ๆ

ขอถามว่า โลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ เป็นเหตุปัจจัย เป็นสหชาตาทิปปิปัจจัยได้ไหม

ถ้าถามอย่างนี้ ก็จะต้องคิดถึงสภาพธรรมที่เป็นอิทธิปัจจัย ที่เป็นสหชาตาทิปปิปัจจัยว่า ได้แก่ จันตเจตสิก วิริยเจตสิก ขวนจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒ ขึ้นไป และปัญญาเจตสิก

เพราะฉะนั้น โลกเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปิปัจจัยได้ไหม

ทุกคนมีโลภะอยู่เสมอ แต่ยังไม่รู้ลักษณะแท้จริงของโลภะ เพียงแต่เพิ่งเริ่มรู้ว่า โลกเจตสิกเป็นเหตุ ที่จะทำให้โลภมูลจิตเกิดขึ้น และทำให้เจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดกับโลภมูลจิตนั้นเกิดขึ้นเป็นไปตามเหตุ นั่น คือ ถ้าโลภะเป็นเหตุ จิตที่เกิดร่วมด้วยต้องเป็นโลภมูลจิต มีโลภะเป็นมูล และเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมด้วยก็ต้องเกิดขึ้น เพราะโลภะนั้นเป็นเหตุให้เจตสิกเหล่านั้นเกิดร่วมกับจิตนั้น

เพราะฉะนั้นถ้ากล่าวถึงเหตุปัจจัย โลกเหตุเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ใหม่ ในเมื่ออติปปัจจย ได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก และจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒ ขึ้นไป

โลกเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ใหม่ นี่คือการที่จะได้เข้าใจว่า สิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อได้ฟังอีกครั้งหนึ่ง จะยังคงเป็นความเข้าใจที่ชัดเจน หรือว่ายังสงสัย ยังข้องใจอยู่

คำตอบ คือ ไม่ได้ เพราะว่าอติปปัจจย ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา พุดถึงโลกเจตสิก อย่างลืมน่า ประมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เมื่อพุดถึงเจตสิก เหตุปัจจัย ได้แก่เจตสิก แม้แต่โลกมูลจิตก็ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่เหตุปัจจัย ต้องเฉพาะโลกเจตสิกเท่านั้นที่เป็นเหตุปัจจัย ฉันทะ สำหรับสหชาตาทิปปัจจยเหมือนกัน

ฉันทเจตสิก เป็นสหชาตาทิปปัจจย วิริยเจตสิก เป็นสหชาตาทิปปัจจย ปัญญาเจตสิก เป็นสหชาตาทิปปัจจย ไม่มีโลกะ ฉันทะ วิริยะ ปัญญา และจิต ซึ่งเป็นขวนจิต ซึ่งประกอบด้วย ๒ เหตุ หรือ ๓ เหตุ แม้แต่ขวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุเดียว ก็ไม่สามารถที่จะเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้

เพราะฉะนั้น ไม่มีโลกเจตสิกในสหชาตาทิปปัจจย

แสดงให้เห็นว่า โลกเจตสิกที่ซึ่งทุกคนมีเป็นประจำ เป็นเหตุให้เกิดโลกมูลจิต แต่ว่าโลกเจตสิกไม่ใช่สหชาตาทิปปัจจย นี่เป็นความเข้าใจซึ่งต้องเข้าใจความละเอียด

โลกมูลจิต กับ สหชาตาทิปปัจจย

โลกมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ใหม่ คำถามเปลี่ยนแล้วใช่ไหม เมื่อที่โลกเจตสิกเป็นเหตุปัจจัย แต่ไม่เป็นสหชาตาทิปปัจจย แต่ถ้าเปลี่ยนคำถามว่า โลกมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ใหม่ คำตอบ คือ ได้

เพราะเหตุว่า โลกมูลจิตเป็นขวนจิตซึ่งประกอบด้วย ๒ เหตุ เป็นหนึ่งในขวนจิต ๕๒ ซึ่งเป็นสหชาตาทิปปัจจย ซึ่งได้เคยเรียนให้ทราบแล้ว ทุกท่านก็ทราบแล้วว่า

โลกียวิบากจิตทั้งหมดไม่เป็นอธิบดี และสำหรับจิตซึ่งจะเป็นอธิบดีปัจจัยได้ ต้องเป็น
ขณะซึ่งทำชวณกิจ เป็นจิตซึ่งมีกำลัง แล้วต้องประกอบด้วยเหตุ ๒

จิตซึ่งไม่ประกอบด้วยเหตุที่ทำชวณกิจ ได้แก่ หสิตุปปาทจิต ซึ่งเป็นจิตที่ทำให้
พระอรหันต์ยิ้มหรือแยม ในขณะนั้นไม่เป็นสหชาตอธิบดี โมหมูลจิตก็ไม่ใช่สหชาต
อธิบดี เพราะเหตุว่าเป็นจิตซึ่งไม่มีกำลัง ประกอบด้วยเหตุเดียว แต่โลกมูลจิตทำชว
ณกิจ ประกอบด้วย ๒ เหตุ เพราะฉะนั้นเป็นสหชาตอธิบดีปัจจัย

เป็นเรื่องละเอียดที่จะเข้าใจสภาพธรรมซึ่งทุกคนมี ตามความเป็นจริงใน
ชีวิตประจำวันให้ถูกต้อง ซึ่งจะเห็นความเป็นอนัตตาว่า แม้สภาพธรรมซึ่งเป็นเจตสิก
เป็นเหตุจริง ไม่ใช่สหชาตอธิบดีปัจจัย แต่สำหรับโลกมูลจิตเป็นสหชาตอธิบดีปัจจัย

ชีวิตประจำวันหรือเปล่า ที่ตอบว่า เป็นได้ ทราบโดยเหตุผล แต่ใน
ชีวิตประจำวัน สามารถที่จะรู้ลักษณะของจิตตาอธิบดีใหม่ ในขณะที่เป็นโลกมูลจิต
ทุกคนมีโลกมูลจิต และก็เป็นจิตตาอธิบดีปัจจัยด้วย แต่จะทราบใหม่ว่า ขณะไหน
กำลังของโลกมูลจิตนั้น เป็นจิตตาอธิบดีปัจจัย

ขอให้คิดว่า ในวันหนึ่ง ๆ ถึงแม้ว่าโลกมูลจิตจะเกิด มีขณะใดบ้างซึ่งปรากฏ
ลักษณะของโลภะ เพราะหลายท่านกล่าวว่า ท่านไม่มีโลภะ นั่นก็แสดงให้เห็นว่า แม้
โลภะจะเกิด แม้โลกมูลจิตจะเกิด แต่ก็ไม่ใช่จะปรากฏลักษณะสภาพของโลภะ หรือว่า
สภาพของความต้องการ แม้ว่าการต้องการนั้นจะเกิดอยู่เป็นประจำ

เพราะฉะนั้น ในขณะที่ฉันจะเป็นอธิบดี ก็ยังเห็นว่า แต่ละท่านทำตามสิ่งที่ท่าน
พอใจ ท่านพอใจสิ่งใด ท่านก็ทำสิ่งนั้น ขณะนั้นฉันจะเป็นอธิบดี บางครั้งไม่ได้ทำด้วย
ความพอใจ แต่ประกอบด้วยวิธีซึ่งต้องการที่จะให้กิจการงานนั้นสำเร็จ ในขณะนั้น
วิธีเจตสิกก็เป็นอธิบดี ในขณะที่ปัญญากะทำกิจของปัญญา เห็นชัดว่าเป็นการรู้
เป็นสภาพที่เข้าใจในขณะนั้น ปัญญาก็เป็นอธิบดี แต่ในขณะที่โลกมูลจิตซึ่งมีอยู่เป็น
ประจำ เป็นอธิบดีปัจจัย จะเป็นในขณะไหน

ท่านที่เป็นนักค้นคว้า หรือนักวิทยาศาสตร์ หรือนายแพทย์ หรือว
ศัลยแพทย์ ขณะที่กำลังทำการผ่าตัด จิตเป็นอะไร จะบอกได้ไหมว่า ไม่มีโลภะ จะ
กล่าวได้ไหมว่า ในขณะนั้นไม่มีโลภะ

กุศลจิตจะเกิดตลอดเวลา หรือว่ามีความสนใจ มีความตั้งใจ มีความเอาใจใส่ ที่จะให้กิจธุระนั้นสำเร็จ อย่างปณกัน ขณะจิตนี้เกิดดับอย่างรวดเร็ว นักวิทยาศาสตร์ นักฟิสิกส์ หรือนักเคมี ก็ตามแต่ สนใจศึกษาในเรื่องนั้น ๆ บางท่านอาจจะตลอดเวลา ที่เดียว หลายชั่วโมง ขณะนั้นจะกล่าวได้ใหม่ว่า ไม่เป็นโลกมุลจิต ก็ไม่ได้

แต่ถ้าถ้าจะมีใครกล่าวว่า ขณะนั้นไม่เป็นโลกมุลจิต ก็เพราะลักษณะของโลก เจตสิกไม่ปรากฏ ถูกใหม่ ไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย เพราะเหตุว่าโลกเจตสิกไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย แต่ว่าโลกมุลจิตเป็นอธิปัตติปัจจัย ในขณะนั้นมีความต้องการที่จะให้สิ่งนั้นสำเร็จ หรือว่าเป็นไปต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาโบราณคดี หรือวิทยาศาสตร์ หรือการศึกษา ด้านหนึ่ง ด้านใด หรือการกระทำกิจการงานด้านหนึ่ง ด้านใด ก็ตาม

เช่น บางท่านอาจจะไม่สนใจเรื่องการทำอาหารเลย แต่เวลาที่มีใครกำลังทำอยู่ หรือชักชวนให้ทำ ก็อาจจะเกิดความต้องการที่จะทดลองดูว่า ตนเองสามารถที่จะ กระทำได้ไหม ในขณะนั้นไม่ได้ปรากฏว่ามีโลภะ มีความพอใจอย่างหนักแน่นเลย เพียงแต่มีความต้องการที่จะพิสูจน์ หรือที่จะทดลองว่า ตนเองนั้นสามารถจะกระทำได้ ไหม ในขณะนั้นโลกมุลจิตเป็นจิตตาธิปัตติปัจจัย แต่ว่าลักษณะของโลกเจตสิกไม่ได้ ปรากฏที่จะให้เห็นว่า เป็นโลภะ ซึ่งคนส่วนใหญ่กล่าวว่า ไม่มีโลภะ เพราะเหตุว่า ลักษณะของโลกเจตสิกไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย แต่ว่าลักษณะของโลกมุลจิตเป็นอธิปัตติปัจจัยแน่นอน

นี่ก็เป็นเรื่องที่ละเอียด ซึ่งจะต้องศึกษาโดยละเอียดจริง ๆ และถ้าศึกษาโดยละเอียดจริง ๆ จะยิ่งละเอียดกว่านี้มากทีเดียว นี่เป็นแต่เพียงการกล่าวถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นปัจจัย เพื่อที่จะให้เห็นว่า การที่จะเข้าใจสภาพธรรมถูกต้อง ต้องฟังโดยละเอียด พิจารณาโดยละเอียด และอบรมเจริญปัญญาโดยละเอียด จนกว่าจะประจักษ์จริง ๆ ว่า สภาพธรรมที่เกิดปรากฏนั้น ก็เพราะปัจจัยต่าง ๆ

โลกะ กับ อารัมมณานิปปัตติปัจจัย

โลกเจตสิกเป็นอารัมมณานิปปัตติปัจจัยได้ใหม่ เพราะเหตุว่าอานิปปัตติปัจจัยมี ๒ คือ สหชาตานิปปัตติปัจจัย และอารัมมณานิปปัตติปัจจัย อย่างเดียว คำว่า “อานิบัติ” อานิบัติในภาษาไทยซึ่งใช้กันบ่อย ๆ แต่ถ้าจะศึกษาธรรมแล้ว จะต้องเข้าใจชัดและตรง ถ้ากล่าวถึงอานิปปัตติปัจจัยต้องมีสภาพธรรมซึ่งเป็นปรมาัตถธรรมว่า สภาพธรรมชนิดใดเป็นอานิปปัตติประเภทใด

ถ้ากล่าวถึงสหชาตานิปปัตติปัจจัยแล้ว ได้แก่ นามธรรมเท่านั้น และได้แก่สภาพธรรม ๔ ประเภท คือ จันตเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ชวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ หรือเหตุ ๓ อีก ๑ และปัญญาเจตสิก อีก ๑ นั่นคือ สหชาตานิปปัตติปัจจัย

โลกเจตสิก โทสเจตสิก เหล่านี้ไม่ใช่สหชาตานิปปัตติปัจจัย แต่เมื่อกล่าวถึงจิต โลกมูลจิตเป็นสหชาตานิปปัตติปัจจัย และเมื่อกล่าวถึงอารัมมณานิปปัตติปัจจัย โลกมูลจิตหรือโลกเจตสิกก็ตาม เป็นอารัมมณานิปปัตติปัจจัยได้ใหม่ ได้

ทุกคน ไม่ละเว้นที่จะชอบโลกะ ทราบจากการศึกษาและการฟังว่าเป็นโทษ เป็นอกุศล โดยขั้นการฟัง ชั่วครู่เดียว โลกมูลจิตเกิดแล้ว โลกเจตสิกเกิดแล้ว โลกมูลจิตก็เป็นอานิปปัตติปัจจัย

โลกะนี่เป็นที่ต้องการจริง ๆ มีใครบ้างซึ่งไม่ต้องการโลกะ อยากให้หมดไปเลย เสียวันนี้ ตามความเป็นจริง ขณะใดที่ยังต้องการอาหารรสอร่อย ขณะนั้น โลกะก็ยังหมดไม่ได้ ขณะใดที่มีเยื่อใย ผูกพันในสัตว์ ในบุคคล ในวัตถุ สิ่งของต่าง ๆ ซึ่งเป็นเจ้าของอยู่ ในขณะนั้น โลกมูลจิตเกิดแล้ว เป็นที่พอใจจริง ๆ

อารัมมณานิปปัตติปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมซึ่งเป็นที่พอใจอย่างหนักแน่น เป็นที่ต้องการ หรือว่าเป็นที่ประทับใจ ทำให้จิตเจตสิกไม่ละทิ้ง ทำให้ปรารถนาสภาพธรรมนั้น เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นโลกเจตสิก หรือโลกมูลจิตก็เป็นอารัมมณานิปปัตติปัจจัย

นี่โดยนัยของโลกมูลจิตและโลกเจตสิก ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ท่านผู้ฟังพิจารณาถึงเจตสิกอื่นต่อไป

โทษะ กับ อารัมมณานิบัติปัจจัย

โทษเจตสิกเป็นสหชาตานิบัติปัจจัย ได้ใหม่ ไม่พุดถึงเรื่องโลกะแล้ว ไม่พุดถึงเรื่องโลกเจตสิก เปลี่ยนเป็นโทษเจตสิก เป็นสหชาตานิบัติปัจจัยได้ใหม่ ไม่ได้ เพราะเหตุว่าโลกเจตสิกก็เป็นสหชาตานิบัติปัจจัยไม่ได้ โทษเจตสิกก็เป็นสหชาตานิบัติปัจจัยไม่ได้ เพราะเหตุว่าไม่ใช่ฉันทเจตสิก ไม่ใช่วิริยเจตสิก ไม่ใช่ปัญญาเจตสิก และไม่ใช่จิต

ถ้าถามต่อไปอีกว่า โทษมูลจิตเป็นสหชาตานิบัติปัจจัยได้ใหม่ ได้ เพราะเหตุว่าเป็นชวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ เพราะเหตุว่าทำให้เจตสิกอื่นและรูปเกิดขึ้นเป็นไปตามกำลังของโทษมูลจิต

ถามต่อไปว่า โทษเจตสิกเป็นอารัมมณานิบัติปัจจัยได้ใหม่ หรือโทษมูลจิตเป็นอารัมมณานิบัติปัจจัยได้ใหม่

ตอบ ได้

ส. ได้ก็ผิด เพราะเหตุว่า อารัมมณานิบัติปัจจัยนี้ เป็นอารมณ์ที่พอใจอย่างยิ่ง หนักแน่น เพราะฉะนั้นก็เป็นอารมณ์ของโลกมูลจิตเป็นส่วนใหญ่ หรือกุศลจิตก็ได้

นี่เป็นความละเอียดของอารัมมณานิบัติปัจจัย

โทษมูลจิตไม่มีใครชอบ โทษเจตสิกก็เช่นเดียวกัน รวมทั้งบริวารของโทษมูลจิตด้วย ก็ไม่เป็นที่พอใจหนักแน่น เพราะฉะนั้น อารมณ์ที่เป็นซึ่งพอใจหนักแน่นของโลกมูลจิต หรือของมหากุศลจิตส่วนใหญ่ เช่น เวลาที่ท่านผู้ฟังพอใจในกุศล ปรรณาทิที่จะทำกุศลอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษ ขณะนั้นมหากุศลนั้นก็เป็นอารัมมณานิบัติปัจจัยของกุศล บางท่านปรรณาทิที่จะถวายผ้าที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะนั้นเป็นกุศลซึ่งหนักแน่น ซึ่งพอใจ ที่จะให้กระทำกุศลอย่างนั้น หรือบางท่านก็อาจต้องการที่จะถวายประทีปบูชาสังเวชนียสถาน ขณะนั้นก็กุศลเป็นอารัมมณานิบัติปัจจัย ทำให้เกิดกุศลก็ได้ หรือว่ากุศลนั่นเองก็ทำให้โลกมูลจิตเกิดขึ้นได้ ซึ่งจะต้องพิจารณาโดยละเอียด

เพราะฉะนั้น เรื่องของอรัญมณานิบัติปัจจัย จึงควรที่จะได้ทราบโดยชัดเจน ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในคราวก่อน ในคราวนี้ก็เป็นเพียงการทบทวนให้พิจารณาซ้ำอีก เพื่อที่จะได้ไม่ลืมว่า สำหรับอารมณ์ซึ่งไม่น่าปรารถนาไม่น่ายินดีแล้ว ไม่ใช่อรัญมณานิบัติปัจจัย เป็นอรัญมณปัจจัยได้ แต่ไม่ใช่อรัญมณานิบัติปัจจัย

สภาพธรรมซึ่งจะเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัย ก็จะต้องเป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นที่ยินดีพอใจ ได้แก่ จิตอื่น ๆ นอกจากโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง ทุกขกายวิญญาน ๑ ดวง

เพราะฉะนั้น ที่ถามเมื่อนี้ โทสมูลจิตเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ไหม หรือ โทสเจตสิกเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ไหม

สำหรับอรัญมณานิบัติปัจจัยแล้ว จิตอื่นนอกจากโทสมูลจิต ๒ โหมมูลจิต ๒ และทุกขกายวิญญาน ๑ เว้นจิต ๕ ดวงนี้แล้ว จิตอื่น ๆ เป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ ไม่มีใครต้องการโทสมูลจิต โหมมูลจิต หรือทุกขกายวิญญาน

เพราะฉะนั้น สำหรับอรัญมณานิบัติปัจจัย ส่วนใหญ่เป็นปัจจัยให้โลกมูลจิตเกิด เป็นปัจจัยให้มหากุศลจิตเกิดก็ได้บ้าง ซึ่งท่านผู้ฟังก็จะพิจารณาได้ในชีวิตประจำวันของท่านว่า ขณะใดที่มีความปรารถนากุศลประเภทใด ขณะนั้นกุศลประเภทนั้นเป็นที่ต้องการเป็นพิเศษ จึงเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัย

ปัจจัยของโลกุตตรกุศลและนิพพาน

โลกุตตรกุศลเป็นปัจจัยแก่มหากุศลญาณสัมปยุตต์ และมหาภิรียาญาณสัมปยุตต์ และสำหรับนิพพานก็เป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยของโลกุตตรจิต ๘ ดวง และมหากุศลญาณสัมปยุตต์ และมหาภิรียาญาณสัมปยุตต์

เพราะฉะนั้นผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน ยังไม่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็ย่อมมีจิตบ้าง หรือเจตสิกบ้าง หรือรูปบ้าง เป็นอารมณ์ ซึ่งก็ควรที่จะได้ทราบว่า ขณะใดเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยของกุศล หรือของอกุศล เพื่อที่จะได้ละอรัญมณานิบัติปัจจัยของอกุศล คือ ของโลภะให้น้อยลง

โทสะ กับ สหชาตาทิปปัจจัย

โทสเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจัย ได้ไหม

โทสเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจัยไม่ได้

โทสมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม ได้ เพราะเหตุว่าเป็นชวนจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒

เพียงจิต และเจตสิก ก็จะต้องเห็นความต่างกัน

โทสมูลจิต เป็นอาร์มมณาทิปปัจจัยได้ไหม ไม่ได้

โทสเจตสิก เป็นอาร์มมณาทิปปัจจัยได้ไหม ไม่ได้

โลกเจตสิก เป็นอาร์มมณาทิปปัจจัยได้ไหม ได้

โลกมูลจิต เป็นอาร์มมณาทิปปัจจัยได้ไหม ได้

การศึกษาอภิธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด เพราะเหตุว่า “อภิ” หมายความว่าละเอียดยิ่ง ไม่ว่าจะเป็น “อภินัย” หรือว่า “อภิธรรม” ก็เป็นธรรมส่วนที่ละเอียดจริง ๆ เข้าใจด้วยการฟังบ่อย ๆ ทวนไปทวนมา ใจเย็น ๆ ให้อ่อน ๆ รู้ลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งมีเป็นปกติในชีวิตประจำวัน

มีฉะนั้นแล้ว ก็จะเป็นเรื่องซึ่งยากแก่การที่จะรู้แจ้งลักษณะของสภาพธรรม และไม่ยึดถือว่า เป็นตัวตน เพราะเหตุว่า สติอาจจะระลึกที่แจ้ง ได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ ที่จะรู้ที่แจ้งที่แจ้งเป็นสภาพธรรมซึ่งไม่รู้อะไร เป็นรูป และลักษณะของสภาพที่กำลังรู้แจ้งที่กำลังรู้ในแจ้งที่ปรากฏ ก็เป็นสิ่งที่จริง เป็นนามธรรม แต่ก็ยังไม่ได้ละการยึดถือทั้งแจ้งและรู้แจ้งว่า ไม่ใช่ตัวตน จนกว่าการสะสมการปรุงแต่ง ด้วยการเป็นพหุสูตร การเป็นผู้ฟัง จนกระทั่งค่อย ๆ สะสมสืบต่อไป จนกว่าจะปรุงแต่งให้ปัญญาคมกล้าที่จะดับกิเลส ไม่ยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้จริง ๆ

โมหะ กับ สหชาตาทิปปัจจัย

ถ้ากล่าวถึงโมหเจตสิกอีกอย่างหนึ่ง จะเป็นอย่างไร

โมหเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม พอได้ หรือไม่ได้ ก็ต้องนึกถึง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เมื่อกล่าวถึงโมหเจตสิก ไม่ใช่ฉันทเจตสิก ไม่ใช่วิริยะเจตสิก ไม่ใช่ขวนจิต ซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ ถ้ากล่าวถึงเฉพาะโมหเจตสิกแล้ว ไม่ใช่สหชาตาทิปปัจจัย

โมหมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม ไม่ได้

โมหมูลจิตเป็นอาร์มณาทิปปัจจัยได้ไหม ไม่ได้

ตั้งต้นใหม่ โมหเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม อันนี้ไม่ยาก ไม่ใช่ฉันทเจตสิก ไม่ใช่วิริยะเจตสิก ไม่ใช่ปัญญาเจตสิก และไม่ได้กล่าวถึงจิตด้วย

เพราะฉะนั้น โมหเจตสิกไม่ใช่สหชาตาทิปปัจจัย

โมหมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ไหม ก็ไม่ได้อีก เพราะเหตุว่า จะเป็นสหชาตาทิปปัจจัยได้ ต้องเป็นขวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ แต่เมื่อโมหมูลจิตประกอบด้วยโมหเหตุเพียงเหตุเดียว จึงไม่ใช่โลกมูลจิต ไม่ใช่โทสมูลจิต เพราะฉะนั้น โมหมูลจิตไม่ใช่จิตตาทิปปัจจัยด้วย

อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ คือ อนันตรปัจจัย และปัจจัยที่ ๕ คือ สมนันตรปัจจัย คงจะไม่มีใครสังเกตปัจจัยนี้ได้ เพราะเหตุว่าทุกขณะจิตที่เกิดขึ้นและดับอย่างรวดเร็ว จิตที่เกิดขึ้นและดับเป็นอนันตรปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ก็ยาก ไม่เหมือนกับเหตุปัจจัย ซึ่งพอที่จะสังเกตได้ หรือว่าอภิปัจจัยซึ่งพอที่จะรู้ได้ อาร์มณปัจจัยที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ แต่อันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ไม่มีใครที่จะสังเกตรู้ได้ แต่ต้องอบรมเจริญปัญญาจนกว่าจะประจักษ์การเกิดขึ้น และดับไปของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

อนันตรปัจจัย

สำหรับอนันตรปัจจัยยากแก่การที่จะประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไปว่า เมื่อจิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นและดับไป จิตดวงที่เกิดแล้วดับ เป็นอนันตรปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น ยากก็จริง แต่ว่า ชีวิตนี้ไม่ปรากฏเลยว่า ขาดสาย ตั้งแต่เกิด คือ ตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งถึงในขณะนี้ และต่อไปจนกระทั่งถึงจุติ ก็ไม่ปรากฏว่าขาดสาย

เรื่องเก่า ๆ ตั้งแต่เด็ก นึกคิดใหม่ว่า ทำไมเกิดนึกขึ้นมาได้ ในวันหนึ่ง ๆ ใครจะกำลังคิดถึงเรื่องอะไร ทั้ง ๆ ที่ผ่านไปนานหลายปี หลายสิบปี แต่ก็ยังมีจิตที่เกิดขึ้นทางมนทวาร ทำให้คิดถึงเรื่องเก่า ๆ ทั้ง ๆ ที่ดับไปหมดแล้ว เป็นเพราะการเกิด ดับสืบต่อของจิตไม่ขาด ตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งถึงในขณะนี้ ทำให้จิตดวงต่อไปมีปัจจัยที่จะทำให้เกิดนึกถึงเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านไปแล้วได้

ขณะที่กำลังนึกถึง บางท่านอาจจะไม่เกิดระลึกเลยว่า เพราะปัจจัยอะไร หรือว่าทำไมจึงเกิดนึกถึงเรื่องที่ผ่านไปนานแล้วได้ แต่นี่ก็เป็นชีวิตประจำวันซึ่งให้ทราบว่ามีแต่การที่จิตจะเกิดคิดนึกเรื่องต่าง ๆ ก็เป็นเพราะเหตุว่า จิตเกิดดับสืบต่อสะสมมาเรื่อย ๆ โดยที่ไม่ขาดสายนั่นเอง

อนันตรปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิก

ข้อที่ควรทราบ สำหรับอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย คือ ไม่เป็นปัจจัยแก่รูป อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดขึ้น และเมื่อดับไป จึงเป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิด เพราะจิตเกิดซ้อนกันไม่ได้ จิตจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียวพร้อมเจตสิก ซึ่งเกิดร่วมกัน ถ้าจิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันนี้ยังไม่ดับไป จิตดวงต่อไปจะเกิดไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น จิตที่กำลังเกิดในขณะนี้ต้องดับไปเสียก่อน จึงเป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ให้จิตและเจตสิกต่อไปเกิดขึ้น

รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย

รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย เพราะเหตุว่ารูปทุกรูปซึ่งกำลังเกิดดับอยู่ในขณะนี้ มีสมุฏฐาน คือ ธรรมที่ก่อตั้งให้เกิดขึ้น ๔ สมุฏฐาน แล้วว่าแต่จะเกิดขึ้นเพราะสมุฏฐานใด คือ รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า จิตตชรูป รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า กัมมชรูป รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะอุตุเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า อุตุชรูป รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะอาหารเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า อาหารชรูป

เพราะฉะนั้น รูปมีเพียง ๔ สมุฏฐาน แล้วแต่ว่ารูปนั้นจะเกิดขึ้นเพราะกรรม หรือรูปนั้นจะเกิดขึ้นเพราะจิต หรือรูปนั้นจะเกิดขึ้นเพราะอุตุ หรือรูปนั้นจะเกิดขึ้นเพราะอาหาร

แต่ว่ารูปไม่มีอนันตรปัจจัย หรือว่ารูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย ไม่ใช่ว่า เมื่อรูปนี้เกิดแล้วดับไป เป็นปัจจัยให้รูปอีกรูปหนึ่งเกิด ไม่ใช่ แต่ที่รูปอีกรูปหนึ่งเกิด เพราะกรรมเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด หรือเพราะจิตเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด หรือเพราะอุตุเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด หรือว่าเพราะอาหารเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด แต่รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัยหรือสมนันตรปัจจัยให้รูปอื่นเกิด

นี่ก็แสดงให้เห็นว่า นามธรรม คือ จิตและเจตสิกเท่านั้นที่เป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยได้

อรุปฌานชั้นสูงสุด ได้นิโรธสมบัติ

ท่านผู้ฟังคงได้ยินคำว่า “นิโรธสมบัติ” คือ ขณะที่พระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันต์ ผู้ได้บรรลุถึงอรุปฌานชั้นสูงสุด คือ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ในขณะนั้น จิตเป็นสภาพที่ละเอียดมาก และมีอารมณ์ที่ละเอียดมาก เพราะเหตุว่า อารมณ์ของจิตในขณะนั้นเป็นสัญญาอย่างละเอียดของอากิญจัญญายตนฌานจิต คือ อรูปฌานที่ ๓

สัญญาในอุปमानที่ ๓ เป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้นก็เป็นสภาพที่ประณีตและละเอียดมาก

ถ้าพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ ผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เข้านิโรธสมาบัติ หมายความว่าดับจิตและเจตสิก ไม่มีจิตและเจตสิกเกิดเลยชั่วระยะหนึ่ง ซึ่งแล้วแต่ว่าจะเป็นกำหนดกี่วัน แต่ไม่เกิน ๗ วัน ผู้ที่เข้านิโรธสมาบัติ จะดับจิตและเจตสิกได้ไม่เกิด ๗ วัน ในขณะนั้นมีรูปซึ่งเกิดเพราะกรรม แม้ไม่มีจิตเลย มีรูปซึ่งเกิดเพราะอตุ มีรูปซึ่งในขณะนั้นเกิดเพราะสมุฏฐานอื่น แต่ไม่ใช่ว่ามีรูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน

นี่ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย เพราะเหตุว่ารูปที่ดับไปแล้ว ไม่ได้เป็นปัจจัยให้รูปอื่นเกิดต่อ แต่ที่รูปอื่นเกิดนั้น เพราะสมุฏฐานหนึ่ง สมุฏฐานใดได้แก่ มีจิตเป็นสมุฏฐาน หรือมีกรรมเป็นสมุฏฐาน หรือมีอตุเป็นสมุฏฐาน หรือมีอาหารเป็นสมุฏฐาน

จิตและเจตสิกเป็นสหชาติาธิปติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๖ คือ “สหชาติปัจจัย”

ท่านผู้ฟังศึกษาเรื่องของปัจจัยโดยไม่ต้องรีบ แต่ว่าพิจารณาจนกระทั่งเข้าใจ และไม่ต้องท่อง เมื่อเข้าใจแล้ว เวลาที่ได้ยินชื่อของปัจจัยต่างๆ ก็สามารถที่จะรู้ได้ว่าได้แก่สภาพธรรมอะไร

สำหรับ “สหชาติปัจจัย”

ธรรมโดยย่อเกิดขึ้น ธรรมนั้น ชื่อว่า ชาติ (ชาติะ)

ธรรมที่เกิดพร้อมกัน ชื่อว่า สหชาติ (สหชาติะ)

สำหรับสหชาติปัจจัยนี้ไม่ยากเลย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัย โดยเกิดพร้อมกันกับสภาพธรรมที่ตนเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น คือ ปัจจัยธรรมและปัจจัยูปันธรรม ต้องเกิดพร้อมกันในอุปาทกขณะ

ถ้าท่านผู้ฟังจะสังเกตปัจจัยนี้ โดยชื่อ “สหชาติ” หมายความว่า ถึง เกิดพร้อมกัน ไม่ได้พูดถึงดับพร้อมกัน

เพราะฉะนั้น สำหรับปัจจัยนี้ หมายความว่า ถึง สภาพธรรมใดซึ่งเป็นปัจจัยโดยเกิดขึ้นพร้อมกันกับปัจจัยป็นธรรม ไม่ต้องคำนึงถึงเรื่องดับ แต่ให้รู้ว่าเป็นปัจจัยทันทีที่เกิด ในขณะที่เกิดขึ้น ต้องเกิดพร้อมกันกับปัจจัยป็นธรรม คือ ธรรมซึ่งตนเองเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้นด้วย

ถ้าทราบความหมายของปัจจัยนี้ ก็ทราบได้เลยว่า สำหรับปรมาตมธรรม ๔ สภาพธรรมใดเป็นสหชาติปัจจัย

นี่เป็นเรื่องคิดและพิจารณา และก็ต้องตรงตามความเป็นจริง เพราะเหตุว่า สภาพธรรมที่เป็นสหชาติปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดพร้อมกัน

ท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เหล่านี้เป็นชื่อของเจตสิก แต่ละชนิด แต่ละประเภท

ผัสสะเป็นเจตสิกซึ่งกระทบอารมณ์ ถ้าผัสสะไม่กระทบ จิตจะรู้อารมณ์นั้นไม่ได้

เวทนาเป็นสภาพที่รู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ

ถ้าผัสสะไม่กระทบ เวทนาจะเกิดรู้สึกในอารมณ์นั้นไม่ได้ แต่ทั้งผัสสะ ทั้ง เวทนา หรือสัญญาเจตสิก หรือเจตนาเจตสิก หรือเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดกับจิตนั้น ต้องเกิดขึ้นพร้อมกับอุปาทานะของจิต

ที่กล่าวว่า เกิดขึ้นพร้อมกัน ต้องหมายถึงในทันทีที่จิตเกิด คือ ในอุปาทานะของจิตนั่นเอง เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกเกิดพร้อมกันในอุปาทานะ นี้โดยสหชาติปัจจัย

เพราะฉะนั้น จิตเป็นสหชาติปัจจัยของเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และเจตสิกเป็นสหชาติปัจจัยแก่จิตซึ่งตนเกิดร่วมด้วย เพราะเหตุว่า ถ้าเจตสิกไม่เกิด จิตก็เกิดไม่ได้ หรือถ้าจิตไม่เกิด เจตสิกก็เกิดไม่ได้ ทั้งจิตและเจตสิกต้องเกิดด้วยกัน โดยสภาพของสหชาติปัจจัย เป็นปัจจัยโดยการเกิดขึ้นพร้อมกัน

และไม่ใช่แต่เฉพาะจิตเท่านั้นที่เป็นสหชาติปัจจัย เจตสิกที่เกิดพร้อมจิตก็เป็น “สหชาติปัจจัย” ของจิตด้วย

รูปปรมัตถ์กับสหชาตปัจจัย

นอกจากจิตและเจตสิกเป็นสหชาตปัจจัยแล้ว มีอะไรอีกซึ่งเป็นสหชาตปัจจัย
ปรมัตถธรรม มี ๔ จิต เจตสิก รูป นิพพาน

เมื่อจิตและเจตสิกเป็นสหชาตปัจจัยแล้ว ยังมีสภาพธรรมอื่นอีกใหม่ที่เป็น
สหชาตปัจจัย

สำหรับรูปปรมัตถ์ มีรูป ๔ รูป คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มหาภูตรูป
๔ ต้องเกิดพร้อมกัน แยกกันไม่ได้

ธาตุดินเป็นสหชาตปัจจัยให้ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เกิดขึ้นพร้อมกันทันทีกับ
การเกิดของธาตุดิน

ธาตุน้ำเป็นสหชาตปัจจัย คือ เป็นปัจจัยให้ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม เกิดขึ้น
พร้อมกันทันทีกับที่ธาตุน้ำเกิดขึ้น

ธาตุไฟเป็นสหชาตปัจจัยทำให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมเกิดขึ้นพร้อมกันทันทีใน
ขณะที่ธาตุไฟเกิดขึ้น

และธาตุลมก็เป็นสหชาตปัจจัย คือ ทำให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟเกิดขึ้นพร้อม
กันทันทีในขณะที่ธาตุลมเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น สำหรับสหชาตปัจจัย ปัจจัยและปัจจัยูปันต้องเกิดพร้อมกันทันที
คือ ในอุปาทกขณะนั่นเอง

สำหรับมหาภูตรูป ๔ แยกกันไม่ได้เลย ต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน
ขณะใดที่ธาตุดินเกิด จะไม่มีธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเกิดพร้อมกันในขณะนั้น
ไม่ได้

ขณะใดที่ธาตุไฟเกิด ขณะนั้นจะไม่มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมเกิดในขณะนั้นด้วย
ไม่ได้

เพราะฉะนั้น มหาภูตรูป ๔ ก็เป็นสหชาตปัจจัย

มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัย

ถ้าบททวนเรื่องปัจจัยและปัจจัยูปันเป็นภาษาบาลี ในมหาภูตรูป ๔ นั้นเอง
ปฐวีธาตุ เป็นปัจจัย เตโชธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เป็นปัจจัยูปัน

ถ้าเตโชธาตุ คือ ธาตุไฟเป็นปัจจัย ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุเป็นปัจจัยูปัน
เพราะว่าปัจจัยเป็นเหตุ ปัจจัยูปันเป็นผล คือ ธรรมซึ่งเกิดเพราะเหตุนั้น เพราะฉะนั้นก็
ใช้ได้ทั้งภาษาไทย หรือ ภาษาบาลี เมื่อเข้าใจคำว่า ปัจจัย สภาพธรรมซึ่งทำให้สภาพ
ธรรมอื่นเกิดขึ้น สภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเกิดขึ้นเพราะสภาพธรรมนั้น เป็นปัจจัยูปัน
เพราะฉะนั้น ปัจจัยก็ต้องคู่กับปัจจัยูปัน

นี่ก็เป็นสหชาติปัจจัยประการหนึ่ง คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป
๔ โดยยกมหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓ หรือยกมหาภูตรูป ๒ เป็นปัจจัยแก่
มหาภูตรูป ๒ หรือยกมหาภูตรูป ๓ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๑ ก็ได้

ไม่ว่าจะกล่าวโดยนัยใด ๆ ก็ให้ทราบว่า มหาภูตรูปทั้ง ๔ เกิดพร้อมกัน จึงเป็น
สหชาติปัจจัย

ที่ตัวนี้เอง ในขณะนี้ ไม่ใช่ที่อื่น และรวมทั้งมหาภูตรูปภายนอกด้วย ไม่ใช่แต่
เฉพาะที่ตัวเท่านั้น ไม่ว่าที่ใดก็ตามซึ่งปรากฏลักษณะแข็ง เป็นลักษณะของปฐวีธาตุ
เกิดขึ้นปรากฏ ให้ทราบว่า ในขณะนั้นต้องมีธาตุไฟ ธาตุน้ำ ธาตุลม เกิดพร้อมกัน
ไม่ว่าจะเป็นรูปภายในหรือรูปภายนอก

สำหรับประการที่ ๒ คือนอกจากประการที่ ๑ คือ จิตและเจตสิกเป็นสหชาติ
ปัจจัยซึ่งกันและกัน ประการที่ ๒ มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน

วัตถุที่เกิดของจิตในภุมิที่มีขันธ ๕

ประการที่ ๑ คือ จิตและเจตสิก เป็นสหชาติปัจจัยซึ่งกันและกัน

ประการที่ ๒ คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัยซึ่งกันและกัน

ประการที่ ๓ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ ๕ เป็นสหชาติปัจจัยแก่ปฏิสนธิทพวัตถุ

ถ้าได้ยินคำว่า “วัตถุ” หมายความว่า รูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต

ในภุมิที่มีขันธ ๕ จิตจะเกิดโดยที่ไม่มีรูปเป็นที่เกิดไม่ได้ ขณะใดที่จิตเกิดในภุมิที่มีขันธ ๕ จะต้องทราบว่ามีจิตประเภทนั้นเกิดที่รูปอะไร ซึ่งรูปที่เป็นที่เกิดของจิตมี ๖ รูป ได้แก่ วัตถุ ๖ คือ จักขุวัตถุ เป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณ ที่กำลังเห็นในขณะนี้ จิตเห็น เป็นสภาพรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา เกิดที่จักขุปสาท จักขุปสาทเป็นจักขุวัตถุของจักขุวิญญาณ

ขณะที่ได้ยิน โสตปสาทเป็นโสตวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของโสตวิญญาณ จิตที่กำลังได้ยินเสียงในขณะนี้เกิดที่โสตปสาท และดับที่โสตปสาท เพราะฉะนั้นโสตปสาทเป็นโสตวัตถุของโสตวิญญาณ ๒ ดวง

ขณะที่ได้กลิ่น ฆานวิญญาณเกิดที่ฆานปสาท เพราะฉะนั้นฆานปสาทใดซึ่งเป็นที่เกิดของฆานวิญญาณในขณะนั้น ฆานปสาทรูปนั้นเป็นฆานวัตถุของฆานวิญญาณ ในขณะที่ได้กลิ่น แล้วก็ดับ ไม่เที่ยงเลย ช่วงขณะเล็กน้อยนิดเดียว ซึ่งจิตเกิดขึ้นกระทำกิจต่าง ๆ และก็เกิดที่ต่าง ๆ

ในขณะที่ลิ้มรส รสปรากฏ เพราะจิตเกิดขึ้นลิ้มรสที่ชีวหาปสาท ชิวหาวิญญาณเกิดขึ้นลิ้มรสที่ชีวหาปสาทรูป ซึ่งเป็นชีวหาวัตถุ เพราะเหตุว่าเป็นที่เกิดของชีวหาวิญญาณ แล้วก็ดับ

ขณะที่กำลังกระทบเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว ขณะนั้น กายวิญญาณเกิดที่กายปสาทรูป เพราะฉะนั้นกายปสาทรูปเป็นกายวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของกายวิญญาณ ในขณะนั้น แล้วก็ดับ

แต่ในวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้มีแต่จิตเห็น จิตได้ยิน จิตได้กลิ่น จิตลิ้มรส จิตรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส จิตอื่นทั้งหมดนอกจากนั้น เกิดที่ทหรูปซึ่งเป็นทหวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของจิตอื่นทั้งหมดในภุมิที่มีขันธ ๕ นอกจากจิต ๑๐ ดวง (คือ จิตเห็น ๒ จิตได้ยิน ๒ จิตได้กลิ่น ๒ จิตลิ้มรส ๒ จิตรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ๒)

ในปฏิสนธิกาล คือ ในขณะที่เกิด จิตจะเกิดโดยที่ไม่มีรูปเป็นที่เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น ในอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิต คือ ขณะปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น กรรมเป็นปัจจัยทำให้ทหวัตถุเกิด เป็นที่เกิดของปฏิสนธิจิตในขณะนั้น

การเกิดขึ้นในภุมิมนุษย ซึ่งปฏิสนธิจิตก็ได้ดับไปนานแล้ว เพราะเหตุว่าเป็นจิตดวงแรก ขณะแรกที่เกิดขึ้น ปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรมหนึ่ง ถ้าเกิดในสุคติภูมิก็เป็นผลของกุศลกรรม ถ้าเกิดในทุคติภูมิก็เป็นผลของอกุศลกรรม

ในภุมิซึ่งมีชั้น ๕ กรรมไม่ได้ทำให้เพียงปฏิสนธิจิตและเจตสิกเกิดเท่านั้น ยังมีกัมมชรูป ซึ่งถ้าเป็นในภุมิของมนุษย์ที่เกิดในครรภ์ ทันทีที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นจะมีกัมมชกลาปรวม ๓ กลาป

“กลาป” หรือ “กลาปะ” ในภาษาบาลี หมายความว่า กลุ่มของรูป เพราะเหตุว่ารูปจะเกิดขึ้นเพียงลำพังรูปเดียวไม่มี อย่างน้อยที่สุดต้องมีรูปรวมกันเกิดพร้อมกัน ๘ รูป คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นมหาภูตรูป ๔ และ รูปซึ่งอาศัยเกิดกับมหาภูตรูปอีก ๔ คือ สี กลิ่น รส โอชา อีก ๔ รูป

รูปซึ่งเกิดโดยอาศัยมหาภูตรูป ชื่อว่า “อุปาทายรูป”

เพราะฉะนั้น รูป ๘ รูป ไม่แยกจากกันเลย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ๔ รูป และสี กลิ่น รส โอชา อีก ๔ รูป เป็น ๘ รูป

สำหรับรูปซึ่งเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย ก็ต้องมี “ชีวิตรูป” รวมอยู่ด้วย ซึ่งทำให้รูปนั้นมีลักษณะเป็นรูปที่ทรงชีวิต เป็นลักษณะของรูปที่มีชีวิต ต่างกับรูปอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเพราะกรรม อีก ๑ รูป เป็น ๙ รูป

สำหรับ ๓ กลาป จะประกอบด้วยรูปกลุ่มละ ๑๐ กลุ่มละ ๑๐ คือ นอกจากจะมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นมหาภูตรูป มีสี มีกลิ่น มีรส มีโอชา เป็นอุปาทายรูป และมีชีวิตรูปอีก ๑ รูป เป็น ๙ รูป ก็ต้องมีกาย คือ รูปซึ่งทำให้ร่างกายเจริญเติบโตขึ้น ที่ปรากฏเมื่อเจริญเติบโตแล้ว อีก ๑ รูป เป็น ๑๐ รูป

แต่ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น รูปนั้นเล็กที่สุดทั้ง ๓ กลาป หรือทั้ง ๓ กลุ่มของรูป เป็นรูปที่เล็กมาก แต่ให้ทราบว่า แม้จะเล็กเพียงไรก็ตาม ในกลุ่มหนึ่ง ๆ หรือกลาปหนึ่ง ๆ จะมีรูปรวมกัน ๑๐ รูป

กลุ่มหนึ่งเป็นกายทสกะ ได้แก่ กลุ่มของกายกลุ่มหนึ่ง ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น อีกกลุ่มหนึ่ง คือ กายทสกะ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๔ ชีวิตรูป ๑ และอิตถิ

ภาวรูป ๑ (ถ้าเป็นเพศหญิง) หรือปฐิสภาวะอีก ๑ (ถ้าเป็นเพศชาย) ในกลุ่มนั้น ก็เป็น ๑๐ รูป เรียกว่า “ภาวทสกะ”

และอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นที่เกิดของจิต ชื่อว่า “หทยทสกะ” ก็ต้องประกอบด้วย รูป ๑๐ รูป คือ มหาภูตรูป ๔ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อรูปาทายรูป ๔ คือ สี กลิ่น รส โอชา ชีวิตรูป ๑ เป็น ๙ และหทยวัตถุ คือ รูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิตอีก ๑ รูป ในกลุ่มนั้น รวมเป็น ๑๐ รูป เป็นหทยทสกะ คือ กลุ่มของหทัย ซึ่งเป็นที่เกิดของจิต

เพราะฉะนั้น กรรมทำให้กัมมชรูป ๓ กลุ่ม เกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิตใน อุปาทกณะ แต่ถ้าจิต คือ ปฏิสนธิจิตไม่เกิด กัมมชรูป ๓ กลุ่มนี้เกิดไม่ได้

สำหรับปฏิสนธิจิตในภูมิที่มีขั้น ๕ เป็นสหชาติปัจจัยให้กัมมชรูป ๓ กลุ่ม เกิดขึ้น ซึ่งก็ได้เป็นไปแล้วพร้อมกันทันที ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น

โดยนัยเดียวกัน หทยวัตถุในขณะที่ปฏิสนธิ ซึ่งเกิดพร้อมกับอุปาทกณะของจิต จึงเป็นสหชาติปัจจัยของปฏิสนธิจิต แต่กัมมชกลาปอีก ๒ กลาป ไม่เป็นปัจจัยให้ ปฏิสนธิจิตเกิด เพราะเหตุว่า จิตไม่ได้เกิดที่กายทสกะ หรือภาวทสกะ แต่เกิดที่กลุ่ม ของรูปซึ่งเป็นหทยทสกะ

คือ ปฏิสนธิจิตในภูมิที่มีขั้น ๕ เป็นสหชาติปัจจัยให้แก่ปฏิสนธิหทยวัตถุใน อุปาทกณะ และปฏิสนธิหทยวัตถุ เป็นสหชาติปัจจัยให้แก่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นในอุปาท กณะ

ถ้าท่านผู้ฟังสังเกต ก็จะเห็นได้ว่า กล่าวถึงเฉพาะหทยวัตถุในปฏิสนธิขณะ หมายความว่า ปฏิสนธิหทยวัตถุรูป รูปเดียว ที่เป็นสหชาติปัจจัยของจิต คือ ปฏิสนธิ จิตในภูมิที่มีขั้น ๕ เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่า รูปอื่น ขณะอื่น นอกจากปฏิสนธิ ขณะ ที่รูปจะเป็นปัจจัยให้เกิดจิตก็ดี หรือว่าจะเป็นทวารให้จิตรู้อารมณ์ก็ดี หรือว่าจะเป็น อารมณ์ให้จิตรู้ก็ดี รูปทั้งหมดที่จะเป็นปัจจัยได้ในขณะอื่น นอกจากปฏิสนธิกาล แล้ว ต้องเป็นรูปในขณะจิตติของรูป

รูปมีอายุเท่ากับจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เพราะฉะนั้น ในอุปาทกณะ ถ้ารูปนั้นเกิด ในขณะนั้น รูปนั้นไม่สามารถที่จะเป็นปัจจัยให้แก่จิตได้เลย เป็นทวารไม่ได้ เป็นวัตถุ

ไม่ได้ เป็นอารมณ์ไม่ได้ นอกจากเฉพาะในปฏิสนธิกาล คือ ในขณะที่เกิดขึ้นขณะเดียวเท่านั้น ซึ่งปฏิสนธิทวยวัตถุ เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตได้ในอุปาทนของรูป

นอกจากนั้นแล้ว รูปจะไม่มีโอกาสเป็นปัจจัยในอุปาทนของรูปได้เลย รูปทุกรูปที่จะเป็นปัจจัย โดยเป็นทวารก็ดี โดยเป็นวัตถุ คือ เป็นที่เกิดก็ดี หรือว่าโดยเป็นอารมณ์ก็ดี จะต้องเป็นปัจจัยในฐิตินขณะเท่านั้น

ซึ่งจะเห็นได้ในวิถิจิตว่า ขณะที่รูปเกิด กระทบภวังค์ ขณะนั้นจิตไม่สามารถจะรู้หรือมีรูปนั้นเป็นอารมณ์ได้ทันที ต้องเป็นในฐิตินขณะของรูปเสมอ เว้นขณะเดียว คือ ในปฏิสนธิขณะเท่านั้น ซึ่งรูปสามารถจะเป็นปัจจัยได้ในอุปาทน

ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่กัมมรูป ๓ กลุ่ม

นิภัทร กระผมจะเข้าใจถูกหรือเปล่าไม่ทราบ ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด อาจารย์ว่ามีรูปกลาป คือ กายทสกกลาป ภาวทสกกลาป หทยทสกกลาป เกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต

ส. ในภูมิที่มีชั้น ๕ สำหรับผู้ที่เกิดในครรภ์ ถ้าเกิดเป็นโอปปาติกะหรือในกำเนิดอื่น ก็จะมีกลาปมากกว่านั้น

นิภัทร อย่างในมนุษย์ ขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด รูป ๓๐ รูปนี้ ต้องเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต และรูป ๓๐ รูปนี้ถือว่าเป็นสหชาติปัจจัยของปฏิสนธิจิต

ส. มีกลุ่มของรูป ๓ กลุ่ม เกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิตในอุปาทนของปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัยของกัมมรูป ๓ กลุ่ม นี่ตอนหนึ่ง

ปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดกัมมรูป ๓ กลุ่ม แต่ว่าในกัมมรูป ๓ กลุ่ม เฉพาะกลุ่มเดียว คือ ปฏิสนธิทวยวัตถุ ในหทยทสกกลาป เป็นปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิตได้ อีก ๒ กลุ่มไม่เป็นปัจจัย

เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่กัมมรูป ๓ กลาป และปฏิสนธิทวยวัตถุ เป็นปัจจัยแก่ปฏิสนธิจิตเพียงกลาปเดียว

จะต้องทราบว่า มี ๓ กลาป ซึ่งเป็นกัมมชรูปเกิดขึ้นเพราะปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัย แต่ว่าใน ๓ กลาปนั้น เฉพาะปฏิสนธิทหยัตถรูปเท่านั้น ซึ่งเป็นสหชาติปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิด กัมมชกลาปอีก ๒ กลาป คือ ภาวทสกกลาป และกายทสกกลาป ไม่เป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิต

เกิดพร้อมกันจริง แต่ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัย กัมมชกลาป ๓ กลุ่มเป็นปัจจัยอุปบัน และใน ๓ กลุ่มนั้น กลุ่มหนึ่ง คือ ปฏิสนธิทหยรูป เป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิต